

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích

Teologická fakulta

Katedra pedagogiky

Diplomová práce

Katecheze dětí v náhradní rodinné péči

Vedoucí práce: doc.PHDr.Ludmila Muchová, Ph.D.

Autor práce: Bc.Martina Fürstová

Studijní obor: Učitelství náboženství a etiky

Forma studia: Kombinovaná

Ročník: Třetí

2012

Prohlašuji, že svou diplomovou práci jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47/b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění, souhlasím se zveřejněním své diplomové práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách.

13. března 2012

Děkuji vedoucí diplomové práce doc. PhDr. Ludmile Muchové, Ph.D.
za cenné rady, připomínky a metodické vedení práce.

OBSAH

ÚVOD.....	7
-----------	---

TEORETICKÁ ČÁST

1.1 Rodina a její význam pro jedince i společnost.....	8
1.2 Rodina a duševní potřeby dítěte.....	9
1.3 Náhradní rodinná péče.....	11
1.4 Rodina jako místo formování osobnosti dítěte a jako místo soužití.....	18
1.5 Rodina a utváření identity.....	24
1.5.1 Rodina a předávání morálních hodnot a norem.....	28
1.6 Teologický pohled na rodinu.....	32
1.7 Stav rodiny v současnosti.....	33
1.8 Církev a rodina.....	36
2.1 Výchova v křesťanských rodinách.....	37
2.2 Kde mají rodiče hledat vzor, jak vychovávat.....	38
2.3 Církev a křesťanská výchova.....	43
2.4 Katecheze jako součást pastorační činnosti církve.....	45
2.5 Historický vývoj křesťanské výchovy.....	46
2.6 Katecheze v současnosti.....	50
2.7 Tradiční místa katecheze.....	56
2.7.1 Rodina.....	57
2.7.2 Mateřské školky.....	58
2.7.3 Školy.....	58

2.7.4 Farnost a obec.....	59
---------------------------	----

PRAKTICKÁ ČÁST

3.1. Návrhy katecheze v rodinách s náhradní rodinnou péčí.....	62
3.1.1 Rodinná katecheze dětí v předškolním věku.....	63
3.1.2 Rodinná katecheze dětí v mladším školním věku.....	65
3.1.3 Rodinná katecheze dětí ve starším školním věku a mládeže.....	66
3.1.4 Návrhy k prohlubování křesťanské socializace v rodině, které vycházejí ze slavení liturgického roku.....	67
3.2 Návrhy činnosti při výuce náboženství ve školách s dětmi v náhradní rodinné péči.....	71
3.3 Návrhy katecheze ve farnostech s dětmi v náhradní rodinné péči.....	74
3.3.1 Návrhy katecheze na začátek postní doby.....	75
ZÁVĚR.....	77
SEZNAM LITERATURY.....	78
ABSTRAKT.....	82

Úvod

V roce 2009 jsem na Teologické fakultě Jihočeské University zpracovala bakalářskou práci, která se zabývala náhradní rodinnou péčí. Bakalářská práce měla název „Katecheze dětí v náhradní rodinné péči“. Snažila jsem se v ní hledat odpovědi na otázky a problémy, se kterými se potýkají náhradní rodiče při výchově svěřených dětí. Ve své bakalářské práci jsem zkoumala, jak křesťanská výchova ovlivňuje specifické problémy svěřených dětí a do jaké míry se na této výchově podílí rodinná katecheze, náboženská výchova, křesťanské společenství a jiné křesťanské aktivity. Pro tuto práci jsem dělala šetření v sedmi pěstounských rodinách. Tyto rodiny jsou křesťanské, aktivně zapojené do života farností, některé rodiny, nebo alespoň někteří její členové se zapojují do různých křesťanských společenství. V bakalářské práci mě zajímalo, jaké mají přijaté děti v nových rodinách potíže, a to nejen tělesné, ale hlavně psychické a morální. Protože tyto rodiny s náhradní rodinnou péčí, které jsem sledovala, jsou křesťanské, zajímalo mě, jak se jim daří předávat víru a morální hodnoty novým dětem a jestli si tyto děti, které v rodinách už dospěly a jsou samostatné, svoji víru uchovaly a žijí aktivní křesťanský život i dál. Z mého šetření vyplynulo, že ty děti, které byly přijaty např. do farního společenství, do farního pěveckého sboru nebo do nějakého křesťanského společenství nebo hnutí, si většinou i ve svém dalším samostatném životě víru uchovaly a žijí podle ní dodnes.

Ve svém výzkumném šetření jsem také zjistila, že rodinná katecheze svěřených dětí se neliší od rodinné katecheze vlastních dětí. V mé bakalářské práci se jednalo o malý soubor šetření, který mě vede k hypotéze, že svěřené děti, které se aktivně zapojily do nějakého křesťanského společenství, jsou ve víře vytrvalejší, než děti, které nikam nechodily.

Ve své diplomové práci jsem se věnovala opět této problematice, tedy systematické katechezi dětí v náhradní rodinné péči. V dnešní době mohou děti navštěvovat výuku náboženství, která bohužel končí základní školou. Děti, které již dospěly a odešly z náhradních rodin, pak nemají možnost duchovního růstu nebo vedení a často se stává, že od víry odpadají. Děti, které se napojily na nějaké křesťanské společenství, jsou vytrvalejší. Z mých závěrů dále vyplývá určitý návrh. Jestliže v určitých diecézích existuje větší počet křesťanských pěstounských rodin, mohla by jim církev nabídnout v této oblasti systematickou katechetickou pomoc, např. v podobě pravidelných setkávání těchto dětí z náhradních rodin se specifickou náboženskou tematikou odpovídající jejich problémům. Nabízí se zde spolupráce s diecézními katechetickými centry

nebo s centry pro rodinu, impulsy by mohly nabízet např. i společné projekty těchto center s teologickými fakultami.

Práci jsem rozdělila na dvě hlavní části: Teoretickou část a část praktickou.

Teoretickou část diplomové práce jsem rozdělila na dvě části. V první části se zabývám tím, co je rodina a jaký je její význam pro jedince a společnost. Pak se věnuji tomu, co všechno obsahuje Náhradní rodinné péče v ČR. Dále se věnuji tématu o předpokladech komunikace a tomu, co tvoří identitu člověka. Na rodinu se ve své diplomové práci dívám z teologického pohledu a také se zabývám stavem rodiny v současnosti a pohledem církve na rodinu. Druhá část teoretické části se věnuje výchově. Zamýšlím se nad tím, kde mohou rodiče hledat vzor jak vychovávat své děti. Dále se zabývám pohledem římskokatolické církve na křesťanskou výchovu. V diplomové práci se věnuji pastorační činnosti, a to jak v historii, tak v současnosti.

Praktická část diplomové práce uvádí návrhy katechezí s ohledem na děti v náhradní rodinné péči.

1.1 Rodina a její význam pro jedince i společnost

Společnost nemůže být nikdy důležitější nežli jedinec. Člověk jako osoba nesmí být nikdy zneužíván jako pouhý prostředek k dosažení společného cíle. Přesto jsou společenské instituce jako stát a rodina nezbytné a zcela odpovídající přirozenosti člověka.¹

„Rodina, rodinné společenství je pojítkem mezi jedincem a společností.“² V rodině probíhá proces socializace člověka, ve které se formují poznávací procesy, emoce i celá osobnost. Smyslem socializace je přijetí norem, hodnot a pravidel společnosti. V rodině se uspokojují, nebo také frustrují důležité potřeby členů rodiny, od pomoci, lásky, jistoty, vytyčování a dosahování cílů, po realizování životního smyslu.

V rodině je život druhého stejně cenný jako vlastní, a někdy dokonce cennější, protože v rodině se pečuje o zdraví všech a na svá bedra se berou břemena těch, kteří potřebují pomoc. V rodině přirozeně vzniká i uhasíná život, v rodině nacházejí přijetí, lásku a péči lidé bez ohledu na své schopnosti.

---

¹Srov. *Katechismus katolické církve pro mladé Youcat*. Kostelní Vydří 2011.

²KOVAŘÍK, J. A SPOL. *Náhradní rodinná péče v praxi*. Praha 2004, s.11

Rodina je zajisté nejstarší lidskou společenskou institucí. Vznikla kdysi v pradávných dobách a vznikla nejen z přirozeného pudu pohlavního, jenž vede k plození a rozmnožování daného živočišného druhu (k tomu ostatně není třeba rodiny), ale především z potřeby své potomstvo ochraňovat, učit, vzdělávat, připravovat pro život.³

„Funkční, zdravá rodina má obecné, „optimální“ složky rodinného soužití, které zahrnují jasnou a flexibilní strukturu, shodné či slučitelné postoje a hodnotovou orientaci.“⁴

Na otázku, co je to „rodina“, pravděpodobně jinak odpoví ekonom, jínka právník, sociolog či demograf. Z pohledu dítěte nejsou vnější znaky rodiny příliš podstatné. Dítě pro to, aby se mohlo vyvíjet po duševní a charakterové stránce v osobu zdravou a společností užitečnou, potřebuje vyrůstat v prostředí stálém a citově příznivém, vřelém a přijímajícím.⁵

„Dítě za své rodiče přijímá ty, kdo se k němu mateřsky a otcovsky chovají – a je pro ně zcela nepodstatné, zdali tihle „jeho“ lidé na to mají, či nemají potvrzení z porodnice.“⁶

1.2 Rodina a duševní potřeby dítěte

„Matka nebo jiná pečující osoba zajišťuje biologické potřeby dítěte a zároveň mu projevuje láskyplný vztah, usmívá se na ně, hladí je, mluví na ně, hraje si s ním atd. Při nedostatku láskyplné péče od narození dochází k závažným obtížím ve vývoji dítěte, včetně jeho emocí, řeči, myšlení atd.“⁷

Podíváme-li se blíže na to, jak člověk, lidské mládě, vstupuje do života, vidíme, že oproti zvířatům se člověk rodí do světa jako bytost nehotová, biologicky i psychicky nedostatečně vybavená, nepřipravená. Chybí mu instinkty – ony vyježděné koleje chování – které zvířatům a celým zvířecím druhům umožňují snadnou, byť omezenou orientaci v jejich okolí a které tak hned od začátku napomáhají či téměř zajišťují přežití. Příkladem je např. hříbě, které se krátce po narození staví na nohy, nebo mladá kachňata, která se už několik hodin po vylíhnutí naučí rozpoznávat svoji kachní matku, aby ji mohla následovat. (Není-li ovšem kachní matka přítomna, následují třeba slepici, nebo dokonce jiný pohybující se předmět – krabici taženou na provaze, plandavé kalhoty člověka apod.) Začnou-li během kritické fáze, která trvá přibližně prvních 24 hodin po vylíhnutí, sledovat jiný předmět než kachní matku, kachnu již nikdy nesledují. Tomuto

³ Srov. MATĚJČEK, Z. *O rodině vlastní, nevlastní a náhradní*. Praha 1994

⁴ Srov. SOBOTKOVÁ, I. *Pěstounské rodiny: jejich fungování a odolnost*. 2003

⁵ Srov. MATĚJČEK, Z. *O rodině vlastní, nevlastní a náhradní*. Praha 1994

⁶ MATĚJČEK, Z. *O rodině vlastní, nevlastní a náhradní*. Praha 1994, s. 16

⁷ ČÁP, J., MAREŠ, J. *Psychologie pro učitele*. Praha 2001, s. 55

zvláštnímu druhu učení se říká vtištění neboli ražba). Narozené dítě je oproti tomu naprosto bezbranné a je vybaveno jen několika základními reflexy – reflexy, které mu umožňují zajišťovat jen nejnnutnější výměnu živných látek.⁸

Celá doba vývoje a zrání člověka, doba, kdy se může učit něčemu novému, je mnohem delší než u jednotlivých zvířecích druhů. Lze dokonce říci, že v určitém ohledu tato doba trvá téměř celý život člověka. Od samého počátku mezi dítětem a tím, kdo o ně pečuje, probíhá, rozvíjí se a prohlubuje vzájemné sladování, sehrávání či souhra aktivit dítěte a rodiče, která nabývá postupně dokonalosti. Významnou roli zde sehrává souběh, vzájemný současný výskyt soustředěné pozornosti a určitého emočního prožitku jak na straně dítěte, tak na straně vychovatele.⁹

Přes toto základní vrozené vybavení (či přesněji: i díky němu, díky této své základní „otevřenosti“ ke komunikaci) dítě není – na rozdíl od zvířecího mláděte – omezeno vyježděnými kolejkami instinktů, zděděných vzorců chování, které zvířeti nedovolí, aby se v určité situaci chovalo jinak, než se chová. Instinkt řídí způsob, jímž si zvíře staví hnízdo či získává potravu, řídí rozmnožování jeho rodu a péči o mláďata – determinuje krok za krokem celý jeho život. Člověk je oproti tomu dosud nezmapován, téměř nic neumí, je však otevřen a připraven pro základní sociální komunikaci. A téměř všemu se má teprve naučit. Nově zrozený člověk přímo vyzáruje svou závislost, zároveň je však otevřený svému nejbližšímu „světu“, který k němu přistupuje prostřednictvím jeho lidí a domova, který vytvářejí.¹⁰

V rodinném životě se přirozeným způsobem a velice účelně uspokojují základní psychické potřeby dítěte. Především je to potřeba náležitého přísunu podnětů zvenčí. Dnes již dávno neplatí, že se dítě má nechat jen v klidu, ale naopak, na dítě se má mluvit, i když ještě není schopno odpovídat. Centrální nervový systém dítěte musí být patřičně podněcován, aby se „naladil“ na optimální výkonnost. Druhou základní potřebou, která se stává základem veškerého učení, je potřeba „smysluplného světa“. Aby se z podnětů staly poznatky a zkušenosti, musí být v podnětech nějaký řád a smysl. Třetí základní potřebou dítěte je potřeba životní jistoty. Tato potřeba se nejvydatněji naplňuje v citových vztazích k lidem, kteří jsou kolem a kteří k dítěti patří. Teprve s touto „jistotou v zádech“ se dítě může vydávat na dobrodružné výpravy za poznáním světa. Bez této jistoty dítě ovládá úzkost, která svazuje nebo provokuje k tomu, aby ji dítě překonávalo nějakým společensky nežádoucím způsobem. Další, již čtvrtou potřebou, je

---

⁸Srov. KOVAŘÍK, J. A SPOL. *Náhradní rodinná péče v praxi*. Praha 2004

⁹Srov. MATĚJČEK, Z. *Osvojení a pěstounská péče*.

¹⁰Srov. KOVAŘÍK, J. A SPOL. *Náhradní rodinná péče v praxi*. Praha 2004, s.12

potřeba pozitivní identity neboli vlastního „já“. Jde o potřebu vlastní společenské hodnoty, potřebu být uznáván a oceňován, či prostě přijímán. Stále víc si bude dítě uvědomovat své „Já“ podle toho, jak je budou „jeho lidé“ přijímat a jak se budou k němu chovat, jeho sebevědomí a jeho sebedůvěra budou silnější, nebo slabší, pevnější, nebo jen povrchní. Poslední, pátou potřebou, je potřeba „otevřené budoucnosti“ - jinak řečeno životní perspektivy. Tato potřeba je pouze „lidská“, protože pouze člověk si uvědomuje plynutí času – od začátku až do nevyhnutelného svého konce. Tato potřeba člověku umožňuje na něco se těšit, k něčemu směřovat, o něco se snažit. Naopak zavřená budoucnost znamená zoufalství, útlum, nicotu. Typické pro děti v dětských domovech například je, že nemají nač se těšit a o co se snažit.¹¹

„Dítě potřebuje dospělé vychovatele, kteří k němu mají vřelý citový vztah. Nejde jen o vztah jednostranný. Aby rodiče mohli o dítě s láskou pečovat, musí i na dítěti být něco, co uspokojuje jejich hluboké životní potřeby.“¹²

Otevřenost dítěte se při dobré péči postupně zpevňuje a dotváří a umožňuje, aby se dítě mohlo vůbec „naučit učit“ z vlastních zkušeností, aby postupně mapovalo a poznávalo svůj svět, aby si uvědomovalo a dotvářelo své základní životní potřeby, které představují právě zvláštní, specifické způsoby toho, jak se dítě otvírá světu a jak svět k němu přichází. Potřeby tak vypovídají o tom, jak dítě – a člověk vůbec – ve světě základním způsobem pobývá, jak ve světě „je“. V uspokojování základních životních potřeb je ovšem dítě odkázáno na starost a péči druhých lidí. V této své odkázanosti je přijato světem, jímž jsou pro něho rodiče nebo ti, kteří mu biologické rodiče nahrazují.¹³

„Bez lidského kontaktu, bez péče a starosti druhých lidí by lidský život byl psychicky i fyzicky nemožný. Svět, „tvář světa“, se dítěti ukazuje skrze tvář mateřské osoby, která nedovolí, aby svět dítě ohrožoval, a která vytváří onen přístav jistoty a bezpečí, do něhož se lze vždy vrátit, když se okolní svět zdá příliš cizí a nebezpečný.“¹⁴

1.3 Náhradní rodinná péče

V této kapitole bych pro orientaci ráda uvedla, jaké druhy náhradní rodinné péče existují v České republice. Tuto kapitolu jsem převzala ze své bakalářské práce.

¹¹srov. MATĚJČEK,Z. *Prvních šest let ve výchově dítěte*. Praha,2009

¹² MATĚJČEK,Z. *Rodiče a děti*. Praha, 1989

¹³ srov.ŠTURMA,J. *Dítě potřebuje bezpodmínečnou lásku*. Praha, 2007

¹⁴ MATĚJČEK,Z.;DYTRYCH,Z. *Krizové situace v rodině očima dítěte*.

V České republice rozlišujeme následující formy náhradní rodinné péče: Svěření do péče jiné osoby než rodiče formou osvojení, pěstounské péče a poručenské péče.

Podle ustanovení § 45 zákona o rodině může soud, vyžaduje-li to zájem dítěte, rozhodnout o jeho svěření do péče jiné fyzické osoby než rodiče, poskytuje-li tato osoba záruku řádné výchovy a se svěřením souhlasí. Při výběru vhodné osoby dá soud zpravidla přednost příbuznému. Ve svém rozhodnutí soud vždy vymezí osobám, které se stávají zodpovědné za výchovu dítěte, rozsah jejich práv a povinností vůči dítěti.¹⁵

1.3.1 Osvojení

Přehledné informace o této formě náhradní rodinné péče podává publikace Rozum a cit. V této kapitole z ní vybírám následující informace.

Osvojení je optimální formou náhradní výchovy a náhradní rodinné péče. Při osvojení vznikají mezi osvojitelem a osvojencem vztahy jako mezi rodiči a dětmi a mezi osvojencem a příbuznými osvojitele vztahy příbuzenské. Osvojitelé mají při výchově dítěte plnou rodičovskou zodpovědnost. Vzájemná práva mezi osvojencem a jeho biologickou rodinou zanikají. Mezi osvojitelem a osvojencem musí být přiměřený věkový rozdíl. Je možné osvojit pouze nezletilé dítě. Osvojiteli se mohou stát pouze fyzické osoby, které způsobem svého života zaručují, že osvojení bude ku prospěchu dítěte a společnosti. Soud je povinen zjistit zdravotní stav osvojitelů, jejich motivaci k osvojení, výchovné a pečovatelské schopnosti a osobnostní dispozice a posoudit, zda neodporují účelu osvojení. Soud si také musí vyžádat vyjádření orgánu sociálně-právní ochrany. Jako společné dítě mohou někoho osvojit jen manželé. Pokud je osvojitel manželem (manželkou), může osvojit dítě jen se souhlasem druhého manžela (manželky).

Zákon o rodině rozlišuje dva druhy osvojení: osvojení a osvojení nezrušitelné. Nezrušitelně lze osvojit jen dítě starší jednoho roku. Osvojení prosté je možné zrušit jen na návrh osvojitele nebo osvojence.

Osvojené dítě nese příjmení osvojitele. Dítě osvojené společně manželi bude mít příjmení určené pro jejich ostatní děti. V případě nezrušitelného osvojení je osvojitel zapsán v matrice na místo rodiče osvojence. Výjimečně si takto může dítě osvojit i osamělá osoba za předpokladu, že jsou jinak splněny zákonné podmínky a osvojení bude ku prospěchu dítěte.

---

¹⁵srov. ROZUM A CIT. *Pěstouni mají právo na služby. Praktický průvodce pro náhradní rodinnou péči*. Praha 2007, s. 65

Nejčastěji jsou do osvojení umísťovány děti, u kterých se předpokládá méně problémový zdravotní a psychomotorický vývoj a které je možné předat do náhradní rodinné péče především v raném věku, tedy pokud je vyřešen jejich právní vztah s původní rodinou. To se děje několika způsoby. Zpravidla se k osvojení vyžaduje souhlas zákonného zástupce, a to i v případě, že rodič dítěte je nezletilý. Zákonnými zástupci dítěte jsou většinou jeho rodiče, pokud nebyli zbaveni (či omezeni) ve své rodičovské zodpovědnosti nebo ve způsobilosti k právním úkonům nebo pokud nezemřeli. Pokud dítě nemá zákonného zástupce alespoň v jednom z rodičů, ustanoví soud dítěti opatrovníka, který bude dítě v řízení o osvojení zastupovat. Rodiče se řízení o osvojení neúčastní také v případě, že dali souhlas předem bez vztahu k určitým osvojitelům. Dítěti je pak pro tyto účely ustanoven opatrovník. Souhlas předem musí být dán osobně přítomným rodičem písemně před soudem nebo před příslušným orgánem sociálně-právní ochrany dítěte, a to nejdříve 6 týdnů po narození dítěte. Tento souhlas je možné ze strany rodičů odvolat pouze do chvíle, kdy rozhodnutí o svěření dítěte do péče budoucích osvojitelů nenabude právní moci. Pokud jsou zákonnými zástupci osvojovaného dítěte jeho rodiče, není třeba jejich souhlasu, jestliže :

- po dobu šesti měsíců soustavně neprojevovali opravdový zájem o dítě (zejména dítě pravidelně nenavštěvovali, neplnili pravidelně a dobrovolně vyživovací povinnost vůči dítěti, neprojevili snahu upravit si své sociální a rodinné poměry tak, aby dítě mohli do své osobní péče převzít)
- po dobu nejméně dvou měsíců od narození dítěte neprojevili o dítě žádný zájem (ačkoliv jim v tom nebránila závažná překážka).¹⁶

O splnění těchto podmínek rozhoduje ke dni podání návrhu soud. Je-li dítě schopno posoudit dosah osvojení, je třeba také jeho souhlasu.¹⁷

Mezinárodní osvojení je forma náhradní rodinné péče v případě, že se pro dítě nedaří najít náhradní rodinu v zemi jeho původu. Mezinárodní osvojení je upraveno Úmluvou o ochraně dětí a spolupráci při mezinárodním osvojení, kterou vypracovala a přijala Haagská konference mezinárodního práva soukromého 29.5.1993. V České republice vstoupila tato úmluva v platnost dne 1.6.2000 a spolu se zákonem o sociálně-právní ochraně č.359/1999 Sb., ve znění pozdějších předpisů, umožňuje osvojení do ciziny a z ciziny. Haagská úmluva jasně stanovuje postup při osvojování dítěte do zahraničí, určuje povinnosti a kompetence jednotlivých institucí, definuje právo dítěte na přednostní osvojení v zemi svého původu, zaručuje biologickým rodičům anonymitu a zásadně vylučuje jakékoliv zisky z adopcí. Zároveň nařizuje signatářským státům,

---

¹⁶srov. ROZUM A CIT. *Pěstouni mají právo na služby. Praktický průvodce pro náhradní rodinnou péči*. Praha 2007, s. 67-68

¹⁷Tamtéž, s. 68

aby na svém území určily jeden ústřední orgán, který bude za osvojení dětí do zahraničí odpovědný. U nás tuto funkci zprostředkovatele plní Úřad pro mezinárodněprávní ochranu dětí v Brně. Ten přebírá do evidence žadatele o osvojení dítěte z ciziny, kteří s tím musí souhlasit, a děti, pro které se nepodařilo najít vhodné žadatele o osvojení v České republice.¹⁸

1.3.2 Pěstounská péče

Soud může svěřit dítě do pěstounské péče fyzické osobě (dále jen „pěstoun“), jestliže to vyžaduje zájem dítěte a jestliže osoba pěstouna poskytuje záruku jeho řádné výchovy. Dítě může být svěřeno také do společné pěstounské péče manželů. Pěstoun je povinen o dítě osobně pečovat. Pokud bylo dítě svěřeno do pěstounské péče jen jednomu z manželů, podílí se na jeho výchově manžel (manželka), který není jeho rodičem – za předpokladu, že s ním žije ve společné domácnosti. Pěstoun při péči o dítě má přiměřená práva a nemá povinnosti rodičů. Zákonnými zástupci dítěte jsou nadále jeho rodiče, jestliže nebyli v rodičovské zodpovědnosti omezeni, nebyli jí zcela zbaveni nebo nebyl její výkon pozastaven. V případě svěření dítěte do pěstounské péče není vyloučen styk rodičů s dítětem. Pokud je rozhodnutí zákonných zástupců v kolizi se zájmem dítěte, má pěstoun možnost domáhat se v dané věci rozhodnutí soudu. Pokud je dítě v ústavní výchově nebo v zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc, může být rozhodnutím orgánu sociálně-právní ochrany dětí dočasně svěřeno do péče osoby, která má zájem stát se pěstounem a splňuje pro to podmínky. Do péče budoucích pěstounů může být se souhlasem rodičů svěřeno i dítě, které není v ústavní výchově. Pěstounská péče může být zrušena rozhodnutím soudu. Soud může zrušit pěstounskou péči jen z důležitých důvodů a učiní tak vždy, jestliže o to požádá pěstoun.¹⁹

„Cílem pěstounské péče jakožto instituce je poskytnout náhradní rodinné prostředí dětem, jestliže :

- *nemohou dlouhodobě vyrůstat v prostředí rodiny tvořené jejich vlastními biologickými rodiči;*
- *ústavní (neosobní či málo personalizovaná) péče ohrožuje či narušuje jejich vývoj;*
- *nemohou být z nejrůznějších důvodů (právních, zdravotních, sociálních, psychologických) svěřeny do osvojení.“²⁰*

¹⁸srov.ROZUM A CIT. *Pěstouni mají právo na služby. Praktický průvodce pro náhradní rodinnou péči.* Praha 2007, s. 66-69

¹⁹srov.ROZUM A CIT. *Pěstouni mají právo na služby. Praktický průvodce pro náhradní rodinnou péči.* Praha 2007

²⁰MATĚJČEK, Z. a kol. *Náhradní rodinná péče.* Praha 1999, s. 35

Do pěstounské péče jsou tedy nejčastěji umisťovány především děti sociálně osiřelé, které potřebují nejen trvalou individuální péči, ale i dlouhodobou výchovu v náhradní rodině. Jedná se především o děti s různými zdravotními či psychomotorickými obtížemi, děti starší, sourozenecké skupiny nebo děti jiného etnika. Patří sem i skupina dětí, u kterých brání jejich svěření do osvojení překážky právní, především nesouhlas rodičů. Přijetí staršího dítěte, dítěte s postižením nebo dítěte jiné národnosti či etnika je velice náročný úkol. Vyžaduje od budoucích pěstounů především laskavost, trpělivost a odhodlanost čelit případným obtížím ze strany dítěte, jeho původní rodiny, ale také ze strany širšího okolí. Přijetí postiženého dítěte vyžaduje od pěstounů rovněž obecnou znalost problematiky postižení, informovanost o zdravotním stavu a vývoji, reálné představy o jeho specifických potřebách, možnostech a případných vývojových odchylkách.²¹

Je-li dítě ve věku, kdy je schopno posoudit dosah svého svěření do pěstounské péče, musí být přihlédnuto také k jeho vyjádření. Pokud to vyžaduje zájem dítěte, může soud po prozkoumání všech okolností svěřit dítě do pěstounské péče, i když rodiče dítěte s takovým řešením situace nesouhlasí.²²

Od 1.6.2006 je platná novela zákona o sociálně-právní ochraně dětí a s ní související změny v zákoně o rodině, které přinášejí několik významných změn pro oblast pěstounské péče a pro výkon sociálně-právní ochrany dětí. Vznikají kluby náhradních rodičů s bohatým programem, který zahrnuje zajímavé přednášky, moderované diskuze, pobyty rodin apod. V klubech mají náhradní rodiče možnost sdílet vzájemně své zkušenosti s náhradní rodinnou péčí a zároveň se zde mohou v případě potřeby obrátit na odborníky.²³

1.3.3 Pěstounská péče na přechodnou dobu

Mezi úpravy, které by mohly vést k efektivnější a kvalitnější práci s rodinami a dětmi, patří také zřízení institutu pěstounské péče na přechodnou dobu. Jeho úpravu najdeme v § 45a odst. 2 zákona o rodině.²⁴

Soud může na návrh orgánu sociálně-právní ochrany dětí svěřit dítě do pěstounské péče na přechodnou dobu osobám, které jsou podle zvláštního právního předpisu zařazeny do evidence osob vhodných k výkonu tohoto typu pěstounské péče, a to na:

- dobu, po kterou nemůže rodič ze závažných důvodů dítě vychovávat,²⁵

²¹srov.ROZUM A CIT. *Pěstouni mají právo na služby. Praktický průvodce pro náhradní rodinnou péči.* Praha 2007

²²Tamtéž

²³Tamtéž

²⁴Tamtéž

- dobu, po jejímž uplynutí lze podle § 68a dát souhlas rodiče s osvojením,
- dobu do pravomocného rozhodnutí soudu o tom, že není třeba souhlasu rodičů k osvojení (podle § 68 zákona o rodině).

Bylo-li dítě svěřeno do pěstounské péče na přechodnou dobu, je soud povinen nejméně jednou za 3 měsíce přezkoumat, zda důvody k ní stále trvají. Za tím účelem si vyžádá zejména zprávy příslušného orgánu sociálně-právní ochrany dětí.²⁶

1.3.4 Poručenská péče

Jestliže rodiče dítěte zemřeli, byli zbaveni rodičovské zodpovědnosti, výkon jejich rodičovské zodpovědnosti byl pozastaven nebo nemají způsobilost k právním úkonům v plném rozsahu, ustanoví soud dítěti poručníka, který bude nezletilého vychovávat, zastupovat a spravovat jeho majetek místo rodičů. Není-li to v rozporu se zájmy dítěte, ustanoví soud poručníkem především toho, koho doporučili rodiče. Nebyl-li nikdo takto doporučen, ustanoví soud poručníkem někoho z příbuzných nebo osob blízkých dítěti a jeho rodině, popřípadě jinou fyzickou osobu.²⁷

Poslanecká sněmovna odsouhlasila 1.5. 2011 návrh na změnu zákona o náhradní rodinné péči. Změny v tomto zákonu se týkají umístění dítěte do diagnostického ústavu na maximálně 3 měsíce, do zdravotního zařízení nebo do domova pro osoby se zdravotním postižením na maximálně 3 měsíce a do terapeutické komunity na dobu maximálně 6 měsíců. Další novinkou v zákoně je to, že pěstounská péče na přechodnou dobu nesmí být delší než 3 roky. Tato pěstounská péče na přechodnou dobu je tzv. profesionální pěstounská péče a od ní by se měly děti co nejdříve vrátit do rodiny vlastní nebo přejít do dlouhodobé pěstounské péče. Pokud by se ani po 3 letech nemohly děti vrátit do vlastní rodiny, ani by se pro ně nenašla pěstounská rodina pro dlouhodobou péči, byly by umístovány do dětských domovů.²⁸

Pro konkrétní představu, kolik dětí bylo umístěno na základě rozhodnutí soudu v ústavních zařízeních, uvádím zde statistiku, kterou zveřejnilo Ministerstvo práce a sociálních věcí k 31.12.2010.

- Zdravotnická zařízení (kojenecké ústavy, dětské domovy pro děti do 3 let) – ke konci roku 2009 umístěno 1 391 dětí

²⁵ srov. ROZUM A CIT. *Pěstouni mají právo na služby. Praktický průvodce pro náhradní rodinnou péči*. Praha 2007

²⁶ Tamtéž

²⁷ srov. ROZUM A CIT. *Pěstouni mají právo na služby. Praktický průvodce pro náhradní rodinnou péči*. Praha 2007

²⁸ <http://www.mpsv.cz/files/clanky/731/Vybrane-udaje.pdf>.

- Školská zařízení (dětské domovy, výchovné ústavy, diagnostické ústavy) – umístěno 7 878 dětí k 31.10.2009
- V domovech pro osoby se zdravotním postižením – umístěno v týdenním či celoročním pobytu 1 107 dětí k 31.10.2009

Délka pobytu dětí v kojeneckých ústavech nebo dětských domovech do tří let věku dětí propuštěných v roce 2009 do adopce:

	Do 2 měsíců	Do 2-6 měsíců	Do roka	Déle než rok
Se souhlasem rodičů	67 dětí	140 dětí	34 dětí	25 dětí
Pro soudem uznaný nezáměr rodičů		14 dětí	54 dětí	69 dětí
Pro zbavení rodičovských práv			5 dětí	25 dětí

Vybrané statistické údaje o výkonu sociálně-právní ochrany dětí:

	rok	Počet
Počet dětí svěřených do pěstounské péče	2006	889 dětí
Počet žadatelů o osvojení	2006	2341 žadatelů
Počet žadatelů o pěstounskou péči	2006	682 žadatelů
Počet pěstounských rodin	2006	4 845 rodin

²⁹

²⁹ <http://www.mpsv.cz/files/clanky/731/Vybrane-udaje.pdf>.

1.4 Rodina jako místo formování osobnosti dítěte a jako místo soužití.

Původní nedostatečnost lidské bytosti je v průběhu vývoje překonávána komunikací, jejímž předpokladem je právě otevřenost dítěte.

„Předávání zkušeností, koordinování společné činnosti, ale také vybízení druhého člověka k určitému chování a jednání, to vše se děje pomocí slovního sdělení.“³⁰

„Počáteční řeč gest, mimiky a doteků je doprovázena a postupně nahrazována komunikací slov. Řeč se tak stává nejdůležitějším faktorem psychického vývoje, neboť umožňuje smysluplné osvojování základní lidské zkušenosti, zkušenosti předávané právě pomocí jazyka. Co bylo cizí, neznámé, temné je pojmenováno – stává se jasným a známým. Vlastní zkušenosti dítěte jsou přitom zařazovány do zkušeností ostatních lidí a nabývají smyslu.“³¹

³² Dítě, které zprvu není osobnost, není „já“ – a ani není s to „já“ říci (hovoří o sobě zpočátku ve druhé nebo třetí osobě jako „on“ nebo „ty“ – např. „Kája papá“) – se osobností stává díky tomu, že se k němu sklání „ty“ druhé bytosti, „ty“ mateřské či rodičovské osoby.³³

Prostřednictvím mateřské lásky (kterou může zprostředkovat a poskytnout i nebiologický rodič), která je aktivní péčí o život a růst toho, co miluje, nabývá dítě pocitů bezpečí. Jedná se o základní neboli bazální důvěru, kterou popsal E. Erikson. *„Základní důvěra je podle E.H.Eriksona úhelným kamenem, na kterém stojí celá stavba psychicky zdravé osobnosti.“³⁴* Bazální důvěra se vytváří ke vztahu k matce, nebo k pečující osobě. Jsou-li potřeby dítěte náležitě saturovány vzniká základní důvěra a jako následek pak první ze ctností – naděje. Tato naděje je základní podmínkou přežití. Zde, v tomto vztahu základní důvěry, vytváří dítě svou schopnost čelit bolestem a útrapám a schopnost reciproční, vzájemně opětuující lásky. Právě v rodinném prostředí buduje dítě základy svého celkového vztahu ke světu.³⁵

Chybí-li dítěti zkušenost a pocit základního přijetí, akceptace ze strany „jeho lidí“, chybí dítěti příležitost k postupnému utváření pocitu a postoje důvěry, důvěryplné otevřenosti světu – a to jak

³⁰ ČÁP, J., MAREŠ, J. *Psychologie pro učitele*. Praha 2001, s.57

³¹ MATĚJČEK, Z. *Rodiče a děti*. Praha, 1989

³² Mám s tím vlastní zkušenost. když jsme si brali s manželem z kojeneckého ústavu desetiměsíčního chlapce, měli v tomto ústavu lékařka i ošetřující personál podezření, že chlapec velmi špatně slyší, protože nereaguje na podněty. Toto podezření se naštěstí nepotvrdilo. Když jsem pátrala po tom, jak k tomuto podezření ošetřující personál kojeneckého ústavu přišel, zjistila jsem, že z orientačního vyšetření sluchu. Když ho zdravotní setra držela na ruce a někdo za ním cinkal lžičkou a šeptal, chlapec se nikdy za zvukem neotočil. Problém ale nebyl v jeho nedoslýchavosti, ale v tom, že mu chyběla sociální komunikace a měl tak málo zkušeností s tím, že ho někdo chová, že se prostě nedal žádným jiným zvukovým podnětem rušit.

³³ srov. ŠTURMA, J. *Dítě potřebuje bezpodmínečnou lásku*. Praha, 2007

³⁴ MUCHOVÁ, L. *Budete mými svědky*. Brno 2011, s.25

³⁵ srov. KOVARÍK, J. A SPOL. *Náhradní rodinná péče v praxi*. Praha 2004, s.13

světu vnějšímu, tak vnitřnímu, světu, který se odehrává uvnitř, v nitru dítěte. Tím se bohužel otevírá i prostor pro vznik opačného postoje – základní nedůvěry, obav a úzkosti. Tato základní nedůvěra, neboli duševní strádání, může vyústit až do psychické deprivace.

„Psychická deprivace je psychický stav vzniklý následkem takových životních situací, kdy subjektu není dána příležitost uspokojovat některé základní psychické potřeby v dostačující míře po dosti dlouhou dobu.“³⁶ Jedná se především o strádání z nedostatku citových a společenských podnětů. Psychická deprivace je pro vývoj lidské osobnosti velmi závažná a nebezpečná.³⁷

V historii máme řadu důkazů o tom, že nedostatek mateřské lásky může vést až k záhubě dítěte. Od raného středověku až do konce minulého století byla úmrtnost dětí vychovávaných mimo rodinu, v ústavech a nalezincích, mnohdy až tragicky vysoká. Umístění dítěte v takovém prostředí se téměř rovnalo rozsudku smrti. Působivě to vylíčil Charles Dickens v románu *Oliver Twist*. Když se začaly uplatňovat v praxi zásady hygieny a infekční nemoci přestaly být metlou evropského lidstva, děti v ústavech už tak houfně neumíraly. Objevily se však jiné následky psychické deprivace – sice méně zjevné a nápadné, ale o nic méně nebezpečné. Na začátku 20. století, kdy se ve větším měřítku zřizovaly dětské nemocnice, povšimli se lékaři jevu, kterému říkali „nemocniční nemoc“ – čili hospitalismus. Některé děti bez mateřské péče neprosplávaly přes všechnu snahu lékařů. Nedovedly vzdorovat nemoci a nepochybně by zemřely, kdyby se jim nedostalo „mateřské“ ošetřovatelky. V její péči nejenže zůstaly naživu, ale uzdravily se a doslova rozkvetly.³⁸

Stejnou zkušenost popsali ve svém filmu *„Dvouletá jde do nemocnice“* v roce 1952 i britští manželé a zároveň psychoterapeuti Joyce a James Robertsonovi. Ve filmu je mapován pobyt dvouletého děvčátka, které bylo bez doprovodu svých rodičů v nemocnici osm dní. Dívčin pobyt v nemocnici neprovázelo nic na tehdejší poměry nezvyklého, rovněž nekomplikovaný operační zákrok proběhl zcela podle očekávání – přesto se dívčina krátká hospitalizace stala významným mezníkem pro britskou pediatrii. Psychoterapeut James Robertson totiž reakce děvčátka na odloučení od rodičů průběžně zaznamenával na filmový pás a film, který následně vznikl, vyvolal vášnivé diskuse – a to jak v odborných kruzích, tak mezi laiky. Zdravotníci si, byť neradi, začali uvědomovat, že separace od rodičů je vážný problém. Dlouhá léta byly do nemocnic po celém světě přijímány děti samy, bez doprovodu rodičů. Obecně se mělo za to, že jim veškerou potřebnou péči může poskytnout zdravotnický personál. Smutek dětí byl spojován s jejich

³⁶BUBLEOVÁ, V.; KOVAŘÍK, J.; MATĚJČEK, Z. *Pozdní následky psychické deprivace a subdeprivace*. Praha 1997, s. 8

³⁷Srov. MATĚJČEK, Z. *Rodiče a děti*. Praha, 1989

³⁸Srov. MATĚJČEK, Z., *Rodiče a děti*. Praha 1989, s. 42-43

nemocí, jejich slzy a stýskání byly považovány za něco, co k pobytu v nemocnici prostě patří, s čím se nedá nic dělat, co děti zkrátka musí vydržet. Film „*Dvouletá jde do nemocnice*“ představoval zásadní přelom především v tom, že názorně, krok za krokem, ilustroval jedno zásadní zjištění – totiž, že role rodiče je i během hospitalizace dítěte nenahraditelná, a to i tehdy, je-li ošetřující personál vůči dítěti nanejvýš laskavý a empatický, a i v případě, je-li pobyt v nemocnici krátkodobý a nekomplikovaný.

„Stejnou zkušenost, ale v mnohem větší míře můžeme vidět u dětí, které nemají to štěstí, že vyrůstají v rodinách, ale jsou vychovávány v nejrůznějších ústavech. I přes veškerou snahu zdravotnického a ošetrovatelského personálu tyto děti často trpí citovou chudobou, která má za následek právě citovou deprivaci a následně negativní vývoj celé osobnosti.“³⁹

„K určité formě psychické deprivace může docházet i v navenek zdánlivě dobře fungujících rodinách. Pak se jedná o takzvanou psychickou subdeprivaci. O subdeprivaci se jedná často v rodinách, kde je profesní kariéra rodičů důležitější než péče a výchova dětí, kde rodiče – z nejrůznějších důvodů, třeba i ekonomických či bytových – nemají na děti čas a svou nepřítomnost si u dětí vykupují hračkami či penězi.“⁴⁰

Jedním z míst, kde se starají o opuštěné děti, jsou SOS vesničky. Jsou to zařízení, která vznikla cca před 30 lety za podpory Z. Matějčka a J. Langmeiera. V SOS vesničkách je role náhradní matky postavena na právním institutu pěstounství. Hlavním myšlenkou k založení SOS vesniček bylo shromáždit sourozenecké skupiny dětí rozptýlené často po několika ústavních zařízeních. Prostředí SOS vesničky, a zejména mikro-prostředí vytvářené matkou pěstounkou, působí často na děti jako důležitý terapeutický faktor. Nerovnoměrnosti v intelektovém, sociálním a emočním vývoji a chování se u dětí začínají postupně vyrovnávat a následky psychické deprivace, jako např. citová plochost, provokace aj., začínají u dětí ustupovat.⁴¹

Matka není jedinou osobou, která rodinné prostředí vytváří. Skladba oněch „významných druhých lidí“ či, řečeno s profesorem Matějčkem „jeho lidí“ (lidí dítěte), je u dítěte vždy vázána na konkrétní skladbu rodiny. I když matky mají devítiměsíční náskok při vytváření svého vztahu k dítěti, tak v klasické, tradiční rodině postupujícím vývojem dítěte nabývá stále většího významu otec. Působí na dítě jednak nepřímo přes matku – zaručuje citovou i hospodářskou jistotu a stabilitu rodiny – jednak přímo, podobně jako matka. Je rovněž zdrojem lásky, jistoty, sociální nápodoby a učení. Častěji bývá zárukou nezbytné autority, která vymezuje hranice

³⁹ MATĚJČEK Z., *Rodiče a děti*. Praha 1989,

⁴⁰ BUBLEOVÁ, V.; KOVAŘÍK, J.; MATĚJČEK, Z. *Pozdní následky psychické deprivace a subdeprivace*. Praha 1997

⁴¹ Srov. Z. MATĚJČEK a kol. *Náhradní rodinná péče*.

dětským rozmarům a neusměrněné aktivitě. Představuje opět jiný sociální vzor, je modelem jiných pracovních postojů a zájmů.⁴²

Oba rodiče pak působí nejen jako vzor k převzetí mužské a ženské role, ale též jako vzor mezilidských vztahů – především vztahů manželských a rodičovských. I když se někdy může stát, že v rodině nastane krize mezi manželi a hrozí rozpad rodiny, je podle dlouhodobých profesionálních zkušeností psychologů a manželských poradců vždy rozchod rodičů pro děti ohromné trauma. Pro život dětí je důležitější, uvidí-li, že i přes všechna nedorozumění, jichž jsou svědky, je možný dialog, úcta, naslouchání důvodům druhého. Důležitá je pro ně naděje, že je možné vztah i přes obtíže dál budovat.⁴³

Velký význam mají též vztahy sourozenecké, v nichž se dítě učí vyrovnávat se s pocity žárlivosti, rivality, řešit řadu drobných konfliktů, spolupracovat, sdílet společné zážitky a zájmy apod. Význam dalších osob z okruhu širší rodiny spočívá především v tom, že umožňuje dítěti opět diferencovanější sociální zkušenost a učí je přináležetosti k širšímu společenství.⁴⁴

„Rodina je nejvýznamnější sociální skupinou, která zásadním způsobem ovlivňuje psychický vývoj dítěte. Všichni členové rodiny se vzájemně ovlivňují a přizpůsobují, často neuvědoměle.“⁴⁵

Jak dítě stárne, není to již jen rodina, která se podílí na procesu jeho zespolečňování, jeho socializace. Postupně přibývá k rodině ještě škola a dětská kamarádská skupina. *„Vliv vrstevníků je důležitý, protože dítě potřebuje být vrstevnickou skupinou akceptováno a přijatelně hodnoceno. Naplnění této potřeby závisí mimo jiné i na něm, na tom, zda dokáže spolupracovat a zároveň se prosadit.“⁴⁶* Také škola je významnou institucí, která ovlivňuje dětskou osobnost a rozvoj různých psychických funkcí. Škola rozvíjí nejen poznávací schopnosti a dovednosti, ale působí jako důležitý socializační činitel, protože modifikuje rozvoj určitých osobnostních vlastností. *„Škola působí ve směru eliminace individuálních rozdílů, vytváří tlak na posílení vlastností a kompetencí, odpovídajících obecnému modelu úspěšného žáka.“⁴⁷* Když člověk dále dospívá, nahrazuje školu oblast práce a dětskou kamarádskou skupinu společenství přátel. V rodinném prostředí dochází k důležitým proměnám vztahů a časem přibývá i nová vlastní rodina, kterou dospívající či dospělý člověk zakládá.

Rodina, rodinné společenství, je tedy pojítkem mezi jedincem a společností. Na jedné straně je hrází, která zabraňuje společnosti, aby osobnost pohltila, a na straně druhé naopak jedinci

⁴² Srov. Z.MATĚJČEK *Rodiče a děti*.

⁴³ Srov. Y.ŠPAŇHELOVÁ *Nové Město*.

⁴⁴ Srov. J.a M.ČAPKOVI *Pozitivní výchova sourozenců v rodině*.

⁴⁵ VÁGNEROVÁ, M. *Vývojová psychologie pro obor speciální pedagogika předškolního věku*. Liberec 2007, s.7

⁴⁶ Tamtéž, s.8

⁴⁷ Tamtéž, s.9

zabraňuje v jakémkoli pokusu odtrhnout se od společnosti. Díky rodině je tedy možno vyřešit základní problém lidského života, základní problém mravní – jak si uchovat svou osobnost, ale nežít jen sám pro sebe. Jak z hlediska dítěte, tak z hlediska dospělých – z hlediska jejich každodenních zkušeností – vytváří rodina skutečnosti na první pohled ne zcela patrné: skutečnosti psychologické. To velmi dobře vynikne, srovnáme-li rodinnou výchovu a výchovu ústavní. Tam je na první pohled zřejmé, že (i z právního hlediska) můžeme o rodinné výchově mluvit tam, kde je dítě svěřováno do péče určité konkrétní osobě či osobám (např. pěstounky v SOS vesničkách), nikoliv ne-osobní ústavní instituci. V té ústav přejímá výchovnou odpovědnost a přenáší ji, jaksi ve vlastní režii, na své zaměstnance – vychovatele. Další odlišnosti z toho vyplývající, nebývají však tak nápadné. První takovou významnou odlišností je, že rodina je – či by měla být, místem trvalých a hlubokých citových vztahů, které jsou na celý život. A podmínky pro vznik a rozvoj těchto vztahů má a může vytvářet. Vychovatelé a děti v ústavních zařízeních tyto podmínky nemají – vychovatelé mají své vlastní rodiny, v nichž jsou citově angažováni, mají na starosti v ústavu mnoho dětí, které přicházejí a odcházejí, děti jsou v ústavu jen na určitou dobu a většinou (výjimky ovšem existují) se do ústavu později ve své dospělosti nevracejí. Právě okolnost, že v dobré rodině je dítě vnitřně, bezpodmínečně přijato, akceptováno (nikoli na základě svých výkonů či „zásluh“, ale protože tu prostě je, a mnohdy je chápáno zároveň jako určitý dar a úkol), vytváří v rodině podmínky pro to, že lidé k sobě navzájem (a jeden druhému) „patří“, že zde navzájem uspokojují své základní životní potřeby, že jejich vztahy a svazky mají perspektivu trvalosti v čase, v místě i v osobách (domov – to jsou mí lidé). A právě to odlišuje rodinu od ústavu.⁴⁸

Zmíněné uspokojování základních životních, zejména duševních potřeb je další takovou charakteristikou. Dobrá rodina dítěti nabízí, zprostředkuje a otevírá velmi mnoho. „*Rodina je „střediskem“ formování mezilidských vztahů. Rodina je místem, kde by se měl člověk od útlého věku učit hlubokému pochopení toho, že lidé jsou významní, důležití, že život má hodnotu a smysl.*“⁴⁹ Ale i dítě nabízí a otevírá rodičům – těm, kdo se k němu otcovsky a mateřsky chovají – mnohé nové zkušenosti. Nejenže jim umožňuje „být“ rodiči; zároveň je i významným zdrojem nových podmětů, nových zkušeností. Rodičem se nikdo nenarodí, rodičem se člověk učí. Rodičovství klade nové, základní otázky. Vnáší jiný rozměr do našeho časového prožívání; otevírá jiným způsobem, než jsme byli doposud zvyklí, naši budoucnost – jsou zde jiné, nové věci, na něž se můžeme těšit (společné výlety, prázdniny, první taneční, první lásky, partnerství, první samostatné výpravy do světa, do ciziny, za hranice domova a vlasti) a jichž se můžeme

⁴⁸ Srov. KOVAŘÍK, J. a SPOL. *Náhradní rodinná péče v praxi*.

⁴⁹ SCHAEFFEROVÁ, E. *Co je rodina*. Praha 1995, s. 45

obávat (což mohou být mnohé z výše naznačeného výčtu, včetně např. toho, jaké si naše dítě najde kamarády, přátele, jakou si zvolí profesi apod.) Právě ona již dříve zmiňovaná „otevřená budoucnost“ je další klíčovou charakteristikou rodinného života – právě tam, kde je ten, kdo o dítě pečuje a kdo je vychovává, plně angažován na osudu dítěte, tam kde má možnost spoluvytvářet budoucnost dítěte, plánovat ji, těšit se na ni či si s ní lámat hlavu a dělat starosti, tam, kde neodděluje svůj životní čas od času dítěte a počítá s tím, že v dítěti (a jeho prostřednictvím) svůj osobní čas přesáhne, tam nabývá čas pro obě strany svého vlastního osobního a životního smyslu. Je žit a naplňován tvořivým způsobem, je (či může být) přijat i ve své pozemské konečnosti. A právě v tomto kontextu vystupují i další charakteristické rozdíly mezi osobní, rodinnou výchovou, a výchovou ústavní, neosobní. Rodina je společenstvím času, prostorů a prožitků. Prostory soukromí jednotlivých lidí zde jsou úzce propojeny – i když zároveň respektovány. Osobní problémy, potíže, starosti, smutky, radosti i nadšení jednoho jsou většinou záležitostí všech. Sdílení společných zážitků, hovory kolem rodinného stolu (jak významná a přesto zanedbávaná součást rodinného života a kultury), společné plánování, řešení konfliktů, rodinných bouří a třeba i krizí, jsou nenahraditelnou školou života – zejména tam, kde dochází k řešení těchto konfliktů, k usmíření, uklidnění a odpuštění, kde se začíná a může začít znovu a nanovo. Toto vše dětem z ústavů v převážné míře chybí.

Dalším rozdílem je rozličná nabídka sociálních zkušeností, odlišné příležitosti k setkávání s rozmanitými sociálními vzory a modely. Jaké modely, vzory a funkce vlastně dítě ve svém ústavním vychovateli potkává a poznává? V ústavu ho povětšinou vnímají jen jako profesionálního vychovatele ve vztahu k sobě samému, popřípadě ve vztazích vychovatelů mezi sebou. Toto částečně platí i pro tzv. SOS vesničky, kde vychovatel je také sice soustředná, přesto jedna osoba – tedy profesionální matka. Stejně nedostatečně působí i „Klokánky“ – zařízení, která provozuje Fond ohrožených dětí, a kde také chybí jeden sociální vzor, většinou otec. Naproti tomu v rodině zakouší dítě své lidi také ještě v celé řadě vztahů jiných. Např. matku vnímá nejen jako svou matku, ale též jako matku svého sourozence, jako dceru své babičky, jako manželku a partnerku svého otce, jako sestru své tety či svého strýce, popř. též jako „hlavu“ či „krk“ rodiny, jako zaměstnanou, pracující ženu, jako kuchařku a hospodyni, jako plánovače a účetní malého domácího hospodářství. A stejně tak má dítě v rodině možnost poznávat ostatní své lidi: otce, sourozence, příbuzné, přátele. Setkává se s jejich myšlenkami, nápady, zálibami, chováním – vidí, jak se pokoušejí zvládat své rozmanité funkce a role. Toto vše dětem z ústavu chybí – proto také nejsou jejich pozdější sociální selhání výjimečná. A s tím souvisí i další důležitá věc: ústavní výchova je naprogramovaná, pracuje ponejvíce s nástroji a mechanismy

odměn a trestů, je zaměřena na kontrolu zde a tady a na kontrolu zvenčí. Rodinná výchova oproti tomu je „neprogramová“, může se jevit jako nahodilá improvizace, je vázána na situaci a jedinečnost, individualitu dítěte a jeho vychovatelů. Není také – na rozdíl od výchovy ústavní – jednostranná, směřující pouze od vychovatelů k dítěti, ale vzájemná, oboustranná, interakční. Ovlivňuje myšlení, jednání, prožívání a rozhodování vychovatele. I ono v tomto procesu vlastně svého vychovatele vychovává. V rodině je mnohem více „vzájemnosti“ – a také příležitostí k vzájemnosti – než v ústavním prostředí. Kromě odměn a trestů, které zde ovšem mají jiný kontext, patří k rodinnému výchovnému repertoáru také odpuštění – odpuštění „bez odčinění“ (tak, já se na tebe už nezlobím – buď hodný kluk“) a „zadostičinění“ pro samu radost toho druhého („tak jsem tam viděla takovou věc a tak jsem ti ji přinesla“ nebo „myslela jsem, že se ti to bude líbit“; vánoční a jiné dárky – nikoli za zásluhy). V rodině bývá také častěji odměňována snaha, i když bohužel je také časté, že v některých rodinách vznikají problémy právě z převahy „záslužného“ systému odměn a trestů.

Rodina je tedy – může a má být – místem soužití, spolupráce, souhry, sounáležitosti, sdílení. Zatímco v ústavech dochází ke kontrole vnější a děti tam většinou poslouchají a dodržují určitý řád v přítomnosti vychovatele, v dobré rodině je kladen důraz na rozvoj kontroly vnitřní; na rozvoj vnitřních zábran, kritérií a regulativů, na zvnitřněné společné vědomí – spolu-vědomí či svědomí toho, co je „správné“ a „špatné“, „zlé“ a „dobré“. Vyvíjí se zde spíše – na rozdíl od ústavu – kontrola na dálku, kontrola překračující daný čas a prostor („co by tomu řekl táta nebo máma“).

1.5 Rodina a utváření identity

Jak se vlastně vytváří identita člověka a co všechno zde hraje úlohu? O tom všem je třeba přemýšlet u těch, kteří se rozhodli poskytnout domov „cizímu“ dítěti. Můžeme to udělat pomocí otázek: Jak tomu vlastně bylo v našich rodinách, v rodinách, ve kterých jsme vyrůstali? Kdo byli ti „naši lidé“? Jak se v průběhu našeho života měnili? Kdo obstál a kdo selhal? Dokázali jsme jim odpustit? Radíme se s nimi i dnes, i když už jsme sami dospělí, a to i bez ohledu na to zda žijí, či nežijí? Uvědomujeme si, jak všichni – a dítě především, potřebujeme kontakt (alespoň očima), soustředěnou pozornost (vědomí, že nás někdo bere vážně „na vědomí“) a povzbuzení? Co pro nás, dospělé, znamenají děti? Co nám dávají? V čem vidíme význam sourozenců svých nebo svých dětí? Co se nám vybaví, když se řekne domov? Jaký by měl být domov pro děti? Co mohou děti občas postrádat, a co nikoliv? Náš čas? Naši soustředěnou pozornost? Pohlazení,

povzbuzení? Co očekáváme od našich dětí? Jak vidíme jejich budoucnost? Jak budeme ochotni je darovat jejich partnerům, až přijde čas, kdy si budou chtít založit vlastní rodiny? A co když teprve o založení rodiny uvažujeme? Co když jsme v situaci, že nemůžeme mít vlastní děti?

Všechny tyto otázky nám mohou pomoci pochopit, co vlastně tvoří identitu člověka. E.H.Erikson popsal identitu jako souhru mezi vnějším a vnitřním světem člověka. Při pohledu na růst lidské osobnosti jako celku spojuje E.H.Erikson hledisko osobní identity s identitou skupinovou. *„Naše subjektivní vnímání osoby se zakládá na tom, jak nás vnímají druzí. V tom smyslu je lidská identita skutečnost sice subjektivní a velmi dynamická, ale jasně funguje jako skupinově psychologický jev. Na druhé straně ale, pokud dítě a později dospělý jedinec v této živé interakci s okolním světem dostává podněty k vlastnímu sebe-ocenění, je to zdrojem jeho vědomého pocitu určité vlastní stejnosti a kontinuity v čase, a to jak ze strany své, tak ze strany okolního světa.“*⁵⁰

Hlubinný psycholog Erik H. Erikson se téměř celý život zajímal o životní cyklus a otázky identity jedince v průběhu celého životního běhu. E.H.Erikson dělí životní běh na osm základních celků, na osm etap, které od sebe odlišuje nejen věk vyvíjejícího se jedince, ale i klíčové psychosociální krize a křížovatky, na nichž se rozhoduje o tom, na jakých základech bude možné zvládat další vývojové etapy. Křížovatky, na nichž se rozhoduje o tom, zda např. základním postojem dítěte ke světu bude postoj „základní důvěry“, zda jeho základní zkušenostní optikou bude svět nazírán spíše jako zajímavé a důvěryhodné místo, kde lze postupně podnikat dobrodružné výzkumné výpravy objevující jeho další zákoutí, taje a tajemství, která se nacházejí za okruhem mateřské náruče a rodinného kruhu, anebo zda zde základní stavební kameny důvěry (mateřská náruč, rodinný kruh a bezpodmínečná akceptace dítěte) budou chybět a místo důvěry se vytvoří „základní nedůvěra“, v jejíž optice se svět bude jevit jako místo nebezpečné, ohrožující a nevyzpytatelné. Podle Eriksona má každá etapa své specifické rysy, své úkoly, svá úskalí, nebezpečí a rizika. Každá je pro něco obzvláště důležitá – „kritická“; je např. jinak citlivá na určité vnější vlivy, zvláště zranitelná vzhledem k psychické deprivaci. A zároveň platí, že každá dobře prožitá a zvládnutá etapa vytváří vhodný nástupní terén pro etapy další. *„E.H.Erikson vychází z předpokladu, že člověk musí v každém vývojovém období vyřešit nějaký psychosociální úkol, který odpovídá očekávané úrovni jeho kompetencí a pro tento věk obvyklým požadavkům společnosti. Sociální normy fungují jako stimuly rozvoje určitých vlastností a kompetencí. Pokud*

---

⁵⁰MUCHOVÁ,L.*Budete mými svědky*.Brno 2011,s.22-23

*se podaří stanovený úkol zvládnout, osobnosti vývoj může pokračovat, pokud se to nepodaří, může další vývoj stagnovat.*⁵¹

Z mé osobní zkušenosti (jako pěstounky) vychází tato hypotéza, že děti, které přicházejí do náhradní rodinné péče, si vývojové etapy prožívají v nové rodině zpětně. Jako příklad uvádím situaci, kdy si náš pěstounský syn, který přišel do naší rodiny v šesti letech, ve svých osmi letech prožíval fyzickou a psychickou závislost na mně (jako mamince – pěstounce). Když jsem se na chvíli od něj vzdálila, reagoval podrážděně, stejně jako to dělají děti ve věku 1,5 – 2 let.

Když Erikson hovoří o zdravé osobnosti, říká, že zdravá je taková osobnost, která aktivně zvládá své prostředí, vykazuje určitou jednotu osobnosti a je schopna správně vnímat svět i sebe sama.

Erikson rozlišuje osm základních etap, „osm věků člověka“, a k těmto etapám jsem přiřadila následující specifické úkoly osvojení, jak to uvádí J.Kovařík.⁵²

Vývojové (věkové) období	Eriksonovy psychosociální krize a úkoly	Specifické úkoly osvojení
Rané dětství, věk kojenecký a mladší batolecí věk	Základní důvěra vůči základní nedůvěře	Přizpůsobení přechodu do nového domova. Navázání a rozvoj bezpečného citového vztahu, zejména v případě opožděného umístění.
Batolecí věk a věk předškolní	Autonomie vůči studu, hanbě a pochybám. Iniciativa vůči vině.	Dovídání se o rození a rozmnožování. Přizpůsobení se prvotním informacím o osvojení. Rozpoznávání rozdílů ve fyzickém zjevu, zejména u mezinárodní adoptce a mezirasové adoptce.
Školní věk	Snaživost, úsilí vůči méněcennosti.	Porozumění významu a důsledku toho, že jsem adoptován/a. Pátrání po

⁵¹VÁGNEROVÁ, M. *Vývojová psychologie pro obor speciální pedagogika předškolního věku*. Liberec 2007, s.11

⁵² Srov. KOVAŘÍK, J. a SPOL. *Náhradní rodinná péče v praxi*.

		<p>odpovědích na otázky vlastního původu a důvodů opuštění. Vyrovnání se s problémem tělesné odlišnosti od ostatních členů rodiny. Vyrovnání se „stigmatem“ spojeným s adopcí. Vyrovnání se s reakcemi vrstevníků na osvojení.</p>
Dospívání.	Identita vůči zmatení rolí.	Propojení faktu adopce s pocitem vlastní identity.
Raná (časná) dospělost.	Intimita vůči izolaci.	Další zkoumání důsledků osvojení, pokud se vztahují k růstu, zrání vývoji vlastního „já“ a k vývoji intimity.
Střední dospělost.	Generativita vůči stagnaci.	Další zkoumání důsledků osvojení, vztahujících se k stárnoucímu „já“. Další utváření psychologického odkazu a jeho „smíření“ a vyrovnání s vlastní neznámou minulostí.
Pozdní dospělost, zralost.	Integrita vůči zoufalství.	Konečné vyřešení a převzetí důsledků osvojení v kontextu revize a bilancování vlastního stáří života. Konečné úvahy ohledně pátrání po žijící biologické rodině.

1.5.1 Rodina a předávání morálních norem a hodnot

S. Freud měl za to, že u dítěte vznikají morální postoje a chování vlivem superega, což je z největší části zvnitřnění morálních norem a soudů vštěpovaných společností. A tyto morální normy jsou dítětem přijaty tak úplně, že si samo přestává být vědomo jejich skutečného zdroje. Superego se tak stává samostatnou součástí duševního života člověka. Když dítě nemá možnost rodičovské výchovy, ale je odkázáno na výchovu ústavní, stává se, že dítě má naprostou volnost řídit se svými sobeckými zájmy bez ohledu na to, jaké důsledky to má pro ostatní, a potažmo i pro něho. Freud pojímal utváření superega jako vznik dvou odlišných složek. Těmi jsou *svědomí*, který vyvolává v dětech pocit viny, když jednají nesprávně, což je ekvivalent trestající rodičovské funkce, a *ego-ideál*, který poskytuje pocitu uspokojení, když si dítě počíná správně, a je ekvivalentem odměňující rodičovské funkce. Právě prostřednictvím ego-ideálu si dítě vytváří obraz „člověka, jakým by rádo bylo“. To může být důležité nejen jako vliv určující každodenní kontakty, nýbrž i mít svou důležitost pro volbu dlouhodobých cílů a ambic. Děti vyrůstající v ústavní výchově jsou vychovávány také většinou formou odměn a trestů, ale když někomu ublíží, nebo něco zničí, rozbijí apod., jsou to neosobní viny. Např. jejich zničené šatstvo nepere a nezašívá maminka, ale prádlo se opravuje v čistírnách, kde děti nemohou vidět, kolik to znamená práce. A proto jen ztěží mohou pociťovat vinu, že něco zničily.

Freudův model superega je užitečnou představou o tom, co se může dít v duševním životě dětí, když se v nich rozvíjí smysl pro morálku. Alternativní pojetí založené na zkoumání dětského myšlení však navrhl již v roce 1932 J. Piaget. Piaget pozoroval změny v úrovni morálního usuzování projevovaného dětmi v průběhu toho, jak procházejí různými piagetovskými stadii kognitivního vývoje. Takže podle Piageta děti přecházejí od sebe-středního myšlení, kdy vše nahlížejí ze svého hlediska, k takovému myšlení, které jim umožní postavit se na místo druhých. Teprve tehdy, když jsou schopny tohoto způsobu myšlení, jsou schopny i opravdového morálního usuzování.

Dalším, kdo se zajímal o morální vývoj člověka, byl L. Kohlberg, který navrhl obsáhlejší pojetí. Kohlberg má za to, že dítě ve svém morálním vývoji prochází šesti hlavními stadii (seskupenými pod tři obecnější záhlaví vztažená k Piagetovým stádiím). Jsou to tato stádia:

1. Prekonvenční morálka (Piagetovo předoperační stádium myšlení). Ve věku přibližně 2-7 let je prvotní zaměření na trest a poslušnost. Děti nemají opravdový smysl pro morálku, ale jejich chování může být tvarováno prostým zpevnováním. Za druhé je v prekonvenční morálce individualistická účelovost a výměna. „Správný“ čin je takový, který se dítěti samému vyplatí.

Zdá se, že dítě je schopno vyhovovat potřebám druhých, ale bývá tomu tak pouze proto, že výsledek je pro ně samé bezprostředně příznivý.

2. Konvenční morálka (Piagetovo stadium konkrétních myšlenkových operací). Ve věku přibližně 7-11 let jde o vzájemné interpersonální požadavky, vztahy a konformitu. Děti se snaží plnit požadavky starší generace: nejprve jen v určitých situacích, později i obecněji tak, jak si osvojují pojetí „hodného“ dítěte. V konvenční morálce jde také o společenské uspořádání a svědomí (řád a zákon). Morální zásady se dále zobecňují a děti se snaží řídit se jimi nejen pro osobní zisk, ale i z toho důvodu, že si nyní vytvářejí smysl pro povinnost vůči autoritě a vůči uchování existujícího společenského pořádku. S výjimkou extrémních okolností zachovávají zákony. Extrémní okolnosti to jsou například děti ohrožené neosobní výchovou v ústavní výchově, které pak často zákony nedodržují.

3. Postkonvenční morálka (Piagetovo stadium formálních myšlenkových operací). Ve věku přibližně od 12 let výše jde o společenskou úmluvu čili užitečnost a práva jednotlivce. Smysl pro povinnost je stále silný, avšak ještě důležitějším než prosté zachovávání daného stavu se stává smysl pro spravedlnost a zákonnost. Pravidla jsou stále více vnímána jako něco, co lze a co často také je žádoucí měnit. Morální zásady jsou spojovány do soudržné a uspořádané filosofie. Morální rozhodnutí berou v úvahu všechny podstatné okolnosti. Jedinec nyní dokáže nahlížet dále za úroveň povrchní spravedlnosti a oprávněnosti.

„Stejně jako je to u Piagetových stadií, tak i tempo postupu těmito Kohlbergovými stadii je odlišné od dítěte k dítěti. Někteří lidé, díky tomu, že ve svém dětství nezažili otevřenou a láskyplnou osobní péči, nedosáhnou vyšších stadií, stejně jako někteří nedosáhnou úrovně formálních operací. Také neznamená, že když jsou děti určité úrovně morálního usuzování schopny, že jí automaticky dosáhnou.“⁵³

Ve své bakalářské práci jsem se zabývala výzkumem sedmi rodin, které přijaly do své rodiny děti z dětských domovů. Z výzkumu vyplývá, že tyto děti mají často potíže nejen psychické a tělesné, ale v neposlední řadě i v oblasti morálky. Pro názornost zde uvádím dvě tabulky, které ukazují jaké jsou nejčastější potíže u těchto dětí.

Tabulka č. 1 : Znázorňuje odpovědi na otázku, se kterými potížemi spojenými s dětskou psychikou se sledované rodiny u svěřených dětí nejvíce setkávaly. (údaje jsou vyčísleny v %).

---

⁵³FONTANA D., *Psychologie ve školní praxi*. Praha 1997, s. 234-235

Poruchy pozornosti	32	23	45
Poruchy učení	32	21	47
Hyperaktivita	31	13	56
Poruchy chování	38	30	32
Častá nemocnost	22	12	66
Nadměrná úzkostnost	18	5	77
Těžké zdravotní postižení	15	6	79

■ Ano, jedno dítě
■ Ano, více dětí
■ Žádné dítě

Tyto četnosti znamenají, že náhradní rodiny mají nejen nadprůměrný počet dětí, ale často se starají o děti, které trpí nějakými handicapy. Potvrdilo se, že výchova svěřených dětí klade v tomto ohledu na náhradní rodiče značné nároky, a to nejenom z důvodu poměrně časté existence poruch a potíží u dětí v náhradní rodinné péči, ale zejména pro několikanásobnou kombinaci handicapů dětí nebo souběžný výskyt stejných problémů, se kterými se náhradní rodiče musejí vyrovnávat u více dětí najednou.

Pouze jedna rodina vychovává dítě, které nemá žádný handicap, zbývající rodiny se potýkají u svěřených dětí s vícečetnými poruchami a problémy. K nejčastějším potížím dětí patří hyperaktivita a poruchy pozornosti a chování. Relativně nejméně časté jsou těžká zdravotní postižení a problémy spojené s nadměrnou úzkostí.

Tabulka č. 2 : Ukazuje, se kterou situací z oblasti morálky se náhradní rodiče u svých svěřených dětí nejčastěji setkali (údaje jsou vyčísleny v %).

Lhaní	12	72	16
Krádeže	35	21	44
Záškoláctví	25	15	60
Agresivita	38	22	40
Sebepoškozování	16	11	73

■ Ano, jedno dítě
 ■ Ano, více dětí
 ■ Ne

Jak je z tabulky patrné, problémy v oblasti morálky jsou u svěřených dětí značné.⁵⁴ Každý jedinec má právo na uspokojování svých potřeb a zejména děti, které ve svém raném dětství neměly to štěstí, že by byly obklopeny milující rodinou, vyžadují v nových náhradních rodinách individuální přístup k uspokojování svých potřeb. To vyžaduje od náhradních rodičů často velké úsilí.

Má-li být rodina onou základní jednotkou, která uspokojuje tyto potřeby, vybavuje děti základní důvěrou, sebedůvěrou a posléze i důvěryhodností, jakož i dalšími občanskými ctnostmi, potřebuje mít sama dostatek sociálních a emočních opor ve svém nejbližším okolí – v dostupné širší rodině, v sousedství, obci, farnosti, škole apod., ve všech tzv. „zprostředkujících strukturách“, které tvoří přechod mezi mikro-sociálním polem rodiny a makro-sociálním rámcem společnosti. Právě to by mělo být cílem sociální a rodinné politiky. Sociální služby a sociální pomoc by měla být lidem nablízku, měla by být profesionální a měla by mít vstřícnou a laskavou tvář. Sociální pomoc, zvláště rodinám s náhradní rodinnou péčí by měla být poskytována tak, aby o ni člověk nemusel žádat. Také církve by měla věřícím rodinám pomáhat v oblasti předávání etických a duchovních hodnot. Tato pomoc by měla být profesionální, ale také vstřícná, laskavá a pohotová.

Benedikt XVI. o potřebách rodin ve svém poselství ze dne 8.12.2007 napsal toto: „*Rodina má za potřebí domova, práce a spravedlivého uznání domácí činnosti rodičů, školního vzdělání pro děti, základní zdravotnické pomoci pro všechny. Když se společnost a politika o pomoc rodinám*

⁵⁴srov.FŮRSTOVÁ M., *Katecheze dětí v náhradní rodinné péči, Bakalářská práce. Č.Budějovice 2009, s. 40-41*

v těchto oblastech nezasazují, samy se připravují o základní zdroje, které napomáhají míru.“⁵⁵

1.6 Teologický pohled na rodinu

Na rodinu se můžeme podívat pohledem různých věd, např. pohledem sociologie, psychologie, teologie, pohledem politiků, vychovatelů, učitelů apod. Každý obor by se k rodině mohl vyjádřit a definovat ze svého úhlu pohledu současnou rodinu. Jak ale můžeme vidět rodinu z teologického pohledu? Co je rodina pro Boha? Odpověď je možné najít v bibli.

„Manželství je staré jako člověk. Bylo totiž ustanovené v momentu stvoření lidského páru. Ustanovení manželství tak završuje celé stvořitelské dílo.“⁵⁶ Ve Starém zákoně se manželství nechápalo jako soukromá věc, ale jako důležitá rodinná záležitost, a to v patriarchálním smyslu. O podmínkách uzavření manželství vyjednávaly hlavy rodin. Bible neposkytuje tak, jako nějaká učebnice nebo teologický traktát systematické členění a tématické uspořádání ve výkladu o svátosti manželství. Biblické výpovědi o manželství jsou roztroušené na různých místech jednotlivých biblických knih. Ve starozákonní smlouvě je manželství obrazem spojení Boha a člověka v lásce. V řeči starozákonních proroků je Bůh manželem a vyvolený lid manželkou. Když se Bůh stal člověkem, vyrůstal v rodinném prostředí. Ježíš Kristus manželství potvrzuje jako Boží zřízení. Na otázku farizeů, „slyší-li muži propustit ženu“ (jak tomu dává možnost zákon Mojžíšův), odpovídá: „Pro tvrdost vašeho srdce vám napsal toto ustanovení. Od počátku stvoření Bůh učinil člověka jako muže a ženu; proto opustí muž svého otce i matku a připojí se ke své manželce, a budou ti dva jedno tělo; takže již nejsou dva, ale jeden. A proto, co Bůh spojil, člověk nerozlučuje!“⁵⁷ (Mk 10,5-9)

V bibli můžeme najít i to, jak Ježíš Kristus mluví o péči rodičů o děti a o poslušnosti dětí vůči rodičům. „S potěšením konstatuje, že rodiče „umí dobré dary dávat dětem svým“ a zřejmě by před ním neobstál otec, který by synu žádajícímu o chléb dal kámen, nebo místo ryby hada (Mt 7,9-11)“.⁵⁸ Když Ježíš začal veřejně plnit svoje poslání a zjevil svoji Boží moc, byl právě na svatební hostině. Kladný poměr Ježíše Krista k rodině a k rodinným vztahům je vyjádřen především tím, že pojmů a vztahů rodinného života Ježíš užívá k objasnění Božího království.

O Bohu mluví jako o Otci a o věřících jako o synech a dcerách. Lásku Boží přirovnává

⁵⁵BENEDIKT XVI.,*Myšlenky o rodině*.Praha 2010, s.63

⁵⁶TIRPÁK,P.*Pastorační odpověď církvi na současnou krízu manželstva*. Krakov,s.36

⁵⁷ČESKÝ EKUMENICKÝ PŘEKLAD.*Bible, Písmo Svaté Starého a nového zákona*.Praha 2005

⁵⁸ŠOLTÉSZ,Š.*Kristus a rodina*.Praha 1970,s.23

k přirozené otcovské lásce. (srov.Mt 7,11) Nestálost člověka v poslušnosti Božích příkazů mu připomíná nespolehlivost synovských slibů. (srov.Mt 21,28-30) Hříšníka přirovnává

k marnotratnému synovi a kajícího hříšníka k synu, který se vrací domů. (srov. L 15) Z těchto biblických obrazů můžeme vidět, jaký význam má rodina pro Boha. „ *Ježíš Kristus s rodinou počítá jako se společenstvím velice závažným.*“⁵⁹

Pro všechny rodiny světa dnes i v budoucnosti může být příkladem především rodina z Nazareta. A nejen rodiny: i jednotliví členové rodiny mohou k ní vzhlížet, aby viděli, jak se mají chovat, jaký musí být jejich postoj, jaké vztahy je nutno uvádět v život a jaké vlastnosti pěstovat.

Pro každého muže této země, který je manželem a otcem, může Josef, muž Mariin a pěstoun Ježíšův, být v každé době světlem, pobídkou a pramenem inspirace. Může se od něj učit věrnosti v každé zkoušce, hrdinské čistotě, vnitřní síle, tiché pracovitosti, ohleduplnosti a úctě, ochraně pro matku svého dítěte, účasti na starostech rodiny. Sv. Josef je i patronem pěstounů.

A každá žena, která je manželkou a matkou, může v Marii objevit svůj ideál, rovnost s mužem i svou vlastní totožnost. V Josefově snoubence může každá žena spatřovat naplněnou i svou touhu, jak překročit okruh své rodiny, aby mohla i mnohým dalším předávat své vlastní bohaté dary: svou obětavost, niternost, z nichž vyrůstá její jistota a pevnost, nábožnost, která ji zvláště vyznačuje, vrozenou potřebu směřovat a ukazovat vzhůru nevinností, krásou a čistotou, kterou vyjadřuje.

Jaký je tedy Boží plán pro muže a ženu? V Kompendiu katolické církve je v článku 337 tato odpověď : „*Bůh, jenž je láska, stvořil člověka z lásky a povolal ho k tomu, aby miloval. Když stvořil muže a ženu, povolal je k důvěrnému společenství života a vzájemné lásky v manželství, „už tedy nejsou dva, ale jeden“ (Mt 19,6). Bůh jim požehnal a řekl jim: „Plodte se a množte se“.* (srov. Gn 1,28)⁶⁰

1.7 Stav rodiny v současnosti

Z Národní zprávy o rodině, kterou vydalo Ministerstvo práce a sociálních věcí v roce 2004, je patrné, že při vzrůstajícím důrazu na roli jedince ve společnosti dochází k poklesu hodnoty přikládané rodině jako přirozenému základnímu článku sociálního celku. Výchova dětí je přes

⁵⁹ŠOLTÉSZ,Š.*Kristus a rodina*.Praha 1970,s.24

⁶⁰KOMPENDIUM KATOLICKÉ CÍRKVE.Kostelní Vydří 2006, s. 95

svůj nesporný význam pro společnost pojmána jako důsledek svobodného rozhodnutí rodičů a jejich preferencí, nikoli jako činnost prospěšná pro všechny. Za této situace se jeví zcela přirozené, že materiálně výrazně výhodnější je život bez dětí. Ve chvíli, kdy je ve společnosti veškeré jednání zaměřeno na jednotlivce, nikoli na rodinu, a rodina je chápána jako skupina jednotlivců, dochází tím zároveň k diskriminaci rodiny. Společenská indiference vůči faktu, zda jedinec vychovává či nevychovává děti spolu se vzrůstajícími náklady na dítě a dalšími faktory (snaha výrazně zvýšit životní úroveň rodiny, emancipace a růst vzdělání a kvalifikace žen) vede často k nutnosti zaměstnání obou rodičů, aniž by přitom byla oceněna domácí péče o dítě jedním z rodičů nebo efektivně řešena otázka různých forem vhodné denní péče nerodičovskou osobou. Tento stav je dlouhodobě nepříznivý, neboť jeho následkem je pokles porodnosti, a dokonce úbytek populace. Narůstající náklady spojené s výkonem přirozených funkcí rodiny současně zvyšují nároky na náhradní výkon těchto funkcí rodiny státem.⁶¹

Předsedové biskupských konferencí evropských států se setkali 30.9.-3.10.2010 v Chorvatsku v Záhřebu na 40. plenárním zasedání Rady evropských biskupských konferencí a věnovali se tématu demografie rodiny. Průzkum, kterého se zúčastnily biskupské konference 47 zemí, potvrdil jasný demografický pokles. Na něj má bezesporu vliv rodinná politika, uplatňovaná v různých zemích.⁶²

Současná česká rodina se potýká s řadou socioekonomických překážek, společenských tlaků, kulturně hodnotových proměn a rozporů a vysokých nároků na výchovu dětí a jejich péči. Tyto skutečnosti způsobují ztížení podmínek k jejímu bezproblémovému fungování a obtížnější naplňování jejích potřeb.⁶³

Na dnešní rodinu má vliv mnoho nezdravých teorií, rozpad tradičních mravních hodnot, teoretický i praktický materialismus, konsumismem podporované požívačné smýšlení – to vše vedlo a stále vede k útoku na rodinu. Již při zakládání rodiny mladí lidé čelí řadě socioekonomických překážek. K nejzávažnějším a častým patří zejména finanční nedostupnost bydlení a obtíže se zapojením se na trhu práce a vybudování si jisté pracovní pozice. Také vzrůstající náročnost vzdělávání i zaměstnání obecně ovlivňuje schopnost „rozhodnout se pro založení rodiny a početí dítěte“ a přispívá k pokračujícímu trendu odkladů sňatků i porodů do vyššího věku. Mladí lidé jsou navíc vystaveni i dalším proti-rodinným tlakům ve společnosti, a to

---

⁶¹srov. MINISTERSTVO PRÁCE A SOCIÁLNÍCH VĚCÍ. *Národní zpráva o rodině 2004*, s. 4-5

⁶²srov. NÁRODNÍ CENTRUM PRO RODINU. *Deklarace o demografii a rodině*.

⁶³srov. NÁRODNÍ CENTRUM PRO RODINU. *Národní koncepce podpory rodin s dětmi*.

zejména prostřednictvím médií, která vesměs podporují hodnoty individualismu, konzumu a výkonu, a tím vytvářejí společenské klima nepříznivé vůči rodině. Život v manželství je často i v mediálním diskurzu prezentován jako nemoderní forma života bránící rozvoji individuality.⁶⁴

Vlivem liberální a individualistické kultury ztratila svůj význam především myšlenka nerozlučitelnosti manželství, které bylo zdegradováno na pouhou „soukromou záležitost“. Je známé, jak určitá alarmující propaganda v oblasti populace vedla k tomu, že se důležitá a závažná otázka „zodpovědného rodičovství“ vykládá sobeckým způsobem. Takže blahobytná společnost nyní směřuje k „nulovému přírůstku“, nebo dokonce k poklesu počtu porodů pod úroveň počtu úmrtí. Mít více než jedno nebo nanejvýš dvě děti přesahuje dnes všeobecný průměr. Zákonodárství mnoha zemí se snaží tyto jevy rozpadu ještě podporovat zákonnými opatřeními, která také přispívají k oslabení rodiny: snadné rozvody, velice usnadněná umělá přerušení těhotenství, eutanasie, zabránění početí, nedostatečný ekonomický zřetel na rodiny s více dětmi atd. Velkou roli v ohrožení rodiny hrají i masové komunikační prostředky, které podávají často takový obraz vztahu mezi mužem a ženou, v němž na místo láskyplného vzájemného odevzdání tělesný vztah redukuje na „erotickou hru“. Pojem „vina“ v této oblasti ztratil význam.

Ačkoliv rodina představuje základní jednotku společnosti, jejíž fungování je podmínkou soudržnosti a rozvoje celé společnosti, v ČR nejsou doposud soukromé investice rodičů do rodiny a jejich společenský přínos odpovídajícím způsobem oceněny. Rodiče jsou dnes ve svém výchovném úsilí značně osamoceni, rodičovství je de facto věcí soukromou. Výchova dětí a zabezpečení rodiny jsou v porovnání s výkonem zaměstnání chápány v celospolečenském kontextu jako méně přínosné a důležité, což dokládá oslabená pozice zaměstnanců – rodičů na trhu práce. Rodiče jsou při tom vystaveni vysokým nárokům na kvalitu výchovy dětí a péče o ně, která, aby byla úspěšná, vyžaduje od rodičů obětovat nejen finanční prostředky k materiálnímu zabezpečení dětí, ale také osobní zralost, odhodlání postavit se negativním společenským jevům komplikujícím výchovu dětí, a zejména pak dostatek času a osobního nasazení k vytvoření kvalitního rodičovského vztahu, který dítěti umožní zdravý vývoj.⁶⁵

Dalším palčivým problémem dnešních rodin je rozvodovost manželství, která způsobuje, že vysoké procento dětí je vychováváno v praktickém matriarchátu, v prostředí, kde hlavní autoritou je matka. Tento svět bez otců, bez svébytného mužského vzoru a autority je dalším destabilizujícím prvkem, který vede k rozpadání rodin a zvyšování vzdálenosti mezi rodinnými příslušníky a lidmi vůbec. V současnosti není řídkým jevem, že mnoho mladých lidí nedokáže

⁶⁴Srov.NÁRODNÍ CENTRUM PRO RODINU.*Národní koncepce podpory rodin s dětmi.*

⁶⁵srov.NÁRODNÍ CENTRUM PRO RODINU.*Národní koncepce podpory rodin s dětmi.*

navázat stabilní a dlouhodobý partnerský vztah. Partneři zůstávají sami, žijí jako tzv. singles, což vlastně znamená vztah, kde není jistota nejen pro oba partnery, ale samozřejmě ani pro děti.⁶⁶

Rodina je tedy v dnešní době ohrožena mnoha faktory. Přesto pro všechny lidi platí, že rodina je sociální konstantou. Jestliže platí toto zjištění obecně, platí dvojnásob pro děti přicházející do náhradní rodinné péče. Samy většinou prošly nefunkčními rodinnými vztahy a ani náhradní rodiny nejsou vyňaty ze společenské atmosféry a podléhají ohrožení nestabilitou.⁶⁷

„Každý člověk má tytéž duševní, sociální a duchovní potřeby, které podle dané kultury dostávají jen trošku jinou podobu, ale které jsou naplňovány právě v rodině.“⁶⁸

1.8 Církev a rodina

Na tuto problematiku stavu dnešních rodin odpovídá např. Benedikt XVI. ve své promluvě ze dne 31.8.2006 takto : *„Jak je možné s dnešními lidmi o kráse manželství hovořit? Vidíme, že mnozí mladí lidé váhají, než v církvi manželství uzavřou, neboť mají z definitivního rozhodnutí strach. Stejně tak odkládají i sňatek civilní. Konečné rozhodnutí představuje pro mnoho mladých lidí, a nejen pro ně, pouto, jež brání svobodě. A právě svoboda je jejich první tužbou. Mají strach, že to nakonec nezvládnou. Vidí tolik manželství, která se rozpadla. Mají strach, že tato právní forma, jak ji vnímají, je vnějším břemenem, které zhasí lásku. Potřebují pomoc, aby pochopili, že manželství nenachází své uskutečnění v právním poutu, břemenu. Hloubku a krásu lze naopak nalézt právě v definitivním rozhodnutí. Pouze tak může láska vyzrát v celé své nádheře. Ale jak jim to lze sdělit? Zdá se mi, že se jedná o společný problém všech.“⁶⁹*

V Kompendiu katolické církve v článku 338 je popsáno, k jakým cílům Bůh ustanovil manželství: *„Manželské spojení muže a ženy, které Stvořitel založil a vybavil vlastními zákonitostmi, jsou svou přirozeností zaměřeno na společenství a dobro manželů a plození a výchovu dětí. Podle prvotního Božího plánu je manželské spojení nerozlučitelné, jak potvrzuje Ježíš Kristus: „Co Bůh spojil, člověk nerozlučuj.“ (Mk 10,9)⁷⁰*

Dále v Kompendiu katolické církve je popsáno v článku 339, že následkem prvotního hříchu došlo k porušení původního společenství muže a ženy, které Bůh původně stvořil pro jejich život ve vzájemné jednotě. Manželské soužití je proto velmi často ohrožováno nesvorností a

⁶⁶srov. MINISTERSTVO PRÁCE A SOCIÁLNÍCH VĚCÍ. *Národní zpráva o rodině 2004*, s.4-5

⁶⁷srov.FŮRSTOVÁ M., *Katecheze dětí v náhradní rodinné péči, Bakalářská práce*. Č.Budějovice 2009, s.17

⁶⁸ŠTURMA,J.*Dítě potřebuje bezpodmínečnou lásku*. Časopis Nové Město 6/2007, s.8-9

⁶⁹BENEDIKT XVI., *Myšlenky o rodině*.Praha 2010, s. 33-34

⁷⁰KOMPENDIUM KATOLICKÉ CÍRKVE.Kostelní Vydří 2006, s.95-96

nevěrností. Bůh však ve svém milosrdenství dává muži i ženě svou milost – své svátosti, aby mohli dosáhnout plnosti ve svém životě podle původního Božího plánu.

„Svátost manželství vytváří mezi manželi trvalé a výlučné pouto. Sám Bůh zpečetuje souhlas manželů. Proto uzavřené a dokonané manželství mezi pokřtěnými nemůže být nikdy rozloučeno. Kromě toho svátost manželství uděluje manželům milost nezbytnou k dosažení svatosti manželským životem a odpovědným přijímáním dětí a jejich výchovou.“⁷¹

V pastorální Konstituci *Gaudium et spes*, II. Vatikánského koncilu se v článku č.52 píše: *„Rodina je školou bohatě rozvinutého lidství. Aby mohla dosáhnout plnosti svého života a poslání, k tomu je nutné láskyplné duševní sdílení, vzájemné dorozumění manželů a svědomitá spolupráce rodičů při výchově dětí.“⁷²*

Na závěr této kapitoly bych chtěla popsat, jak křesťanskou rodinu vidí v dnešní době Papež Benedikt XVI.: *„Manželství, pozdvižené Kristem k nejvyšší důstojnosti svátosti, dodává z křesťanského pohledu manželskému poutu větší skvělost a hloubku a ještě silněji manžele zavazuje, aby si požehnáním smlouvy Pánem slíbili věrnost až do smrti v lásce otevřené životu. Středem a srdcem rodiny je pro ně Pán, který je v jejich soužití doprovází a který podporuje jejich poslání vychovávat děti až do dospělosti. Křesťanská rodina tímto způsobem nespolupracuje s Bohem pouze na předávání přirozeného života, ale také na kultivaci zárodků božského života, který je člověku darován při křtu. To jsou dobře známé principy křesťanského pohledu na manželství a rodinu.“ (Promluva 1, 13.5.2006)⁷³*

2.1 Výchova v křesťanských rodinách

Papež Benedikt XVI. zdůrazňoval ve své Homilii, 9.7.2006, že církev nepřestává připomínat, že pravá svoboda člověka pramení z toho, že byl stvořen k obrazu a podobě Boží. Křesťanská výchova je proto výchovou ke svobodě a pro svobodu. *„Konáme dobro nikoli jako otroci, kteří nemohou činit jinak, ale konáme jej, protože neseme osobně zodpovědnost za svět, protože milujeme pravdu a dobro, protože milujeme samého Boha, a proto také jeho stvoření. To je pravá svoboda, k níž nás chce dovést Duch svatý“ (Homilie, 3.6.2006). Ježíš Kristus je dokonalý člověk,*

⁷¹KOMPENDIUM KATOLICKÉ CÍRKVE. Kostelní Vydří 2006, s. 97

⁷²Dokumnty II. Vatikánského koncilu. Praha 1995, s. 227

⁷³BENEDIKT XVI., *Myšlenky o rodině*. Praha 2010, s. 107-108

příklad synovské svobody, který nás učí, abychom druhým přinášeli svou lásku: „Jako Otec miloval mne, tak já jsem miloval vás. Zůstaňte v mé lásce“ (Jan 15,9)⁷⁴

II.vatikánský koncil nazval rodinu starobylým názvem „Ecclesia domestica“. Koncil také nazývá rodiče spolupracovníky milosti a svědky víry. Jsou prvními vychovateli svých dětí. Darováním života jsou rodiče vázáni zodpovědností za výchovu. Proto by měli rodiče především vytvořit prostředí, ve kterém budou své děti vychovávat v duchu Kristova evangelia. Model rodiny vlastních rodičů určuje v hlavních obrysech prototyp rodiny, které dítě později vytvoří. Chování otce značně ovlivňuje psychický vývoj dětí a stejně tak i mateřská láska se později odrazí v chování dětí.⁷⁵ Bohužel, vzhledem k příliš rychlým společenským změnám tento model ve společnosti přestává platit.

Rodina nese velkou odpovědnost za výchovu svých dětí, které jako další generace ovlivní nejen svou generaci, ale i tu následující. Když se v knize Přísloví (22,6) říká: *„Zasvěť už chlapce do jeho cesty, neodchýlí se od ní, ani když zestárne“, není to napomenutí, abychom jednoduše dítě přinutili k poslušnosti, ani abychom ho vyučovali Písmu jako nějakému oddělenému předmětu. Je to příkaz působit na celou osobnost dítěte – rozumově, duchovně, kulturně, citově – v oblasti tvořivosti, v porozumění dějinám jako celku, v mezilidských vztazích a v tom, aby byl obrovský vesmír vnímán z hlediska Boží existence, z hlediska toho, že Bůh je Stvořitel a že nás stvořil se schopnostmi, které máme. Tak jak jsou děti vychovávány, učí se jednat, myslet, vnímat a tvořit.*⁷⁶

„Rodiče spolupracující s Bohem- Stvořitelem mají být zastánci života a mají se starat o jeho rozvoj. Závazky rodičů vůči dětem se totiž nekončí jejich přivedením na svět. V domácím společenství je nevyhnutelná autorita rodičů, která sebou přináší společnou zodpovědnost se zvláštními a konvergentními úkoly otce a matky ve výchově dětí a ve spolupráci pro dobrý chod rodiny ve vzájemné úctě a lásce. Výchova je životodárným spojením, které nevytváří jen hluboký vztah mezi vychovatelem a vychovávaným, ale oběma umožňuje účast na pravdě a lásce, na konečném cíli, ke kterému Bůh Otec, Syn a Duch Svatý povolává každého člověka.“⁷⁷

2.2 Kde mají rodiče hledat vzor jak vychovávat?

Písmo svaté staví před každého člověka a každého rodiče vzory hodné následování. Rodiče, kteří si otevřou Písmo svaté, v něm mohou nalézt mnoho postav, které jim mohou být inspirací

⁷⁴BENEDIKT XVI.,*Myšlenky o rodině*. Kostelní Vydří 2006, s. 117

⁷⁵Srov.TIRPÁK,P.*Pastorační odpověď církvi na současnou krizi manželstva*. Krakov,s.75

⁷⁶SCHAEFFEROVÁ,E.*Co je rodina*.Praha 1995,s.116-117

⁷⁷TIRPÁK,P.*Pastorační odpověď církvi na současnou krizi manželstva*. Krakov,s.75-76

při výchově, při rozhodování, jak předat svým dětem víru, orientaci v životě, mravní hodnoty atd. V současné době, tedy v době velkého pesimismu, může být Písmo svaté pro mnohé rodiče rovněž zdrojem naděje.

Např. ve Starém zákoně je takovým vzorem postava Jakuba (srov. Gn 27-35). Jakub zápasil celou noc u potoka Jabok s „Neznámým“ a nakonec si vyprosí požehnání. Toto setkání s Bohem zásadně změnilo jeho život. Bůh mění jeho jméno „Úskočný“ na jméno Izrael. Jakub se stává Božím spolupracovníkem a nechává se zcela vést Bohem.⁷⁸ Stejně tak rodiče mohou ve svém výchovném působení narážet na mnoho „zápasů“, které se zdají těžké a nekonečné. Ale když se obrátí na Boha, vyprosí si požehnání a nechávají se vést ve výchově a životě Bohem, může to pozitivně změnit celou rodinu.

Další inspirativní postavou může být Josef. Josef, syn Jakubův, patří mezi velice známé starozákonní hrdiny (srov. Gn 37-50). Je až neuvěřitelné, kolik životních dramat jej potká. Jeho věrnost Bohu však zůstává neotřesitelná. Nepodlehne pokušení ani když ho svádí Putifarova žena. Místo odměny je opět nespravedlivě uvězněn. Josef trpí, ale svůj postoj nezmění. Přijímá utrpení a nezatrpkne.⁷⁹ Říká se, že „děti jsou radost“, ale často děti přinášejí svým rodičům i těžké chvíle. Zvláště děti, které přicházejí do náhradní rodinné péče a často trpí psychickými potížemi, citovou deprivací apod. mohou svým náhradním rodičům způsobit mnohá utrpení. Přesto, stejně jako starozákonní Josef, nesmí rodiče zatrpknout nad svými dětmi, nesmí ztrácet naději a musí vždy otvírat svou náruč a srdce.

V neposlední řadě může být křesťanským rodičům inspirací prababička krále Davida Rút. Když ovdověla, novou víru nezavrhl a neopustila ani svoji tchýni, která se rozhodla vrátit do Judska. Bůh odměnil její věrnost a Rút zde našla nový život (srov. Rt 1, 16-22). V jejím životě se Boží působení neprojevovalo velikými zážitky a událostmi. Rút je ale příkladem toho, že i prostí pokorní lidé mohou hrát důležitou roli v Božích plánech. Její tchýně Noemi, která jí moudře radí a zároveň jí nechává svobodu v rozhodování, je zase vzorem zralého duchovního vůdce.⁸⁰

V Novém zákoně je největší postavou mateřské lásky Panna Maria. Byla dokonalou manželkou a matkou. Nevíme skoro nic z toho, co se odehrávalo v Nazaretském domku, a to celých třicet let. Celou tuto dobu nosila Marie svá tajemství ve svém srdci. Nestěžovala si, nechlubila se, že právě ona je matkou Mesiáše. Byla vzorem pokory a poslušnosti, a to až k patě kříže. Každá křesťanská matka v ní může mít vzor lásky. Navíc je Panna Marie naší přímlyvkyní.

---

⁷⁸srov. BALÍK, J. *Na cestě s mladými*. Praha 2004, s. 14

⁷⁹Tamtéž

⁸⁰Tamtéž

Vždyť první zázrak, který Ježíš vykonal, byl právě na její popud v Káni Galilejské, když proměnil vodu ve víno (srov. J 2, 1-11).

Největší příkladem jak milovat, jak se obětovat pro druhé, jak vychovávat je nepochybně Ježíš Kristus. Ježíši nemůžeme vytknout, že by nějakou skupinu lidí upřednostňoval. Se stejnou láskou se obracel k apoštolům, nemocným, k těm, kteří byli na okraji společnosti i k hříšníkům. Vždy byl připraven pomoci, posloužit i předat svou milost. Zvláštní náklonnost projevoval i dětem. Ježíš Kristus je nám velkým vzorem ve výchově. V Písmu Svatém je mnoho příkladů, kdy můžeme vidět Ježíše Krista jako vzor vychovatele.

Mluvíme-li o výchově, je samozřejmé, že se ocitáme před dvěma subjekty, před vychovatelem, rodičem, učitelem, jehož povinností je vyučovat, vychovávat, a před dítětem, které má být vychováváno. Co se týče vychovatele nebo učitele, je v evangeliu jedna Ježíšova věta, která nás vede k zamyšlení a může být světlem i při výchově, jež je povinností rodiny. „Jediný je váš učitel a vy všichni jste bratři.“ (Mt 23,8).⁸¹ Pro Ježíše existuje pouze jediný učitel a tím je on sám. Tím Ježíš nepopírá skutečnost autority a rodičovství, které musí být vysvětlované ne jako vláda a moc, ale jako služba. Proto ve službě, která je láskou, nepůsobí pouze člověk, ale Kristus v něm, a Kristus se tak stává prvním učitelem.

Je-li Ježíš učitelem, pak je povinností křesťanských rodin zahledět se na něj a učit se, jak vychovávat.

Ale jakým typem vychovatele byl Ježíš? U Ježíše jako učitele se vynořují některé závažné charakteristické rysy. Především dává příklad, když sám vtěluje svou nauku. Neukládá břemena, která by nejprve sám nenesl: „Běda vám, zatěžujete lidi břemeny, které nemohou unést, a sami se těch břemen nedotknete ani jediným prstem.“ (Lk 11,46).⁸² Ježíš uskutečňuje to, co potom vyžaduje od druhých.

Když se na něj díváme, můžeme dojít k závěru, že i pro rodiče první formou výchovy nesmí být snaha poučovat nebo napomínat, ale žít naplno křesťanský život. Sami rodiče musí nejprve uskutečňovat to, co pak vyžadují od dětí. Požadují upřímnost, horlivost, poctivost, poslušnost, lásku k bratrům, čistotu, trpělivost a odpuštění? Ať děti mají možnost všechny tyto vlastnosti zjistit nejprve u svých rodičů. V matce a otcovi musí děti vždycky nacházet nesporné vzory,

---

⁸¹ ČESKÝ EKUMENICKÝ PŘEKLAD. *Bible, Písmo Svaté Starého a nového zákona*. Praha 2005

⁸² Tamtéž.

podle kterých se mohou řídit. Dalším charakteristickým znakem Ježíšova způsobu výchovy je přicházet konkrétně na pomoc svým blízkým, když třeba utěšuje bouři na moři. (srov. Lk 8,24)⁸³

Rodiče, kteří se už přirozeně obětují pro své děti, budou to moci uskutečňovat ještě plněji a hlavně dokonaleji, jestliže na svou lásku naroubují lásku nadpřirozenou, budou-li milovat láskou Boží, láskou toho, kdo miluje jako první a nic neočekává. Je to láska, která člověka nikdy nenechává lhostejného.

Ježíš dále dává důvěru tomu, kdo má vyučovat, jak lze pochopit z jeho slov k cizoložné ženě : „Jdi a už nehřeš!“ (J 8,11)⁸⁴. On věří v možnost, že tato žena začne morálně správný život. Slova rodičů mají vždy povzbuzovat, mají být plná naděje, pozitivní, mají ukazovat jejich plnou jistotu, že děti začnou znova.

Ježíš ponechává svobodu a zodpovědnost za rozhodnutí, když se např. setkává s bohatým mladíkem (srov. Mt 19,16). Nikdy nesmíme vlastní myšlenky vnucovat, ale předkládat je s láskou, jako výraz lásky.

Děti jsou především dětmi Božími, a ne našimi. Nemá se proto s nimi zacházet jako se svým vlastnictvím, ale jako s bytostmi, které jsou nám svěřeny.

Když je třeba, Ježíš neváhá napomínat i s rozhodností a důrazem. Petrovi, který ho chtěl přimět, aby se vyhnul svému utrpení, říká : „ Jdi mi z cesty, satane! Tvé smýšlení není z Boha, ale z člověka!“ (Mt 16,23)⁸⁵. I pokárání je nutné. Je nedílnou součástí výchovy : „Kdo miluje svého syna, kárá ho včas“, je napsáno v knize Přísloví (13,24)⁸⁶. Pro Boha, který sám formoval hebrejský národ jako otec a učitel, se výchova sestávala z poučování a kárání. Běda, jestliže se nekárá! Poneseme odpovědnost za takové opomenutí!

Jedna věta z Ezechiela působí stále hlubokým dojmem : „Jestliže ty bys nepromluvil a nevaroval svévolníka před jeho cestou a on zemře za svou nepravost, za jeho krev budu volat k zodpovědnosti tebe.“(Ez 33,8)⁸⁷. Povinností rodičů je tedy napomínat! Napomenutí dané pokojně a mírně, s vnitřní odpoutaností, tlačí na zodpovědnost dětí a oni si je budou připomínat.

V podobenství o marnotratném synovi Ježíš ukazuje, co znamená Milosrdenství Otcovo, ale také jeho vlastní k těm, kteří se navracejí zpět k dobrému životu, kteří konají pokání. Rodiče se mají chovat k dětem, jako se Bůh chová k nám. Milosrdenství otce a matky v rodině musí

---

⁸³ČESKÝ EKUMENICKÝ PŘEKLAD. Bible, Písmo Svaté Starého a nového zákona. Praha 2005

⁸⁴Tamtéž

⁸⁵Tamtéž

⁸⁶Tamtéž

⁸⁷Tamtéž

dospívat k opravdovému odpuštění, k oné vlastnosti lásky Boží, vyjádřené slovy „láska věří, láska má naději“ (1Kor 13,7)⁸⁸.

Opakované zásahy, které připomínají zápornou minulost, nejsou v Ježíšově linii. Je však pochopitelné, proč nejsou přijímány. Ježíš učí v synagogách, na hoře, na galilejských a judských cestách i v jeruzalémském chrámu. I rodičům pro jejich poučování může posloužit každé místo.

Ježíšův způsob vyjadřování je nový, i když se přizpůsobuje zvyklostem doby. Mluví živým jazykem, plným obrazů, jazykem konkrétním, mluví stručně a přesně. Vyhýbá se každé rozvlácnosti; vše co je třeba o určité věci říci, zhušťuje často do jedné věty. Tak to má být i v rodině. Takzvaná dlouhá „kázání“ děti neakceptují. Stačí pár slov nesených pravou, čistou a nezištnou láskou.

Ježíš také učí dialogu, střídá otázky a odpovědi, používá moudrých výroků a v kontaktu se zákoníky a farizeji diskuzí. Mezi rodiči a dětmi – ať jsou malé nebo velké nesmí nikdy ustát dialog, který musí být vždy otevřený, klidný, konstruktivní jako mezi přáteli.

V rodinách se často stává, že se některé z dětí vzdálí od rodičů a mnohdy i od víry, i když před tím zakusilo svědectví rodičů, které vydávali na základě evangelia. Ani s ním není nikdy důvod přerušit vztahy, ať je cesta, po níž jde, jakákoliv; možná třeba cesta ideologií od Boha vzdálených nebo narkomanie, či cesta zkušenosti, která je v nesmiřitelném protikladu s morálním učením, jež dítě dostalo v rodině. Zvláště v západní společnosti jsme ponořeni do sekularizované společnosti, v níž začínají chybět závažné tradiční hodnoty, ale kde se objevují jiné, jako velmi silné vědomí osobní svobody, smysl pro vědecký a technický pokrok, překonání kulturních i národnostních přehrad, jiné chápání úlohy ženy ve společnosti ze strany děvčat, než bylo v minulosti, bezprostřednost ve vztazích mezi chlapci a děvčaty atd.

V dialogu s dětmi rodiče potřebují schopnost rozlišovat a hluboce si uvědomovat změněný kontext životní situace, v níž žijí, a umět rozpoznávat „znamení času“, která vyjadřují jejich nové potřeby; s dětmi je třeba žít také slovo : „kdo není proti nám, je pro nás“ (Mk 9,40)⁸⁹.

Když Ježíš vychovává, nebojí se postavit na hlavu stupnici běžných hodnot, např. když hlásá blahoslavenství (srov. Mt 5,2). Nazývá totiž blahoslavenými, šťastnými ty, kteří tak nevypadají. V protikladu k tomu, co nabízí svět, ukazuje nesnadnou cestu, kterou máme jít. I my máme mít odvahu říci to, co má opravdu cenu. Nesmíme si namlouvat, že když dětem ukážeme rozmělněné křesťanství, že lépe přijmou to, co jim říkáme. Bůh se projevuje v srdci našich dětí. A ony

⁸⁸ČESKÝ EKUMENICKÝ PŘEKLAD. *Bible, Písmo Svaté Starého a Nového zákona*. Praha 2005

⁸⁹ČESKÝ EKUMENICKÝ PŘEKLAD. *Bible, Písmo Svaté Starého a Nového zákona*. Praha 2005

pozitivně reagují pouze na pravdu, když jim ji předložíme jazykem pro ně přístupným a jim přijatelným, poněvadž jim mluví rodiče, kteří se napřed snažili chápat a hluboce sdílet skutečné potřeby nové generace a teprve pak učit.⁹⁰

Evangelium nám ukazuje, že Ježíš mluví „jako ten, kdo má moc“ (Mt 7,29)⁹¹. Rodiče mají důvěřovat v milost, kterou jako rodiče mají, a nikdy neochabovat ve svém úkolu vychovatelů. Děti v hloubi svého srdce chtějí, aby rodiče takoví byli. Ne nadarmo je často dokáží nelítostně soudit, když zamlčeli pravdu.

Ježíš vychovává a svěřuje svým blízkým „své“ pro něj typické učení: „ To je mé přikázání, abyste se navzájem milovali, jako jsem já miloval vás“(J 15,12)⁹². Když Ježíš jasně vyslovuje slova „jako jsem já miloval vás“, ukazuje, že je „učitelem“ takové lásky. Tohle musí být hlavní naučení, které má i rodič dát svým dětem, protože je to jádro evangelia. A rodiče musí napodobovat Ježíše a uvádět ta slova tak dobře do praxe, aby mohli tato přikázání svým dětem předkládat jako své vlastní : Děti moje, milujte tak, jako jsem já milovala vás.⁹³

Boží pedagogika Starého i Nového zákona a zvláště Ježíšův příklad jsou zdrojem inspirace pro každého, kdo se podílí na procesu výchovy, ať už je to rodič nebo vychovatel či učitel. Předně ukazuje, že výchova je nesmírně zodpovědná služba, která dítě otvírá pro nebe. Díky Písmu Svatém vychovatel – rodič jasně vidí, že se podílí na Božím vychovatelském plánu s člověkem. Vychovávaný není jeho majetkem, ale je mu Bohem svěřený do opatrovnickví. Jeho služba tedy představuje podíl na Božích záměrech. Pro vychovatele je Ježíš Kristus učitelem celistvé formace člověka. On sám je příkladem dokonalého člověka a druhé vede k harmonii života. V neposlední řadě Písmo Svaté ukazuje i na skutečnost, že sám vychovatel- rodič se při naplňování svého úkolu má nechat vést. Nepřestává být Pánovým učeníkem, sám má dále růst a být podřízen Božímu vedení.

2.3 Církev a křesťanská výchova

V katedrále sv. Víta a sv.Vojtěcha řekl papež Benedikt XVI., když byl na návštěvě České republiky 26.září 2009 o výchově toto: „Pastorační snaha se musí zaměřit zejména na oblast výchovy nových generací. Katolické školy necht' podporují úctu k člověku; ať se věnuje pozornost pastoraci mládeže i mimo školní okruh, aniž by se při tom zanedbávaly ostatní

⁹⁰ Srov.LUBICHOVÁ,CH. *O rodine*. Bratislava 1991

⁹¹ ČESKÝ EKUMENICKÝ PŘEKLAD.*Bible, Písmo Svaté Starého a Nového zákona*.Praha 2005

⁹² ČESKÝ EKUMENICKÝ PŘEKLAD.*Bible, Písmo Svaté Starého a Nového zákona*.Praha 2005

⁹³ Srov.LUBICHOVÁ,CH. *O rodine*. Bratislava 1991

kategorie věřících. Kristus je pro všechny! Ze srdce si přeji, aby stále vzrůstalo porozumění všech církevních složek a ostatních veřejných i soukromých institucí. Církev – a opakovat to je užitečné – pro sebe nežádá privilegia. Žádá jen, aby mohla svobodně působit ve službě všem lidem, v duchu evangelia.⁹⁴ ....Ať vám Pán dopřeje prorockou moudrost stát se solí, která dává chuť životu, abyste byli vždy věrnými dělníky na vinici Páně.⁹⁵ (Brno, 27.9.2009)

V katechismu katolické církve mohou rodiče hledat pomoc při výchově svých dětí. V kapitole o povinnosti rodičů se v článku 2222 píše: *„Rodiče se mají dívat na své děti jako na děti Boží a respektovat je jako lidské osoby. Svě děti vychovávají k dodržování Božího zákona tím, že jsou sami poslušní vůle nebeského Otce.“*⁹⁶

*„Úloha vychovatele sahá svými kořeny k počátečnímu povolání manželů mít účast na Božím stvořitelském díle. Tím, že z lásky a v lásce dávají život novému člověku, který má v sobě povolání růst a vyvíjet se, berou na sebe rodiče úlohu účinně mu pomáhat, aby mohl žít plným lidským životem. Hlavní úlohou rodičů je pomáhat tomuto růstu, který se dosahuje postupným uváděním do poznání tajemství spásy. To se uskutečňuje takzvanou rodinnou katechezí, kterou Jan Pavel II. charakterizoval jako předcházející, doprovázející a obohacující každou jinou formu katecheze. Víru dětí je třeba založit na osobním vztahu ke Kristu.“*⁹⁷

V katechismu v článku 2223 se píše: *„Rodiče jsou první, kdo mají odpovědnost za výchovu svých dětí. Tuto odpovědnost dosvědčují především vytvořením domova, v němž je běžná něha, odpuštění, úcta, věrnost a nezištná služba. Rodina je zvláště vhodným místem k výchově ke ctnostem. Tato výchova vyžaduje, aby se děti naučily odříkání, zdravému úsudku a sebeovládání, což jsou podmínky každé pravé svobody. Rodiče mají své děti učit, aby „podřizovaly hodnoty hmotné a pudové hodnotám vnitřním a duchovním.“*⁹⁸

*„Je potřebné si všimnout, že se tu hovoří o rodičích, ne o jednom z rodičů. Oba mají stejnou povinnost při výchově a odevzdávání víry svým dětem.“*⁹⁹

*„Rodiče mají také velikou odpovědnost za to, aby dávali svým dětem dobrý příklad. Uznají-li před dětmi své chyby, budou je lépe vést a napravovat.“*¹⁰⁰

---

⁹⁴<http://tisk.cirkev.cz/cmd=show&articleID=13725&rubricID=2>

⁹⁵Tamtéž

⁹⁶Katechismus katolické církve. Praha 1995, s.546

⁹⁷TIRPÁK,P.Pastorační odpověď církvi na současnou krizi manželstva. Krakov,s.79

⁹⁸JAN PAVEL II., Encyklika Centesimus annus. s.36

⁹⁹TIRPÁK,P.Pastorační odpověď církvi na současnou krizi manželstva. Krakov,s.79

¹⁰⁰Katechismus katolické církve. Praha 1995, s.546

V druhé části Pastorální konstituce o církvi *Gaudium et spes*, je celá první kapitola věnována manželství a rodině v dnešním světě. Zdůrazňuje se v ní, že štěstí lidské a křesťanské společnosti i každého jednotlivce těsně souvisí s dobrým stavem manželského a rodinného společenství.

V tomto dokumentu církev reflektuje současný stav rodiny ve světě, uvědomuje si, jak silně negativně působí na instituci rodiny konzumní společnost dnešního světa. I přes tyto negativní vlivy, církev zdůrazňuje možnost vytvářet z rodin malé rodinné církve, kde ve společné lásce a harmonii skrze svátost manželství může být Kristus přítomen :

„Kristus Pán bohatě požehnal této mnohotvárné lásce, která vytryskla z božského zdroje lásky a byla vytvořena po vzoru jednoty mezi ním a církví. Jako kdysi Bůh vyšel v ústrety úmluvou lásky a věrnosti (srov. Jer 3,6-13), tak nyní Spasitel lidí a Snoubenec církve (srov. Mt 9,15) vychází vstříc věřícím manželům svátostí manželství. Zůstává pak s nimi, aby, tak jako on miloval církev a vydal sám sebe za ni (srov. Ef 5,25), i manželé milovali jeden druhého ve vzájemné oddanosti a trvalou věrností. Opravdová manželská láska je pozdvižena k účasti na božské lásce; vykupitelskou silou Kristovou a spásonosným působením církve se usměřňuje a obohacuje, aby manželé byli účinně vedeni k Bohu a dostalo se jim pomoci a posílení v jejich vznešeném úkolu otce a matky. Proto jsou křesťanští manželé posilováni a jakoby svěceni k povinnosti a důstojnosti svého stavu zvláštní svátostí; její silou plní svůj úkol v manželství a v rodině a prodchnuti Kristovým duchem, jenž naplňuje celý jejich život vírou, nadějí a láskou, spějí stále více k vlastní dokonalosti a vzájemnému posvěcení, a tím i ke společné oslavě Boha.“¹⁰¹

2.4 Katecheze jako součást pastorační činnosti církve

V Deklaraci o křesťanské výchově *Gravissimus educationis* vydané po II. vatikánském koncilu se zdůrazňuje, že všichni lidé bez rozdílu rasy, věku a stavu mají v souvislosti se svou lidskou důstojností právo na výchovu, která je přizpůsobená jejich kultuře a zděděným tradicím. Správná výchova sleduje utváření lidské osoby se zaměřením k jejímu poslednímu cíli a zároveň k blahu společnosti a má využít všech poznatků ve vědních oborech jako je psychologie, pedagogika a didaktika. Výchova má pomáhat dětem a mladým lidem rozvíjet své tělesné, mravní i rozumové schopnosti.

O křesťanské výchově se v této Deklaraci *Gravissimus educationis* píše toto: *„Všichni křesťané, když byli znovuzrozeni z vody a Ducha svatého, stali se novým stvořením. Nazývají se a také jsou Božími dětmi, a mají proto právo na křesťanskou výchovu. Tato výchova usiluje nejen o*

¹⁰¹Dokumenty II. Vatikánského koncilu. Praha 1995, s. 223

*zralost lidské osoby, ale směřuje hlavně k tomu, aby pokřtění byli postupně uváděny do tajemství spásy a stále více si byli vědomi přijatého daru víry; aby se naučili klanět se Bohu Otci v duchu a v pravdě (srov. Jan 4,23), především při liturgických úkonech, a aby získali návyk utvářet svůj život jako noví lidé v pravé spravedlnosti a svatosti (srov. Ef 4,22-24). Tak dorostou do zralého lidství, měřeno mírou Kristovy plnosti (srov. Ef 4,13), a přispějí k růstu tajemného těla. Nadto, při vědomí svého povolání, ať si zvyknou jednak vydávat svědectví o své naději (srov. 1 Petr 3,15), jednak napomáhat ke křesťanskému uspořádání světa. Přitom právě přirozené hodnoty, zahrnuté v celostním pohledu na člověka vykoupeného Kristem, přispějí k blahu celé společnosti.*¹⁰²

V Deklaraci se zdůrazňuje, že povinnost vychovávat mají především rodiče, tedy rodina. Zejména křesťanská rodina, která je obohacena milostí a závazkem svátosti manželství, je povinna učit své děti již od útlého věku ctít Boha a milovat bližního podle víry přijaté při křtu. V takové rodině jsou děti postupně uváděny do občanského společenství a do společenství Božího lidu. Ale výchovné úkoly neleží jen na bedrech rodičů, celá společnost by jim měla pomáhat. Proto kromě práv rodičů a ostatních, kterým rodiče poskytnou účast na výchově, přísluší některé povinnosti a práva státu, pokud je na něm, aby pořádal to, co vyžaduje obecné blaho. K jeho úkolům patří chránit povinnosti a práva rodičů a ostatních, kteří se na výchově podílejí a poskytovat jim odbornou pomoc. Podle zásady subsidiarity se má stát ujmout výchovy tehdy, když rodiče nebo jiné společenské útvary neplní svůj úkol, ovšem s ohledem na přání rodičů a vždy ve prospěch dětí. Dále má stát zakládat vlastní školy a ústavy v takové míře, jak to vyžaduje obecné blaho.

Povinnost výchovy se také týká církve, protože ta má za úkol hlásat všem lidem cestu spásy, věřícím zprostředkovat Kristův život a neustálou péčí jim pomáhat, aby mohli dospět k plnému rozvinutí tohoto života.

2.5 Historický vývoj křesťanské výchovy

První staletí po Kristu se připravovali lidé na křest v přípravě, kterou nazýváme katechumenát, a to na základě odkazu z Písma svatého: Ježíš přistoupil a řekl jim: „Je mi dána veškerá moc na nebi i na zemi. Jděte ke všem národům a získávejte mi učedníky, křtíte je ve jménu Otce i Syna i Ducha svatého a učte je, aby zachovávali všechno, co jsem vám přikázal. A hle, já jsem s vámi po

---

¹⁰²Dokumnety II. Vatikánského koncilu. Praha 1995, s. 535

všecky dny až do skonání tohoto věku.“ (srov. Mt 28, 18-20)¹⁰³ Prostorem pro křesťanskou výchovu v té době byla rodina, komunita církve a s tím související liturgie.¹⁰⁴

Ve čtvrtém století nastává úpadek katechumenátu chápaného jako dlouhá příprava na křest. Poté, co se plně rozšířila praxe křtu narozených dětí, se začal katechumenát postupně úplně vytrácet. Později nastupuje epocha řádů, které vzdělávaly své následovníky především specifickým duchovním vedením. Výchova mládeže v období mnoha politických změn nacházela svou cestu jen pozvolna.¹⁰⁵

Od šestého století vznikaly biskupské, tzv.katedrální a dómské, školy, jejichž úkolem byla výchova budoucích kleriků. Středověk proslul zakládáním universit. Mezi nejstarší, založené ve 12.století patří Bologna, Oxford a pařížská Sorbonna. Svůj zlatý věk zažívaly university ve 13.a 14. století. University byly v rukou církve a nabízely široké vzdělání. Jejich existence svědčí o novém rozmachu vědeckého života. Mimo církevní kruhy se vzdělanost prosazovala jen pomalu, a to především ve šlechtických rodinách, kde působili soukromí učitelé a vychovatelé.¹⁰⁶

Velkým posunem v katechezi byl Tridentický koncil (1545-1563), který měl zásadní historický dopad. Nejenže se po Tridenstkém koncilu začalo se zřizováním seminářů, které se staraly o hlubší výchovu kněží, ale především se koncil zasadil o vydání tzv. Římského katechismu o všeobecném katechetickém vzdělání věřících. V návaznosti na to se začaly hojně vydávat katechismy. Mezi jejich nejvýznamnější autory patřili jezuité sv. Petr Kanisius a sv. Robert Bellarmin. Kanisiův trojdílný katechismus se již za jeho života dočkal 200 vydání. Bellarminův *Malý katechismus pro lid* pak 400 vydání a byl přeložen do 60 jazyků. Dochází tak k oživení systematické katecheze. I přes velkou snahu církve však dosahovaly široké vrstvy lidu hlubšího náboženského vzdělání jen velmi pozvolna.¹⁰⁷

Období potridentské charakterizuje i postupný odklon společnosti od církve a od Boha jako takového. Značný vliv na myšlení lidí měl humanismus. V té době do výchovy zasahují někteří světci. Např.:

sv. Anděla Merici (1474-1540)

Zakladatelka sester Voršilek, které pojmenovala po své patronce sv. Voršile. Narodila se

---

¹⁰³ČESKÝ EKUMENICKÝ PŘEKLAD. *Bible, Písmo Svaté Starého a Nového zákona*. Praha 2005

¹⁰⁴srov. BALÍK, J. *Na cestě s mladými*. Praha 2004

¹⁰⁵srov. BALÍK, J. *Na cestě s mladými*. Praha 2004

¹⁰⁶Tamtéž

¹⁰⁷Tamtéž

v severní Itálii a shromažďovala kolem sebe chudé dívky, aby je učila domácím pracím a vedla je ke křesťanskému životu. Řád Voršilek se stal směrodatným pro společný řeholní život žen a je pokládán za nejslavnější ženský řád pro výchovu a vyučování.¹⁰⁸

sv. Josef Kalasánský (1556-1648)

Narodil se ve Španělsku. Ze své vlasti, kde rozdal veškerý svůj majetek, odešel do Říma a začal se věnovat opuštěným dětem, které ztratily své rodiče v morové epidemii.. Založil první novodobou bezplatnou školu v Evropě. Okolo něj se shromáždili klerici, kteří se věnovali vyučování. Tak vznikl řád piaristů, jehož posláním je výchova mládeže.¹⁰⁹

sv. Jan Křtitel de la Salle (1651-1719)

Pocházel z francouzské Remeše, byl šlechtic a zpočátku působil jako kanovník. Se skupinou učitelů založil školu pro chlapce. Později se vzdal kanovníckého místa a rozdal svůj majetek. To je počátek společnosti školských bratří, kteří vyučovali v rodné francouzštině, zdarma a ve větších skupinách. Založil také nedělní školy pro pracující mládež, reálky, učitelské semináře a ústavy pro zanedbané chlapce. Sv. Janu velice záleželo na tom, aby jeho učitelé vychovávali především svým příkladem. Zahájil tak reformaci celého francouzského školství.¹¹⁰

sv. Jan Bosko (1815-1888)

Italský kněz, který celý svůj život věnoval potřebným a chudým chlapcům z městských periferií. Inspiroval se duchovní zkušeností sv. Františka Saleského, podle něhož své dílo pojmenoval. Je autorem tzv. Preventivního výchovného systému, jenž spočívá ve snaze žít mezi mladými a svou přítomností jim pomáhat předcházet záporným zkušenostem, které mohou podlomit zdravý rozvoj mladého člověka. Předpokládá to získat si jejich srdce, pomáhat jim uplatňovat svobodu a duchovně růst. Jeho výchovný systém klade na vychovatele zvýšené nároky, je ovšem velice účinný. Širší zhodnocení tohoto systému je jednou z velkých výzev i pro současnou výchovu. V jeho práci mu velmi pomáhala jeho maminka Markéta. Sv. Jan Bosko je označován za apoštola mládeže.¹¹¹

sv. Marie Dominika Mazzarelová (1837-1881) Již ve svých 17 letech založila Sdružení dcer Neposkvrněné Panny Marie a s několika družkami se věnovala apoštolátu mezi děvčaty. Roku 1864 se setkala se sv. Janem Bosko, který jí svěřil založení svého díla pro děvčata. Tak v roce

---

¹⁰⁸ srov. SCHAUBER V., SCHINDLER H.M., *Rok se svatými*. Kostelní Vydří 2002

¹⁰⁹ srov. SCHAUBER V., SCHINDLER H.M., *Rok se svatými*. Kostelní Vydří 2002

¹¹⁰ Tamtéž

¹¹¹ Tamtéž

1872 vznikla společnost Dcer Marie Pomocnice křesťanů.¹¹² V 19. století, kdy se škola stávala samozřejmostí, narůstala potřeba něčeho nového. Proto začínaly vznikat nejrůznější spolky, např. spolky katolických tovaryšů, spolky tělovýchovné apod. Katolické spolky usilovaly o mravní a náboženské povznesení svých členů.

Ve 20. století se městský život lavinovitě sekularizoval a náboženská výchova se stávala stále obtížnější. I když se náboženský život stále chápal jako součást života, víra se stávala zvykovou záležitostí a její kořeny byly slabé. Kromě toho mnozí intelektuálové a učitelé podléhali protikatolickým náladám. V rakousko-uherské monarchii měly katolické školy většinou vysoký kredit a výchova byla velmi kvalitní. Náboženství se stalo jedním z předmětů, ve kterém se kladl důraz na úroveň znalostí. Dbalo se na důkladnou přípravu na svátosti a účast na nich byla kontrolována a byla prakticky povinná. 20. století přineslo také nový fenomén, který předtím ve společnosti nebyl. Tímto fenoménem je volný čas. I když tento pojem známe již od středověku, pojem volného času je poměrně nový a vznikl z nutnosti vymezení volna vůči pracovní době. Zákonitě tedy společnost přichází s nabídkou, jak tento čas využít. Začíná důležitá etapa výchovného působení společnosti na mládež. Ve 20. letech 20. století se v Německu objevuje pojem pedagogika volného času. Začínají působit a rozvíjejí se nová hnutí mládeže jako skautské hnutí, Katolická akce a křesťanské hnutí dělnické mládeže JOC. JOC založil v Belgii v letech 1924-1925 kněz Josef Cardijn, pozdější kardinál. Hnutí působilo především mezi dělnickou mládeží. Zakladatel koncipoval své dílo jako laickou aktivitu založenou na křesťanské milosti. Snažil se pomoci lidem k převzetí vlastní zodpovědnosti a k aktivnímu působení v oblasti sociální i náboženské. Jeho metodu využívala ve velké míře také Katolická akce. Základní pravidlo jejich kroužků zní : vidět, posoudit a jednat.¹¹³

Společnost ve svém vývoji pokračovala. Víra se stále zřetelněji oddělovala od života ve společnosti. Především média nabývala velkého významu a propagovala konzumní způsob života. Reklama se stávala součástí života. 70. a 80. léta jsou dobou, kdy se mladí lidé začínají masově potýkat s novými problémy, jako jsou krize rodiny, nezaměstnanost, drogy, malá účast na životě obce a společnosti. V tomto období význačně ovlivnil vývoj v církvi II.vatikánský koncil. Např. v Dekretu o apoštolátu laiků, který vydal II.vatikánský koncil, se píše: „ *Děti mají být vychovávány k tomu, aby přerůstaly hranice rodiny a otvíraly se jak církevním, tak světským formám společenského života. Do místní farní obce ať jsou přijaty tak, aby si uvědomily, že jsou živými a činnými členy Božího lidu. Kněží mají mít na zřeteli výchovu k apoštolátu při katechezi a*

¹¹²srov.SCHAUBER V., SCHINDLER H.M.,*Rok se svatými*.Kostelní Vydří 2002

¹¹³srov.BALÍK,J. *Na cestě s mladými*. Praha 2004,s.42-43

službě slova, při vedení duší i při jiných pastoračních úkonech. Také školy, koleje a jiné katolické výchovné instituce mají povinnost podporovat u mládeže katolické smýšlení a apoštolskou aktivitu. Jestliže tato výchova chybí buď proto, že mládež tyto školy nenavštěvuje, nebo z jiné příčiny, tím více mají o ni pečovat rodiče, duchovní správci a apoštolská sdružení. Učitelé a vychovatelé, kteří už svým povoláním a úřadem konají vynikající druh apoštolátu laiků, potřebují mít nezbytné vědomosti a pedagogické umění, aby mohli účinně tuto výchovu poskytovat.¹¹⁴

V článku č.33 Dekretu o apoštolátu laiků, vydaném II.vatikánským koncilem je výzva: „Posvátný koncil tedy zapřísahá v Pánu všechny laiky, aby ochotně, velkoryse a odhodlaně odpověděli na volání Krista, který je dnes se zvýšenou naléhavostí zve, a na pobízení Ducha svatého. Kéž především mladí lidé pochopí, že tato výzva je určena jim, a kéž ji přijmou radostně a velkomyslně! Vždyť prostřednictvím tohoto posvátného sněmu sám Pán opětovně zve všechny laiky, aby se s ním každým dnem důvěrněji spojovali, mysleli na jeho zájmy jako na své vlastní (srov. Flp 2,5) a přidružili se k němu v jeho spasitelném poslání. Znovu je posílá do všech měst a vesnic, do kterých chce sám jít (srov. Lk 10,1), aby se osvědčili jako jeho spolupracovníci v různých formách a způsobech jediného apoštolátu církve, který se musí trvale přizpůsobovat novým časovým potřebám, aby byli stále horlivější v díle Páně, když vědí, že jejich práce není v Pánu marná (srov. 1 Kor 15,58)“¹¹⁵

2.6 Katecheze v současnosti

Při své návštěvě České republiky papež Benedikt XVI. v kostele Panny Marie Vítězné – Pražské Jezulátko řekl dětem: „Vy, kdo jste milí srdci Jezulátka, opětujte jeho lásku a podle jeho příkladu buďte poslušní, vlídní a laskaví. Učte se být jako on oporou svých rodičů. Buďte skutečnými Ježíšovými kamarády a vždy se k němu s důvěrou obraťte. Modlete se za sebe, za své rodiče, příbuzné, učitele a kamarády, a modlete se i za mne.“¹¹⁶

Dále při své návštěvě České republiky papež Benedikt XVI. vyzýval k tomu, abychom se všichni opřeli o víru v Krista ve svých rodinných, pracovních a školních plánech, jakožto i ve svých aktivitách v každé oblasti společnosti. Ježíš nikdy své přátele neopustí a každého ujišťuje svou pomocí, protože nic nelze konat bez něho. Zároveň Kristus vyžaduje, aby se každý osobně nasadil a šířil jeho univerzální poselství lásky a bratrství.

¹¹⁴Dokumenty II.Vatikánského koncilu.Praha 1995, s. 410-411

¹¹⁵Dokumenty II.Vatikánského koncilu.Praha 1995, s. 413

¹¹⁶[Http://tisk.cirkev.cz/?cmd=show&articleID=13725&rubricID=2](http://tisk.cirkev.cz/?cmd=show&articleID=13725&rubricID=2)

Z těchto dvou příkladů od papeže Benedikta XVI. můžeme vidět, že k podstatě církve jako společenství víry patří to, že víru, kterou sama žije, musí předávat dál. Tato církevní služba předávání víry je odjakživa zahrnuta pod pojmem katecheze. Velkou zásadou, dokonce zákonem, katecheze je věrnost jak vůči Bohu, tak vůči člověku. Ve Všeobecném direktoriu pro katechizaci se v článku 145 říká: „Ježíš Kristus je živým a dokonalým zosobněním vztahu Boha k člověku i člověka k Bohu. Od Něho přijímá pedagogika víry „zákon, který je základem pro celý život církve“, a tedy i katecheze: zákon věrnosti Bohu i věrnosti člověku v postoji jedné a nedílné lásky.“¹¹⁷

„Katecheze je s celým životem církve těsně spojena. „Znamení doby“, o kterém mluvil II.vatikánský koncil, volá dnes po obnově a prohloubení katecheze. Lze říci, že II.Vatikánský koncil přinesl nový způsob chápání či pojetí katecheze. Předznamenal určitým způsobem uzavření dlouhého dějinného období novověku, pro něž byla typická převládající katechizace pomocí katechismu s důrazem na memorování jeho formulí. Koncil vyzval k opětovnému návratu katecheze k primárnímu zdroji Božího slova, znovuobjevenému především v Bibli; přispěl k postupnému prosazení chápání katecheze jako výchovy víry za účelem jejího vyžívání a k novému „umístění“ katecheze, a to „uvnitř“ procesu evangelizace.“¹¹⁸

„Církev pokračuje v šíření Ježíšova evangelia. Křesťané včlenění do nejrozmanitějších sociálních podmínek pozorují svět stejným pohledem, jakým hleděl Ježíš na společnost své doby. Učedník Ježíše Krista se skutečně niterně podílí na „radostech a nadějích, smutcích a úzkostech lidí naší doby“, sleduje lidské dějiny a účastní se jich nejen rozumem, ale i vírou.“¹¹⁹

„Uvádět do života víry a rozvíjet křesťanskou víru v současné složité situaci v oblasti náboženství a kultury není nijak snadné. Kde nalézt autentické iniciační procesy, které by byly přiměřené dnešní době? Jak vůbec mluvit o víře ve společnosti ovládané racionalismem a sklonem k vědecké demonstraci čehokoli? S jakou odezvou se může setkat pozvání k důvěryplnému sebeodevzdání se Kristu v prostředí, kde slaví úspěch přetvářka, pragmatismus a orientace na výkon a na spotřebu?“¹²⁰

„Ateizmus jako popření Boha „je nutné počítat k nejdůležitějším skutečnostem naší doby.“ Má různé odstíny, dnes se s ním však často setkáváme ve formě sekularismu.“¹²¹

¹¹⁷KONGREGACE PRO KLÉRUS. *Všeobecné direktorium pro katechizaci*. Praha 1998, s.118

¹¹⁸ALBERICH, E.; DŘÍMAL, L. *Katechetika*. Praha 2008, s.16

¹¹⁹KONGREGACE PRO KLÉRUS. *Všeobecné direktorium pro katechizaci*. Praha 1998, s.13

¹²⁰ALBERICH, E.; DŘÍMAL, L. *Katechetika*. Praha 2008, s.89

¹²¹KONGREGACE PRO KLÉRUS. *Všeobecné direktorium pro katechizaci*. Praha 1998, s.16

Vnější okolnosti, které buď nápomocně nebo škodlivě působí na to, zda a jak lidé vyslyší Boží volání jsou časově podmíněny a mění se. Např. každý člověk se ve svém životě musí vyrovnat se svým směřováním ke smrti, se ztrátou někoho blízkého apod., a to i přes to, že např. media často nabízejí lidem obraz života, kde není bolest, vše se dá koupit, zařídit, a to pod heslem „žij a užívej si“. Tak se stává, že nepřehlednost komplexních životních souvislostí, plurální nabídka „stejně platných“ smyslových a hodnotových systémů postavila lidi před nové, nevyzkoušené nabídky při utváření jejich životního světa. Ve značném počtu hlasů, které slibují smysluplný a naplněný život, je křesťanské poselství jedno z mnoha. Křesťanská víra je nabídkou, která musí svou zřejmost v mnohohlasném koncertu s jinými nabídkami dnešní doby prokázat. Zvěstování ve znamení nabídky znamená angažované svědectví víry v současné společnosti – musí se koncentrovat na to základní a zjasnit jádro tohoto poselství.

„Na druhou stranu jsme dnes svědky šíření „posvátna“ a spiritualit rozličného typu; nelze přehlédnout úspěchy náboženských hnutí a proudů, které představují alternativu křesťanskému náboženství.“¹²²

Základní teologický úkol je proto také dnes základní katechetický úkol. Těžiště všech katechetických snah leží tedy ve zvěstování živého Boha, který k nám v Ježíši Kristu jako jeho Slovo přichází a je ukázáno v Písmu svatém. Toto zvěstování dnes nezdědka začíná jako pomoc v osobním vztahu k Bohu: vzhledem k odpadnutí dosavadních společenských opor nabývá takové předávání na důležitosti. Četné společenské opory, které dříve zajišťovaly samozřejmě zděděný křesťanský život, se změnilly nebo zanikly. Proto jsou podmínky pro kontinuální náboženskou socializaci v rodině, ve škole nebo v obcích v současné situaci omezené. S úpadkem tradičních předávajících cest proto vznikají pro katechezi nové výzvy.¹²³

Na mnoha místech obvyklá praxe obecné katecheze sice dosáhla toho, že se mnoho dětí a mladých zapojilo do různých katechetických projektů, především ve vztahu s uvedením k prvnímu svatému přijímání. Avšak počet rodičů, kteří se k těmto podnětům hlásí, je výrazně nižší než dříve. Stále méně často vedou tyto katechetické snahy ke spolužití s církví.

Předávání víry tak stojí stále více ve znamení obratu „od dědictví k nabídce“. Nová výzva pro katechezi se tedy vyznačuje především tím, že přikládá vyšší váhu osobnímu aspektu.¹²⁴

---

¹²² ALBERICH, E.; DŘÍMAL, L. *Katechetika*. Praha 2008, s. 89

¹²³ srov. SEKRETARIAT DER DEUTSCHEN BISCHOFSKONFERENZ. *Katechese in veränderter Zeit*. Boon 2004

¹²⁴ Tamtéž

„S tím souvisí i povolání laika ke katechezi, která pramení ze svátosti křtu a je posílána biřmováním. Mimo všeobecné povolání k apoštolátu se někteří laici cítí povoláni od Boha k přijetí poslání katechetů. Církev pomáhá toto Boží povolání rozeznávat a uděluje poslání katechizovat.“¹²⁵

K tomu je potřeba odpovídající kompetence: „schopnost předávat informace“ - tzn. žít svoji křesťanskou víru, která by svým příkladem oslovovala druhé, a „schopnost mluvit o víře“. Pokud se křesťané spojí (např. v nějakém křesťanské společenství), utvrdí se ve společné víře a jako vyspělí křesťané budou rozvíjet své osobní schopnosti, předávat informace a mluvit o víře, poroste síla církevního konání. Taková katecheze doprovází a systematicky buduje cestu víry pro lidi a chce je přivést k živoucí a konající víře. Jejimi adresáty jsou lidé všech věkových kategorií.

Křesťanem se člověk stává, není jím od narození. I když mnoho dětí je pokřtěno jako nemluvňata a za jejich víru se zaručují rodiče a kmotři, už to dnes často není samozřejmý začátek postupně se rozvíjející cesty víry, která vede ke vzdělávání a k dospělé křesťanské identitě. Dříve nebo později musí přijít základní, uvědomělé rozhodnutí o přijetí křesťanské víry a spolužití ve věřící společnosti. Jinak zůstane cesta víry pouze na formální účasti v církvi.

Základním vzorem pro katechezi je katechumenát. U katecheze v katechumenátu jde o to, střídavě spojit tři okruhy nebo dimenze:

- historii života zúčastněných lidí v jejich individuálních a společenských kontextech;
- poselství křesťanské víry, zprostředkované a otevřené především ve společném prožívání církevního roku a zvěstování Písma svatého;
- bohoslužebné oslavy, přivedení k modlitbě při oslavách bohoslužeb na cestě katechumenátu, ale také přiměřeným způsobem spolu-oslava bohoslužeb ve společenství¹²⁶

„Ze střídavé souvislosti mezi individuální cestou víry, tedy vyznáním víry vyrostlém v církevní tradici a mezi provedením víry ve společenství by katecheze měla utvářet dynamický proces. Proto patří k základním úkolům katecheze :

- *posílení důvěry v Boha;*
- *získání znalostí víry (Písmo svaté, předávání a vyznání víry), stejně jako schopnost svědectví víry;*
- *správné hodnocení společensko-kulturních změn v dnešní společnosti;*

¹²⁵ ALBERICH, E.; DŘÍMAL, L. *Katechetika*. Praha 2008, s. 121

¹²⁶ srov. SEKRETARIAT DER DEUTSCHEN BISCHOFSKONFERENZ. *Katechese in veränderter Zeit*. Boon 2004

- *uvedení do modlitby a základní modlitby církve;*
- *liturgické vzdělání;*
- *schopnost jednat zodpovědně podle Kristova učení.*¹²⁷

Na příkladu katechumenátu lze ukázat charakteristické procesy a rozdílné fáze katecheze.

K cestě víry v katechumenátu patří v zásadě tři fáze:

- Fáze prvního zvěstování stojí na počátku cesty. Je to doba prvního kontaktu a setkání s lidmi, kteří se právě seznámili s vírou jako se společenstvím, jeho skupinami a okruhy. Tato fáze ústí v oslavu přijetí do katechumenátu.¹²⁸

Pro děti, které přicházejí do nové křesťanské rodiny v náhradní rodinné péči je to často první zkušenost s věřícími lidmi. Protože tyto děti v ústavech nemohly zažít nějaké křesťanské rodinné tradice, bývají tyto křesťanské rituály v rodině pro přijaté děti přitažlivé. Proto hlavní katecheze je hlavně na náhradních rodičích, které svým přijatým dětem postupně vysvětlují obsahy tradic, rituálů a zvyklostí dané rodiny.

- „Vlastní“ fáze katechumenátu je základní, obsáhlé uvedení do křesťanské víry, do živoucího společenství Ježíše Krista a také do života křesťana. Toto se děje pomocí katechetického čerpání z Písma svatého a tradice, pomocí srůstání se společenstvím věřících ve farnostech a pomocí liturgických oslav.¹²⁹

Děti v náhradní rodinné péči, z křesťanských rodin, se zapojují do výuky náboženství, kde se jim dostává náboženské vzdělanosti. Zároveň jsou přijímány do svých farností, do společenství dalších křesťanů, do nejrůznějších společenství mládeže, farních sborů, mezi ministranty apod. Tyto děti, které dříve „nikomu“ nepatřily a neměly možnost zažívat osobní pozornost a lásku, jsou většinou za tyto náboženské aktivity velmi vděčné. Po období katechumenátu přijímají děti ve svých farnostech křest.

- Mystagogická fáze následuje po slavnostním začlenění do církve. Poučená a vyzkoušená víra by teď měla být prohloubena a utvrzena. To, co jsme získali během vstupu do katechumenátu nyní přechází do našeho všedního dne a společného života víry.¹³⁰

Katechetická cesta „srůstání“ se s vírou trvá různě dlouho. Časové období se nedá přesně na začátku stanovit, protože k cestě patří oklky i přerušení. Jak cesta katechumenátu, tak cesta katecheze zná rozdílné fáze a stupně, které mají význam pro rostoucí víru. Katecheze se nemůže

¹²⁷KONGREGACE PRO KLÉRUS. *Všeobecné direktorium pro katechizaci*. Praha 1998, s.139

¹²⁸srov. SEKRETARIAT DER DEUTSCHEN BISCHOFSKONFERENZ. *Katechese in veränderter Zeit*. Boon 2004

¹²⁹Tamtéž

¹³⁰Tamtéž

sestávat v takovém procesu pouze z řazení obsahů a témat předtím pevně daného učebního plánu. Katecheze musí doprovázet a podporovat osobní vztah k Bohu, protože, zda a kdy někdo nalezne osobní víru, za to vděčí milosti Boží, a není to žádný výlučný učební cíl katecheze. Katecheze má pouze služebnou funkci.

„Zrající víra představuje určitý rys osobnosti křesťana (na rozdíl od pouhé religiozity či zvykové praxe úkonů víry). Postoj víry, zakořeněný v hloubi osobnosti, je plodem procesu integrace, kdy víra koordinuje a harmonizuje celý žebříček hodnot, jakož i veškeré motivace osobnosti.“¹³¹

Katechetické učení a doprovázení ve víře potřebuje osoby utvářející především vztahy a těmi jsou katecheté a katechetky. To, jakým způsobem katecheté a katechetky sdělují učení a víru, to vše utváří živoucí víru. Oni zprostředkovávají jako živoucí svědectví (slovy a někdy i beze slov) poselství o blízkosti Boží, která je slíbena každému člověku. Ti, kteří doprovázejí ve víře, jsou lidé, kteří jsou sami na cestě, otevření novým zkušenostem, které si vzájemně předávají na setkáních s jinými lidmi v katechezi.

Cesta ke křesťanské víře není žádný jednostranný proces, ve kterém se vírou obohacuje jen přijímající, hledající strana. V katechezi jsou si všichni konající a zúčastnění rovni. Všichni přinášejí do katecheze svou řeč, své zkušenosti, pohled na věc, a tím mají podíl na metodickém a obsahovém utváření katechetické cesty. To vyžaduje od katechetů odbornou kompetenci a také připravenost přijmout a považovat se za „spolu-učící se“.¹³² Katecheté stále spolupracují nejen s hledajícími lidmi, kteří jsou ve své víře na cestě poznání, ale především s Duchem svatým. Jak se píše v Katechismu katolické církve v článku 426 : *„Ve středu katecheze nacházíme v podstatě jedinou osobu: a to Ježíše z Nazareta, Otcova jednorozeného Syna..., který pro nás trpěl a zemřel a nyní, zmrtvýchvstalý, žije navždy pro nás...Katechizovat...tedy znamená odhalovat v osobě Ježíše Krista celý Boží plán...tj. Snažit se pochopit smysl Kristových skutků a slov, znamení, jež vykonal. Cíl katecheze: Uvést...do společenství...s Ježíšem Kristem: jen on nás může vést v Duchu svatém k Otcově lásce a jen on sám může dát, abychom se podíleli na životě Nejsvětější Trojice.“¹³³*

Participační dimenzi víry můžeme exemplárně prožít v charitě, popř. v diakonii, které také spoluutvářejí katechetické konání. Jedním z úkolů katecheze je otevřít křesťany pro „charitativní“ dimenzi křesťanského a církevního života, a to tak, že:

¹³¹DŘÍMAL,L.*Katecheze jako výchova víry.* Olomouc 2002,s. 22

¹³²srov.SEKRETARIAT DER DEUTSCHEN BISCHOFSKONFERENZ. *Katechese in veränderter Zeit.* Boon 2004

¹³³*Katechismus katolické církve.*Praha 1995, s. 117

- katecheze předává poselství osvobození v obsáhlém kontextu evangelizace a pomáhá vidět přitom všechny lidi v této dimenzi;
- katecheze vzbuzuje zájem o chudé;
- katecheze přibližuje a zpřístupňuje praktikovanou lásku k bližnímu jako výraz následování Ježíše Krista¹³⁴

V článku 544 Katechismu katolické církve se píše, že : „*Království patří chudým a maličkým, totiž těm, kteří je přijali s pokorným srdcem. Ježíš je poslán, aby „přinesl chudým radostnou zvěst“ (srov. Lk 4,18). Prohlašuje, že je jim blaze, neboť „jejich je nebeské království“ (srov. Mt 5,3); Otcí se zalíbilo zjevit „maličkým“ to, co zůstává skryto před moudrými a rozumnými. Ježíš sdílí život chudých, od jeslí až po kříž; zná hlad, žízeň a nedostatek. Ba dokonce se ztotožňuje s chudými všeho druhu a čínorodou lásku k nim klade jako podmínku pro vstup do jeho království.*“¹³⁵

Katecheze je v první řadě mezi-osobním konáním. V katechetickém učení jsou zprostředkovány obsahy a metody skrze zúčastněné osoby, kteří ve svém významu jsou svědkové víry. Toto osobní nasazení utváří křesťanské zvěstování : „Tolik jsme po vás toužili, že jsme vám chtěli odevzdat nejen evangelium Boží, ale i svůj život. Tak jste se nám stali drahými!“ (srov. 1 Te 2,8)¹³⁶ Katechetky a katecheté vykonávají svou službu v zastoupení za celé společenství a v jednotě s církví.

2.7 Tradiční místa katecheze

„*Existuje mnoho „míst“ (oblastí, prostředí), kde probíhá katecheze. Z úhlu pohledu eklesiologie je třeba dát přednost místní církvi jako skutečnému a vlastnímu subjektu katechetické služby.*“¹³⁷

„*Hlásání, předávání a žitá zkušenost evangelia se uskutečňují v místní církvi nebo diecézi. Místní církev je utvořena ze společenství učedníků Ježíše Krista, kteří žijí v jediném určitém společensko-kulturním prostoru. V každé místní církvi se zpřítomňuje všeobecná církev se všemi svými podstatnými prvky.*“¹³⁸

¹³⁴srov. SEKRETARIAT DER DEUTSCHEN BISCHOFSKONFERENZ. *Katechese in veränderter Zeit*. Boon 2004

¹³⁵*Katechismus katolické církve*. Praha 1995, s.146

¹³⁶ČESKÝ EKUMENICKÝ PŘEKLAD. *Bible, Písmo Svaté Starého a nového zákona*. Praha 2005

¹³⁷ALBERICH, E.; DŘÍMAL, L. *Katechetika*. Praha 2008, s.116

¹³⁸KONGREGACE PRO KLÉRUS. *Všeobecné direktorium pro katechizaci*. Praha 1998, s.169

2.7.1 Rodina

„Katecheze v rodině tvoří zcela přirozenou součást křesťanské výchovy a je daleko více záležitostí dosvědčovanou a prožívanou než otázkou výuky. Je daleko více příležitostná, než systematická, přičemž její účinek je skryt jak v obsahu, tak i ve způsobu.“¹³⁹

„Rodiče jsou první vychovatelé ve víře. Spolu s nimi, zvláště v některých kulturách, mají všichni členové rodiny aktivní úlohu ve výchově svých nejmladších členů. Rodina byla definována jako domácí církev, to znamená, že v každé křesťanské rodině se mají zrcadlit různé aspekty nebo funkce vnitřního života církve: misijní zaměření, katechizace, svědectví, modlitba, atd. Rodina je opravdu stejně jako církev místo, ve kterém se předává evangelium a odkud vyzařuje.“¹⁴⁰

I když společenský vývoj vedl k nepřehlédnutelným změnám, existují v životě rodiny situace, které charakterizují jako dříve místo zprostředkování víry:

- význam raných zkušeností základní důvěry;
- zprostředkování hodnot pomocí výchovy rodičů;
- role křesťanské rodinné kultury jako nácvik konkrétních, ale také rozdílných životních stylů¹⁴¹

Posílení rodiny jako primárního místa výuky víry je také úkolem rodičovské katecheze, jak rodiče k tomu nabádá článek č. 1656 v Katechismu katolické církve: *„V současné době ve světě, který je často odcizený, ba nepřátelský vůči víře, mají věřící rodiny základní důležitost jako ohniska živé a vyzařující víry.“¹⁴²*

„A v lůně rodiny mají být rodiče slovem i příkladem prvními hlasateli víry pro své děti a v každém z nich mají podporovat jeho vlastní povolání, zvláště pozorně však duchovní povolání.“¹⁴³

Jde o to, otevřít rodičům pohled na katechetickou dimenzi jejich rodičovské role. To je svým způsobem dáno tím, jak žijí své vztahy, jak svým dětem zprostředkují přijetí víry, otevírají životní prostory a utvářejí „kulturu rodiny“. To, že mnoho rodičů je stále méně otevřeno těmto úkolům, nesmí zabránit tomu, aby rodiče, kteří chtějí převzít katechetickou roli, byli k tomu ze strany církve povzbuzováni a podporováni.

¹³⁹ ALBERICH, E.; DŘÍMAL, L. *Katechetika*. Praha 2008, s. 121

¹⁴⁰ KONGREGACE PRO KLÉRUS. *Všeobecné direktorium pro katechizaci*. Praha 1998, s. 195

¹⁴¹ srov. SEKRETARIAT DER DEUTSCHEN BISCHOFSKONFERENZ. *Katechese in veränderter Zeit*. Boon 2004

¹⁴² *Dokumenty II. vatikánského koncilu. Lumen Gentium II*. Praha 1995, s. 48

¹⁴³ *Katechismus katolické církve*. Praha 1995, s. 418-419

Často v rodinách předávají víru prarodiče. Ale i když se rodiče nebo prarodiče intenzivně snaží o křesťanskou výchovu dětí, není samozřejmé, že se tyto děti vydají na danou cestu a jako mladiství a dospělí naleznou své vlastní rozhodnutí pro křesťanskou víru. Tuto jistotu nemají rodiče u žádných svých dětí, ať už jsou to děti biologické nebo přijaté do náhradní rodinné péče. V této souvislosti dostává novou váhu otázka profilace poslání kmotra. Kmotr nebo kmotří se stávají ve výchově rodičům pomocníky a posilou. V článku 1255 Katechismu katolické církve je k tomu uvedeno: „*Aby se mohla křestní milost rozvíjet, je důležitá pomoc rodičů. Je to také úkol kmotra nebo kmotry, kteří mají být dobrými věřícími, schopnými a ochotnými být oporou nově pokřtěnému, dítěti nebo dospělému, na jeho cestě křesťanského života. Jejich úkol je opravdovou církevní službou (officium). Celé společenství církve má částečnou odpovědnost za rozvoj a uchování milosti, přijaté při křtu.*“¹⁴⁴

2.7.2 Mateřské školky

Rodinám může ve zprostředkovávání víry svým dětem velmi pomáhat oblast náboženské výuky v křesťanských mateřských školkách. Ve věku tří až šesti let mohou být dětem předávány důležité zkušenosti s vírou. Zároveň jsou mateřské školky místem setkání mladých rodičů se svými dětmi a mezi sebou, takže se vytváří společenství lidí, kterým se otevírá katechetické učení. Intenzivní zapojení církve jako zřizovatele křesťanských mateřských škol má tedy nejen své sociální, ale také především nábožensko-pedagogické, popř. katechetické součásti. Proto je potřeba věnovat se kvalitní přípravě učitelek a učitelů, kteří by měli pro tuto práci odborné kompetence.

2.7.3 Školy

Náboženská výchova je ve škole důležitým příspěvkem k předávání víry. Výuka náboženství se orientuje jak na vzdělávací a výchovný úkol, tak také na úkol zvěstování církve. Na rozdíl od katecheze, která zpravidla předpokládá první vztah k víře, obrací se náboženská výuka ve školách nejen na věřící, ale také na hledající a pochybující, stejně jako na nevěřící žáky. Protože v mnoha rodinách dnes už nejsou zprostředkovány náboženské zkušenosti, stává se náboženská výuka místem, kde děti nebo mladiství mohou poznat křesťanskou víru a které jim po několik let umožní potýkat se s otázkami víry a života.

---

¹⁴⁴Katechismus katolické církve. Praha 1995, s. 418-419

„II. vatikánský koncil stanovil nový postoj církve vůči světu a s ním související i nový postoj a novou citlivost vůči hodnotám moderní kultury. Koncil měl významný dosah pro další pojetí náboženské výchovy ve školách a pro katechezi. Jeho stanoviska jsou:

- potvrzení hodnot, které jsou vlastní modernímu světu, jako jsou autonomie profánních skutečností (mezi nimi např. veřejná škola), dále respektování svobody svědomí, zřeknutí se jakékoli formy privilegia a indoktrinace
- církev pochopila, že v dosavadní praxi, tedy ve školní katechezi, která byla víceméně masová a nerespektovala dostatečně svobodu a svědomí jednotlivců, nelze dále pokračovat beze změny.¹⁴⁵

„Skutečnost, že církev po koncilu považuje za přednostní místo katecheze prostředí mimo veřejnou školu, neznamená, že by církev rezignovala na působení v tomto prostředí. Existence náboženské výuky ve škole musí být postavena za pomoci vnitřní logiky školní reality. Katechetická a pedagogická reflexe v dnešní církvi přijímá výzvu pedagogického zdůvodnění přítomnosti náboženství ve škole. Nejčastěji uváděné důvody pro důležitost výuky náboženství ve veřejné škole jsou: 1. Vůle rodičů, kteří mají právo na to, aby jejich děti byly vychovávány nábožensky. 2. Výuka náboženství má pro žáky výchovný význam. 3. Výuka náboženství má sociálně-kulturní význam.¹⁴⁶

„Velmi významným místem křesťanské formace jsou katolické školy. Katolické školy sledují, podobně jako jiné školy, kulturní cíle a lidskou formaci mládeže, ale jejich charakteristickým prvkem je:

- vytváření prostředí školního společenství oživené evangelijním duchem svobody a lásky;
- pomoc mladým lidem, aby rozvíjeli vlastní osobnost a zároveň rostli jako noví lidé, kterými se stali po křtu;
- všechno lidské vzdělávání se zaměřuje k poselství spásy.¹⁴⁷

2.7.4 Farnost a obec

¹⁴⁵ ALBERICH, E.; DŘÍMAL, L. *Katechetika*. Praha 2008, s. 151-152

¹⁴⁶ Tamtéž

¹⁴⁷ KONGREGACE PRO KLÉRUS. *Všeobecné direktorium pro katechizaci*. Praha 1998, s. 198

Katecheze může zážitkově zprostředkovat pouze to, co je konkrétně prožíváno. Různé formy účasti mnoha křesťanů na životě farnosti a vlastní obce vedou k různým katechetickým cestám:

- platí, že je potřeba shromáždit ty, pro které prohloubení víry znamená opravdovou touhu;
- současně potřebuje obec, jako místo, které tvoří lidé věřící i nevěřící nebo hledající, vytvářet nabídky pro setkávání lidí, kde se může aktivně podílet i farnost;

Tam, kde se takové setkání uskuteční, nemělo by chybět pozvání k dalším nabídkám až k účasti na systematické katechezi.¹⁴⁸

Téměř všechny oblasti pastorační práce ve farnosti jsou otevřené katechetickému jednání, i když se samy nepovažují za pole katecheze ve vlastním smyslu. To platí např. pro :

- farní radu a jiná grémia;
- společenství dospělých, biblické hodiny, exercicie, společenství dětí nebo mládeže, společenství rodin;
- společenství církevních hnutí;
- chóry a hudební skupiny;
- společenství ministrantů a jiných farních skupin.¹⁴⁹

„Farnost je určité, natrvalo zřízené společenství křesťanů v místní církvi, svěřené pod vedením diecézního biskupa do pastorační péče faráři, jako jejímu vlastnímu pastýři. Je to místo, kam mohou být svoláni všichni věřící, aby slavili nedělní eucharistickou oběť. Farnost uvádí křesťanský lid do správných projevů liturgického života; shromažďuje jej při liturgickém slavení, učí Kristově spásné nauce, uvádí v život lásku Pána v dobrých a bratrských skutcích.“¹⁵⁰

Katecheze je tedy i úkolem laiků, kteří se tak podílejí na prorockém úřadu Krista. Podílejí se na něm tím, že přijímají ve víře Kristovo slovo a hlásají je světu svědectvím života a slovem, evangelizační činností a katechezí. *„První učedníci měli již od počátku vroucí touhu hlásat Ježíše Krista, aby přivedli všechny k víře v něho. Také dnes se z láskyplného poznání Krista rodí touha hlásat evangelium a katechizovat, to znamená odhalovat v jeho osobě celý Boží plán a uvádět lidstvo do společenství s ním.“¹⁵¹*

¹⁴⁸ srov. SEKRETARIAT DER DEUTSCHEN BISCHOFSKONFERENZ. *Katechese in veränderter Zeit*. Boon 2004

¹⁴⁹ srov. SEKRETARIAT DER DEUTSCHEN BISCHOFSKONFERENZ. *Katechese in veränderter Zeit*. Boon 2004

¹⁵⁰ *Katechismus katolické církve*. Praha 1995, s. 536-537

¹⁵¹ *Kompendium katechismu katolické církve*. Kostelní Vydří 2006, s. 39

Praktická část

Ve své bakalářské práci jsem dělala šetření v sedmi rodinách s náhradní rodinnou péčí a jedna z otázek byla, do jakých křesťanských skupin se tyto děti zapojily a jestli si svoji víru zachovaly, i když už dospěly a začaly žít samostatně.

Tabulka č. 3 : Ukazuje, které křesťanské aktivity děti navštěvovaly nebo navštěvují. Dále nám tabulka ukazuje, kolik dětí, které již z náhradních rodin odešly, navštěvovaly nějakou křesťanskou aktivitu a nyní svoji víru praktikují. A poslední údaj se týká těch dětí, které z rodin odešly, v bývalých náhradních rodinách navštěvovaly nějakou křesťanskou aktivitu, a nyní svoji víru nepraktikují.

	Počet dětí		
Společenství ministrantů	18	3	1
Farní sbor	10	4	1
Křesťanské společenství mládeže	17	6	0
Křesťanský skaut	2	0	0

■ Celkový počet svěřených dětí v náhradních rodinách.

■ Děti, které již z rodin odešly a svoji víru nadále praktikují.

■ Děti, které z rodin odešly a nepraktikují svoji víru.

Z tabulky je patrné, že z celkového počtu 46 dětí, svěřených do náhradní rodinné péče, které jsem sledovala, jich přibližně jedna třetina navštěvuje společenství ministrantů, farní sbor nebo křesťanské společenství mládeže. Z dětí, které již nežijí se svou náhradní rodinou, si podle výsledku šetření svoji víru uchovalo mnohem více dětí, které navštěvovaly uvedené křesťanské aktivity. Tři rodiny také uvedly, že křesťanské společenství pomáhá dětem i v současné době, protože ve společenství děti našly přátele a ve dvou případech i životní partnery.¹⁵² Katecheze v náhradní rodinné péči by podle tohoto zjištění měla směřovat k zapojování dětí do různých

¹⁵²srov.FÜRSTOVÁ,M.,*Bakalářská práce- Katecheze dětí v Náhradní rodinné péči*. Č.Budějovice, 2009

křesťanských aktivit, které pomáhají dětem na jejich cestě, a to nejen na cestě víry, ale i na nové cestě v životě. Katecheze proto nesmí být založena na úzce schematickém pořadí. Je to komplexní a mnohotvárný útvar. Víra chce být na základě své vnitřní dynamiky poznána, slavena, oživena a žita. Katecheze se musí starat o každou z těchto dimenzí.

V této části jsem návrhy katecheze rozdělila podle věku těch, kteří mají být katechizováni, a také podle prostředí, kde se katecheze uskutečňuje. Jinak bude probíhat katecheze v rodině s dětmi v předškolním věku nebo v mladším školním věku, a jinak bude probíhat s dětmi staršími či s mládeží. Stejně tak bude katecheze jiná v rodině a jiná např. na farním táboře. Těmto odlišnostem věku katechizovaných i místa, kde katecheze probíhá, odpovídají také jiné metody a jiná témata.

Při výuce náboženství ve školách nejde o plnou katechezi, jak jsem již uvedla v teoretické části, ale o vzdělávání v náboženské oblasti. Přesto by dětem vyrůstajícím v náhradní rodinné péči velmi prospěly aktivity i mimo školu, kterých by se mohly účastnit všechny děti navštěvující náboženskou výchovu ve školách. Mám na mysli především dětské diecézní a vikariátní poutě, účast na programech ve školách, které jsou nabízeny katechetickými centry, a ostatní akce, které v mnoha farnostech pořádají učitelé náboženství. Při těchto příležitostech mohou všechny děti zažívat širší společenství a vnímat určitou příslušnost ke skupině.

3.1 Návrhy katecheze v rodinách s náhradní rodinnou péčí

Jak už jsem popsala v teoretické části, rodina, která se rozhodne přijmout do náhradní rodinné péče dítě nebo děti, si musí být vědoma, že tyto děti mohou trpět nedostatkem lásky a porozumění, pocitem odmítnutí, a dokonce někdy i citovou deprivací. Tyto děti mají časté handicapy nejen tělesné, ale především v oblasti morálky. Proto to, co tyto děti ze všeho nejvíce potřebují, je zdravá a milující rodina. Její snahou je tedy především udržovat láskyplné vztahy se všemi členy rodiny, a to nejen té nejbližší, ale i rodiny širší.

Křesťanské rodiny mnohdy oslovuje věta z evangelia: „A kdo přijme jedině takové dítě ve jménu mém, přijímá mne:“ (srov. Mt 18,5)¹⁵³ Proto především křesťanské rodiny jsou ochotny poskytnout jiným dětem rodinu. Děti, které do těchto rodin přicházejí, se zapojují do rodinných tradic a liturgických oslav. Na náhradních rodičích leží úkol poprvé seznámit děti se symboly, tradicemi a obsahy víry. Mohou tak zprostředkovávat přijatým dětem první zkušenosti s vírou.

---

¹⁵³ČESKÝ EKUMENICKÝ PŘEKLAD. Bible, Písmo Svaté Starého a Nového zákona. Praha 2005

Symbyly spoluytvářejí v rodině atmosféru důvěry a proniká jimi do všedního života rodiny posvátný charakter. Např. rozsvícená svíčka na jídelním stole při společné večeři může navozovat posvátnou atmosféru. Nebo když dítě odchází do školy poté, co mu jeden z rodičů dal křížek na čelo, navozuje to dítěti pocit bezpečí a lásky od žehnajícího rodiče. Mezi další křesťanské symbyly patří žehnání pokrmů, zejména chleba. Rodiče tak mohou děti vychovávat k vědomí, že jídlo je Boží dar, se kterým se nesmí plýtvat, a naopak, za který v modlitbě prosíme a také děkujeme.¹⁵⁴

Ve všedních dnech, kdy se v rodině neoslavují žádné narozeniny nebo jmeniny (těch se slavení týká především), by se měli všichni členové rodiny alespoň jednou denně sejít u jednoho stolu. Společné stolování je výbornou příležitostí ke vzájemnému sdělování si všech radostí i starostí jednotlivých členů rodiny. Naplněný žaludek vytváří člověku už sám o sobě příjemný pocit a vzájemné sdílení blízkých lidí tento pocit ještě umocňuje. Společný stůl se stává „oltářem“, na kterém probíhá hostina. Takovéto slavení, kterého se děti zúčastňují, vede děti k pozdějšímu lepšímu pochopení liturgie slavení. Důležitá je kultura stolování. Když je při společném stolování puštěná televize nebo počítač, nemůžeme mluvit o slavení.

Také rodinná oslava jmenin nebo narozenin je velmi důležitá. Zvláště pro děti, které jsou do rodiny přijaty. Při oslavě mohou zakusit svoji důležitost v rodině, radost druhých z jejich přítomnosti v rodině a hřejivý pocit štěstí, kterého se jim v ústavu nebo v původních rodinách často nedostávalo. Je dobré udělat přijatým dětem oslavu narozenin dvakrát. Jednou v den, kdy se narodily, a podruhé v den, kdy byly přijaty do nové rodiny. Tím se zdůrazní radost z jejich přijetí. Pokud dítě zakusí takovéto zkušenosti, iniciativně to bude předávat i ve své vlastní rodině.¹⁵⁵

3.1.1 Rodinná katecheze dětí v předškolním věku.

Před šestým rokem věku není křesťanský život ještě řízený uváženými mravními zásadami. Přesto je potřebné již v tomto věku dětí rozvíjet jejich duchovní život. Předškolní dítě ještě nemá věk pro soustavnou školu, nesmí být proto užíváno postupů přiměřených dětem jiného věku.

Metody rodinné katecheze pro předškolní děti:

- Výchova k tichu: cílem je vyvolat ovzduší klidu uvolňujícího napětí. Nevyžaduje se, aby bylo dítě tiché, nebo aby se ani nepohnulo. Dítě se má trpělivě učit kontrolovat své

¹⁵⁴srov. FÜRSTOVÁ,M.,*Bakalářská práce- Katecheze dětí v Náhradní rodinné péči*. Č.Budějovice, 2009

¹⁵⁵srov. FÜRSTOVÁ,M.,*Bakalářská práce- Katecheze dětí v Náhradní rodinné péči*. Č.Budějovice, 2009

pohyby. Tato výchova se nedá provést v několika týdnech. Když se dítě bude učit tichu, naučí se být zticha před Bohem, hovořit k Bohu, nebo i mlčet a dávat pozor, co říká Bůh. Vychovávat dítě k tichu lze pomocí her. Např. každý den vytvořit nějakou privilegovanou chvíli úplného ticha. Vstát a sednout si, otevřít nebo zavřít dveře..., to všechno nehlučně.¹⁵⁶

- Gesta: cílem je, aby dítě vyjádřilo své city pohybem. Pohyby jsou součástí liturgie. Dítě pozoruje, jak se kněz chová u oltáře, a stejně tak pozoruje, jak se chovají jeho rodiče.¹⁵⁷
- Katechetická hra: Hra zaujímá důležité místo v katechezi dětí. Katechetické hry mají pravidla, které je dobré zachovávat. 1. na hře se budou podílet všechny děti. 2. Ježíše bude představovat dospělý. 3. pečlivě připravená hra bude probíhat nenuceně, prostě a střízlivě. 4. katechetická hra musí vždy probíhat v náboženském ovzduší.¹⁵⁸

Témata rodinné katecheze pro předškolní děti:

- V období od začátku školního roku do adventu : Bůh - Stvořitel lidí, zvířat, rostlin.
- V období adventu a Vánoc: Bůh chce poslat svého syna; Bůh vybírá matku Ježíšovi; Ježíšovo narození.
- V období od Vánoc do postní doby a Velikonoc: Klanění mudrců; Ježíši záleží na každém člověku; Ježíš nám říká, abychom poslouchali Boha a měli se mezi sebou rádi; Ježíš vjel do Jeruzaléma; poslední večeře; Ježíš zemřel na kříži.
- V období od Velikonoc do konce školního roku: Ježíš vstal z mrtvých a je stále s námi; neděle je dnem, kdy oslavujeme vzkříšení; Maria-matka Ježíšova; Ježíš posílá Ducha Svatého; křtem jsme se stali dětmi Božími.¹⁵⁹

---

¹⁵⁶ srov. SCHRÖTTEROVÁ, P.; CÚTH, M. A SPOLUPRACOVNÍCI. *Rodinná katecheze*. Praha 1991

¹⁵⁷ Tamtéž

¹⁵⁸ srov. SCHRÖTTEROVÁ, P.; CÚTH, M. A SPOLUPRACOVNÍCI. *Rodinná katecheze*. Praha 1991

¹⁵⁹ Tamtéž

3.1.2 Rodinná katecheze dětí v mladším školním věku.

V mladším školním věku děti přistupují ke svátosti smíření a k 1. svatému přijímání. Církev žádá, aby dítě přistupovalo k svatému přijímání hned, jak k tomu nabude rozumových schopností. Zároveň ale požaduje, aby před svatým přijímáním přijalo svátost smíření. Tuto svátost může přijmout jen dítě s přiměřeně samostatným svědomím. Péče rodičů, aby svátostný život dítěte mohl růst a řádně se rozvíjet, je velmi důležitá.¹⁶⁰

Pro děti, které přicházejí do náhradní rodinné péče v různém věku, je čas, kdy mohou přijmout svátosti, velmi individuální. Záleží na rozumových a sociálních schopnostech, a především na tom, jak se podaří dítě začlenit do nové rodiny. Cílem katecheze je radost z křesťanství, celkové zakotvení člověka v Bohu a prohloubení vztahu k lidem a světu vůbec.

Metody rodinné katecheze pro děti v mladším školním věku:

- Vytvořit skupinky rodičů, kteří mají děti v tomto věku, ve kterých by společně probíhala katecheze. Katecheze by mohla podle počasí probíhat v přírodě, protože v přírodě jsou děti spontánnější než doma.
- Společná účast rodin na dětské mši svaté.
- Společná modlitba ve skupince. Děti si mohou zapisovat jednotlivé modlitby do notýsků, které si pak odnesou domů, a mohou se podle nich doma modlit se svými rodiči.
- Kreslení. Jednotlivá témata rodinné katecheze si děti mohou nakreslit a založit si svoji „obrázkovou knížku“, která by jim pak mohla dobře posloužit při přípravě na svátost smíření a na 1. svaté přijímání.
- Katechetické hry. Společenství ostatních umožňuje, aby se do hry zapojilo více postav.
- Rozhovor. V každém tématu se vybere jedna základní myšlenka, která se společně rozebere v rozhovoru.¹⁶¹

Témata rodinné katecheze pro děti v mladším školním věku:

- Naše rodina a Boží rodina.

¹⁶⁰ srov. SCHRÖTTEROVÁ,P.; SCHRÖTTER,J A SPOLUPRACOVNÍCI. *Rodinná katecheze*. Praha 1991

¹⁶¹ srov. OBRUČOVÁ,L;BOŠTÍKOVÁ,Z. A SPOLUPRACOVNÍCI. *Rodinná katecheze*. Praha 1991

- Poznání dobrého a zlého; Láska Otcova; Hřích – zarmoucení lásky; bez lítosti není smíření– příběh o Marnotratném synovi;
- Bible: Starozákonní postavy: Abrahám, Jákob, Mojžíš, David, Šalamoun, proroci.
- Bible: Novozákonní postavy; Maria – Matka Mesiáše; Ježíš Kristus je král; Ježíšova podobenství.¹⁶²

3.1.3 Rodinná katecheze dětí ve starším školním věku a mládeže

Děti ve starším školním věku, a zvláště mládež potřebuje v tomto období zažít společenství.

I když má rodinná katecheze stále svoji velkou úlohu, děti a mládež v tomto věku se velmi snadno nechají ovlivnit jinými vzory, než jsou jejich rodiče. K rodinné katechezi tak napomáhají různé skupiny, jako jsou např. křesťanská hnutí, křesťanský skaut, farní společenství apod. V případě, že je do těchto aktivit zapojena celá rodina, mohou všechny děti, a zvláště osvojené děti prožívat pocit přijetí do skupiny a přijetí pozitivních vzorů do jejich života.

Metody rodinné katecheze dětí ve starším školním věku a mládeže:

- Zapojení dětí a mládeže, a popřípadě celé rodiny do křesťanského společenství.
- Společné čtení bible v rodině.
- Předávání si duchovních zkušeností: ve zkušenosti kráčejí ruku v ruce dojmy a interpretace subjektivních i objektivních dimenzí žité skutečnosti.¹⁶³
- Společně strávený čas v přírodě nebo při společné činnosti, který je možno využít k rozhovorům mezi rodiči a dětmi.

Témata pro rodinnou katechezi dětí ve starším školním věku a mládeže:

- Vyznání víry.
- Bůh – Stvořitel; Náš život s Bohem; Člověk jako Boží stvoření.
- Ježíš Kristus: Ježíš historický; Ježíšovo učení, Ježíš, muž bolesti; Ježíš vstal z mrtvých.
- Vznik a rozšíření církve po celém světě.
- Společenství svatých.

¹⁶² srov. SCHRÖTTEROVÁ, P.; SCHRÖTTER, J A SPOLUPRACOVNÍCI. *Rodinná katecheze*. Praha 1991

¹⁶³ srov. JONKER, E. *Aby se Slovo dostalo ke slovu*. Eman 2006.

- Opuštění hříchů.
- Smrt ve světle víry; Poslední věci člověka.¹⁶⁴

Liturgický rok nabízí mnoho tradic, které se v rodinách udržují. Například doba adventní nebo postní, Vánoce a Velikonoce, kdy celá rodina společně slaví, je příležitostí pro rodinnou katechezi.

3.1.4 Návrhy k prohlubování křesťanské socializace v rodině, které vycházejí ze slavení liturgického roku

Návrhy činnosti pro rodiny na začátku doby adventní:

Společně si vytvořit adventní věnec, který je symbolem přátelství a naděje. Přátelství je vyjádřeno kruhem a naděje zelenou barvou. Každý člen rodiny si vytvoří jednu vlastní ozdobu, s kterou věnec ozdobí. V katechezi zdůrazní rodiče, že žádná ozdoba na adventním věnci není větší, hezčí než ty ostatní, stejně jako v naší rodině, nikdo není větší, důležitější, každý má své místo, jako každá ozdoba na adventním věnci. V adventní době se může rodina každý večer u adventního věnce sejít k modlitbě. Postupně zapalované svíčky na adventním věnci připomínají čas, kdy všichni budou společně slavit Ježíšovo narození. Bůh přišel na tuto zem, do rodiny a lidé společně vytvářejí rodinu, do které Bůh přichází.

- Doba adventní je dobou přípravy na Vánoce. Křesťané připravují své domovy úklidem, pečením vánočního cukroví a výzdobou, ale především svým srdcem. Jednou z možností je vypsát na papírky jména všech členů rodiny. V první neděli adventní si po dobrém obědě mohou dát jména na papírkách do klobouku. Každý člen si vytáhne z klobouku jedno jméno a následující týden se bude snažit tomu, koho si vytáhl z klobouku, dělat tajné dobré skutky. Kdyby se stalo, že si vytáhne své jméno, vrátí papírek do klobouku zpět a vytáhne si jiný papírek. To se opakuje každou další neděli v adventu. Tak se prohloubí vzájemná láska v rodině mezi všemi a vynalézavost v konání tajných dobrých skutků. Otec nebo někdo starší v rodině může vyrobit malé jesličky, do kterých se, pokaždé když se povede někomu udělat tajný dobrý skutek, může dát trochu slámy, aby až do nich položíme na Štědrý den Ježíška, byly jesličky pro Ježíška co nejpočetnější.

¹⁶⁴srov. PLHOŇ, J. *Vyznání víry, souhrn katechezí pro žáky 2. stupně ZŠ a pro středoškolskou mládež*. Rosice u Brna 2005.

- Jinou formou může být povídání o největším daru Boha člověku tak, že si rodiče připraví adventní kalendář. Na každý den bude místo sladkosti přání jednoho člena rodiny, které se ráno nebo večer (podle toho, kdy se rodina společně sejde) přečte a všichni se snaží přání tomu dotyčnému splnit. Přání se samozřejmě střídají tak, aby se všichni postupně vystřídali. Tato činnost je vhodná i u starších dětí.
- Adventní čas je plný tradic, které se velmi doporučují v rodině dodržovat, zvláště tam, kde jsou nové přijaté děti. Tradice pomáhají vysvětlovat symboly a zároveň posilují soudržnost a vzájemné vztahy v rodině. Např. svátek sv. Barbory, kdy si děvčátka dávají do vázy třešňovou větvíčku, svátek sv. Mikuláše, svátek sv. Lucie atd. Při těchto příležitostech rodiče mohou děti seznamovat s životem světců a s dodržováním tradic, které se váží k těmto světcům.

Také doba vánoční je plná tradic. Tehdy se rodina zvláště snaží, aby byli všichni spolu, vzájemně se obdarovávají, jsou na sebe mimořádně pozorní apod. Když je vedení dětského domova schopné zajistit sponzory, dostávají děti v dětských domovech vánoční dárky. Ale nemají často možnost samy nějaké dárky někomu dát. Pěstounská rodina, ve které jsem ve své bakalářské práci dělala rozhovor, mi vyprávěla, že jim jeden chlapec, kterého si vzali do pěstounské péče, ukazoval ještě v dětském domově pečlivě zabalené dárky pro svou biologickou maminku. Ta ho ovšem nikdy v dětském domově nenavštívila. Když se tento chlapec dostal do nové náhradní rodiny, dal o Vánocích tyto dárečky své nové mamince – pěstunce. Vánoce jsou tedy dobou vzájemné lásky, dobou, kdy se mezi sebou navštěvuje širší příbuzenstvo apod.

Návrhy činnosti pro rodiny v době Vánoční:

- Společné prožití půlnoční mše svaté spojené s prohlídkou jesliček, které může být výbornou příležitostí pro rodiče, jak dětem vyprávět o rodině z Nazareta, o malém Ježíšku, který se narodil v Betlémě, o tvrdosti srdcí betlémských obyvatel, o statečnosti a odvaze Josefa a Marie, o darech tří králů atd.
- Návštěva příbuzných, na které během roku není tolik času. Pro nové děti v rodině to bude příležitostí vidět, kam patří, kdo tvoří jejich širší rodinu. Rodiče pak mohou dětem vyprávět, že křesťané mají i svou rodinu církevní, kde se scházejí, společně se modlí, prožívají liturgické oslavy atd.

I doba postní a Velikonoce jsou dobou plnou symbolů, které mohou svým dětem rodiče vysvětlit.

- Na začátku postní doby se rodina zúčastní mše svaté, kde dostanou od kněze svátostinu – popelec na čelo. Pro rodiče je to příležitostí k vysvětlení, co je to popelec, z čeho se získává, proč nám kněz říká, že jsme prach a v prach se obrátíme atd.
- V rodině si na začátku postní doby mohou členové rodiny udělat nějaké předsevzetí, které musí být realizovatelné a kontrolovatelné. Např. když se celá rodina sejde u jednoho stolu, může každý člen rodiny dát dva návrhy, jak by chtěl prožít postní dobu. Jeden návrh by mohl být něco si odříci a druhý návrh by byl dělat nějakou dobrou věc navíc. Záleží pak na věku dětí, rodinné situaci, schopnosti tyto návrhy realizovat a kontrolovat. Předsevzetí si pak mohou všichni napsat a dát na nějaké viditelné místo v domácnosti, aby si je během postní doby mohli připomínat. Každou neděli při slavnostním obědě si pak všichni v rodině mohou povídat, jak se jim daří svá předsevzetí plnit. Této činnosti musí předcházet vysvětlení, proč si v době postní křesťané něco odříkají a proč dělají dobré skutky.
- Před Květnou nedělí může celá rodina jít do přírody a hledat „kočičky“, které si o Květné neděli vezmou do kostela a nechají si je posvětit. V křesťanských rodinách bývá na zdi kříž, kam se pak tradičně posvěcené „kočičky“ dávají. Je to opět příležitost pro rodiče, aby svým dětem vysvětlili, že ratolestmi jeruzalémští občané vítali Mesiáše, když vjížděl do Jeruzaléma. Stejní lidé pak volali za tři dny, aby Ježíše ukřižovali. „Kočičky“ za křížem mohou připomínat, že mnoho lidí nezná Ježíše jako Mesiáše, nezná jeho lásku k lidem, za které obětoval život. Dále „kočičky“ mohou připomínat, jak marnivá je pozemská sláva, jak rychle se může měnit popularita v nenávisť. Mnohem větší hodnotu má to, co bývá hlubší to, co nás stojí nějakou námahu. Rodiče pak dětem mohou vysvětlit, že v některých zemích je zvykem pořádat na Květnou neděli slavnostní průvody. Děti nosí v průvodu ozdobené tyčky, na jejichž vršek upevnily kohoutky z chlebového těsta. Původcem tohoto zvyku jsou zřejmě starobylé slavnosti vítání jara. Kohoutci jsou zde symbolem nového dne, vítězství slunce nad temnotou. Rodiče pak mohou s dětmi podobnou „ozdobu“ vyrobit. Poslouží jim k tomu dvě tyčky, které na sebe upevní v podobě kříže. Děti je mohou omotat proužky krepového papíru a ozdobit pamlsky, jablíčky a jinými pochoutkami. Na vršek pak napíchnou kohoutka, upečeného či vymodelovaného z chlebového těsta. Tato činnost může opět povzbudit celou rodinu a zvláště přijaté děti k tvořivé a hlavně společné práci.
- Svatý týden je bohatý na liturgické slavnosti a lidové tradice. Pro rodiny je vhodné, aby se pokud možno liturgických slavností zúčastnily, ale aby zároveň prožily lidové tradice ve svých rodinách. Pro přijaté děti v rodinách to jsou věci nové a zajímavé. Může to být

např. pečení tradičních mazanců, které se nosí do kostela, aby je kněz při mši sv. požehnal, slavnostní večere na Zelený čtvrtek na památku poslední večere Páně, pobožnost křížové cesty, zdobení malých paškálů tekutým nebo plátovým voskem, které si děti mohou vzít s sebou na Vigilií atd. Může se stát, že velikonoční obřady se dětem (zvláště dětem, které je ještě neznají) zdají dlouhé. Ale záleží právě na rodičích, jak své děti na tyto obřady připravují, jakou zvolí motivaci. Když si děti mohou na obřady přinést něco, co si doma předtím vyrobily, jsou mnohem spokojenější. Rodiče by také měli dětem předem vysvětlit, jakou strukturu budou obřady mít a co různé symboly znamenají, aby tomu děti lépe rozuměly.

Celý liturgický rok se může stát pro rodinu příležitostí k rodinné katechezi. A také svátky křesťanských patronů dětí a životy světců jsou výbornou příležitostí pro rodiče k předávání křesťanské historie dětem.

Důležité je, aby rodiče věděli, že tam, kde jsou v liturgii zařazeny katechetické prvky, měly by tyto prvky vést k tomu, aby děti pochopily, co liturgie ve víře slaví. Děti tak mohou zažít pomoc při setkání s Bohem.

Liturgická katecheze musí být také rozvíjena v rozličných kontextech, ve kterých se děti začínají zajímat o otázky křesťanské víry. Záleží na věku dětí, na rozumových schopnostech dětí atd.

Platí, že činnosti by měly probíhat v svobodné a příjemné atmosféře, bez nějakých „tlaků“ na děti a bez očekávání, že děti budou vše hned přijímat s nadšením. Jak se také zdůrazňuje v dokumentu II.vatikánského koncilu *Dignitatis humanae*- Deklarace o náboženském životě v článku I o náboženské svobodě : „ Nejvyšším pravidlem pro lidský život je sám Boží zákon, věčný, objektivní a všeobecný, kterým Bůh podle záměrů své moudrosti a lásky pořádá, řídí a spravuje celý svět a cesty lidské společnosti. Bůh dává člověku účast na tomto svém zákoně, takže člověk může pod jemným vedením Boží prozřetelnosti stále více poznávat neměnnou pravdu. Proto má každý povinnost, a tedy i právo hledat náboženskou pravdu, aby si s použitím vhodných prostředků uvážlivě utvořil správné a pravdivé úsudky svědomí.

„Pravdu je však třeba hledat způsobem přiměřeným důstojnosti lidské osoby a její společenské povaze, totiž svobodným bádáním, za pomoci vyučování či vzdělání, výměny myšlenek a dialogu. Takto jedni druhým vykládají pravdu, kterou našli, nebo o které se domnívají, že ji našli, aby si

*při jejím hledání navzájem pomáhali. K poznané pravdě se však musí pevně přimknout osobním souhlasem.*¹⁶⁵

Specifickou formou katechetického konání v liturgickém prostoru jsou v dnešní době také katechetická kázání, která k lidem přichází např. v adventní nebo postní době, aby povzbudila jejich víru. Často jsou tato katechetická kázání při nedělních bohoslužbách pro mnohé dospělé křesťany jediným místem, kde mohou prožít pomoc pro svou praxi ve víře. Proto se velmi doporučuje křesťanským rodinám zúčastňovat se se svými dětmi nedělních bohoslužeb. I když je někdy obtížné udržet při bohoslužbě děti v klidu a v tichu tak, aby nikoho nerušily, přesto může být nějaká myšlenka z kázání nebo z liturgie pro rodiče i jejich děti důležitá a inspirativní. Navíc je pro děti velkým příkladem, když vidí, jak se rodiče např. modlí, jak klečí před Bohem apod. Po bohoslužbě pak může jít celá rodina např. do cukrárny, aby tak mohla den Páně oslavit.

V katechismu katolické církve se zdůrazňuje, že rodina je znamením a uskutečňováním církve. *„Každý člen, podle svého postavení, vykonává křestní kněžství a přispívá k tomu, aby rodina byla společenstvím milosti a modlitby, školou lidských a křesťanských ctností a místem hlásání víry dětem.*¹⁶⁶

3.2 Návrhy činnosti při výuce náboženství ve školách s dětmi v náhradní rodinné péči

Výuku náboženství ve školách zajišťují učitelky a učitelé náboženství nebo kněží, kteří zprostředkovávají náboženskou výchovu většinou v nepovinném předmětu – náboženská výchova nebo v nepovinném kroužku – náboženství. Náboženská výchova v širším slova smyslu se orientuje na obecně lidské jevy, jako jsou důvěra, vděčnost, odpouštění, radost, štěstí, ochota pomoci nebo schopnost tušení dimenzí, které člověka přesahují. V tomto pojetí není náboženská výchova pouze ve službách jedné církve, ale svým obsahem kultivuje to, co je vlastní každému člověku.¹⁶⁷

Až náboženská výchova v užším smyslu nabízí určitou odpověď na předcházející jevy vzhledem k institucionalizovanému náboženství. Náboženská výchova římskokatolické církve je

---

¹⁶⁵Dokumenty II.vatikánského koncilu.Praha 1995, s.564-565

¹⁶⁶Kompendium katechismu katolické církve. Kostelní Vydří 2006, s.98

¹⁶⁷srov.ČESKÁ BISKUPSKÁ KONFERENCE. Osnovy k výuce náboženské výchovy Římskokatolické církve.Praha 2004

realizací náboženské výchovy v užším smyslu vycházející z náboženské výchovy v širším smyslu.¹⁶⁸

„Náboženská výchova ve školách má v širším smyslu tyto cíle:

- Má pomáhat k uvědomění si a k vyjádření lidských zkušeností, otázek, potřeb a úsilí. V konkrétním vztahu k životu žáků má vysvětlovat odpovědi na tyto otázky, potřeby a úsilí, a to v jejich vztahu k společnosti, k nalezení smyslu.
- Má vzhledem k lidským zkušenostem a ke konkrétním projevům náboženské zkušenosti probouzet otázky po Bohu.
- Má rozvíjet základní lidské schopnosti, jako je radost, úžas, vděčnost, důvěra.
- Má vytvářet prostor vícedimenzionálnímu učení, které neoslovuje pouze rozumovou stránku dítěte, ale i city a připravenost k jednání.
- Má seznamovat s náboženstvími a světovými názory, které odpovídají současnému světonázorovému pluralismu v naší společnosti, vidět jejich cenu, kriticky je zkoumat, budovat pozitivní vztahy k lidem jiných náboženských vyznání a rozvíjet ekumenické postoje.
- Má spolupracovat s vyučujícími jiných předmětů a nabízet pomoc v oblastech, kde se jiné předměty dotýkají náboženské výchovy.¹⁶⁹

„V užším smyslu má náboženská výchova tyto cíle: Má kreativním a produktivním vyučovacím procesem prohlubovat propojení mezi konkrétními projevy náboženské zkušenosti a zkušenostmi dětí.

- Má spojit kontext dějin lidstva se zkušeností lidstva s Bohem a upozorňovat na jejich hodnotu a význam z pohledu zkušeností, otázek a potřeb dětí.
- Má motivovat k rozhodnutí pro víru, k vytvoření živého vztahu k Bohu a k aktivnímu křesťanskému životu v církvi.
- Má vytvářet předpoklady k následné katechezi zahrnující výchovu k modlitbě, uvádění do prvků svátků a slavností, výchovu ke svátostem, výchovu k pokání a k životu dítěte ve farnosti.¹⁷⁰

Pro učitele náboženství je nutné, aby děti, které chodí na náboženskou výchovu, se vyvíjely

---

¹⁶⁸srov.ČESKÁ BISKUPSKÁ KONFERENCE. *Osnovy k výuce náboženské výchovy Římskokatolické církve.* Praha 2004

¹⁶⁹ČESKÁ BISKUPSKÁ KONFERENCE. *Osnovy k výuce náboženské výchovy.* Praha 2004,s.8-9

¹⁷⁰ČESKÁ BISKUPSKÁ KONFERENCE. *Osnovy k výuce náboženské výchovy.* Praha 2004,s.9

v psychické i morální oblasti normálně. Ovšem děti, které přicházejí do náhradní rodinné péče, jsou v těchto oblastech, jak jsem již uvedla, často handicapované. Když přijde nějaké takové dítě do hodiny náboženství, nemůže učitel počítat s tím, že toto dítě bude mít pozitivní vnímání světa, že bude mít ke všemu důvěru, že bude vnímat své svědomí a reagovat na ně, že bude umět spolupracovat s ostatními, že bude snadno vytvářet společenství atd.

Učitel náboženství v takové situaci musí nejprve vytvořit výchovné společenství, kde dítě cítí, že je učitelem přijímáno (pokud možno i kolektivem třídy) ve své osobitosti, musí mít v kolektivu své pevné místo a vědět, co se od něj očekává. Jeho vedení musí být pevné, a přesto přátelské a přijímací. Všem dětem musí učitel náboženství připisovat vědomě pozitivní vlastnosti, formulovat jasná a splnitelná pravidla ve třídě, reagovat na negativní jevy klidným poukázáním na jejich důsledky.

Navrhovala bych tato pravidla, která by si učitelé náboženství mohli společně s dětmi ve třídě napsat a na jejichž formulaci by měli žáci mít účast. Tato pravidla by si pověsili na viditelné místo tak, aby si je mohli číst i ostatní žáci, kteří na náboženství nechodí:

1. Za dobrou věc vždy pochvala.
2. Tady nikdo nikoho neshazuje.
3. Všichni jsme si rovni.
4. Všichni jsme kamarádi.
5. Máme právo na svůj názor a respektujeme druhé.
6. Oslovujeme se jménem.
7. Snažíme se vnímat potřeby druhých.
8. Chováme se na své úrovni.
9. Za urážku, ublížení se omluvíme.

Důležité je, že tato pravidla dodržují všichni, žáci i učitel náboženství. Dodržovat taková pravidla nebude ze začátku lehké. Špatné návyky jsou jako vyježděné koleje v úvozové cestě. Pokud chceme získat návyk nový, jde to těžko. Musíme nejprve vyjet ze staré koleje a vyjet si koleje nové a to vyžaduje mnohé opakování nového jednání.

Když na hodině náboženské výchovy je ve třídě dítě nebo děti z náhradní rodinné péče, popřípadě jakékoli děti, které mají nějaké problémy, jako je např. hyperaktivita, dysfunkce, ADHD, měl by si pro takové děti učitel náboženství dopředu připravit nějaký významný úkol. Např. používá-li učitel v hodině biblické postavičky, poprosí takové dítě, aby před tím, než budou

postavičku používat, dítě postavičku drželo nebo připravilo k použití. Nebo, bude-li se ve výuce používat nějaký výukový materiál (šátky, kamínky, apod.), svěří tyto věci učitel právě těm dětem, které se musí cvičit v trpělivosti. Když takovéto dítě dostane nějaký i drobný úkol, má ihned pocit, že je potřebné, užitečné, že spoluvytváří důležitou věc. Nikdy učitel nesmí zapomenou dítě po splnění úkolu pochválit.

Jde tedy o to, vytvořit s dítětem přátelský vztah. Když má dítě tuto pozitivní zkušenost, může teprve vnímat Boha jako Lásku. Cílem by mělo být nejprve vychovávat děti tak, aby byly pozitivní ve smyslu hodnotové orientace, aby měly úctu k člověku, k životu a k prostředí, ve kterém žijí.

3.3 Návrhy katecheze ve farnostech s dětmi v náhradní rodinné péči

Jak jsem již uvedla na začátku praktické části diplomové práce, pro děti v náhradní rodinné péči, které se zapojují do nejrůznějších aktivit ve farnosti nebo ve společenství, může být účast na farních aktivitách motivem pro uchování víry. Proto by se tyto děti měly aktivně zapojovat např. do farního sboru, do farních společenství mládeže, do farního skautského oddílu, do společenství ministrantů, scholy apod. A to i přesto, že děti z náhradní rodinné péče mají často různé handicap jako např. snížený intelekt, nesoustředěnost, malou vytrvalost atd. Od vedoucích těchto aktivit to vyžaduje velkou trpělivost a schopnost vyhledávat v těchto dětech jejich pozitivní stránky osobnosti a na nich pak stavět. Často jsou v náhradní rodinné péči děti romského etnika. Tyto děti mají většinou výborný hudební sluch, který by se měl ve farnostech využít. Také by se nemělo zapomínat zvát tyto děti na kulturní duchovní programy, především hudební, protože tyto děti jsou velmi citlivé na předávání duchovního poselství právě skrze umění.

Diecézní katechetická centra nabízí dětem účast na vikariátních a diecézních poutích a farních táborech, které organizují katecheté spolu s farnostmi. Katecheté také spolupracují ve farnostech při přípravě dětí na přijetí svátostí. Stejně tak pro mládež nabízí mnoho aktivit Diecézní centra pro mládež. V Českobudějovické diecézi jsou to pravidelné duchovní obnovy pro mladé, letní tábory, diecézní setkání mladých apod.

Také je užitečné, aby se tyto děti zapojily do činností různých křesťanských spiritualit, jako jsou např. Saleziánské hnutí, hnutí Charismatické obnovy, hnutí Nová mládež Díla Mariina apod. Tyto křesťanské spirituality nabízejí duchovní formaci pro mládež, která je pro děti velmi užitečná. Jde o to, aby i tyto děti mohly zažít přijetí společenstvím svých vrstevníků, aby měly

pocit užitečnosti. Zvláště v období dospívání potřebují děti své idoly, vůdce, kterými v tomto období rozhodně nebývají rodiče. Křesťanské spirituality nabízejí dětem pozitivní vedení, a tak se mohou děti snadněji vyvarovat nebezpečí různých negativních skupin.

V neposlední řadě může pomoci dětem v náhradní rodinné péči farní katecheze, která se váže k liturgickému roku. Tyto katecheze se samozřejmě netýkají pouze těchto dětí, ale spoluutvářejí ze všech, kteří mají zájem být ve farnosti aktivní, společenství. Jsou to také katecheze, které vedou k pro-sociálnímu chování. Mohou se ve farnostech dělat pravidelně nebo v den svátku nějakého světce či v rámci liturgické doby.

Metody farní katecheze jsou velmi dobře popsány v knize „*Katechetické metody*“ od Bernarda Groma a Franze Georga Friemela. V této knize jsou popsány metody jak se katecheta má připravit na katechezi, jak vytvořit atmosféru ve skupině, jak nalézt vztah k tématům katecheze.¹⁷¹

Další metodou, jak vést katechezi ve farnosti, jsou biblické příběhy zpracované pomocí biblických postaviček. Metody, jak pracovat s biblickými postavičkami, jsou popsány v knize „*Tvořivá práce s biblickými postavičkami*“ od Anneliese Hechtové. V této knize jsou uvedené metody „bibliodramatu“ s postavičkami.¹⁷² České katolické biblické dílo pořádá pro katechety a ostatní zájemce ve farnostech kurzy výroby biblických postaviček a práce s nimi.

3.3.1 Návrh katecheze na začátek postní doby

Děti z farnosti se mohou před začátkem postní doby pozvat, nejlépe v masopustní neděli před popeleční středou na „masopustní“ setkání. Na začátku setkání se vzájemně seznámí. Může se to udělat pomocí různých her. Např. každý se představí a řekne o sobě alespoň tři věty. Pak se děti rozdělí na dvě družstva. Všichni si sednou na zem a mezi obě družstva katecheta umístí závěs, aby jednotliví členové družstev neviděli. Těsně za látku se schovají proti sobě vždy dvě děti. Když katecheta pustí látku na zem, musí si obě děti rychle vzpomenout na jméno svého protihráče. Kdo nevysloví správné jméno jako první, musí přejít do druhého družstva. Vyhrává to družstvo, které má po skončení hry více hráčů. Tato hra napomáhá k tomu rychle si zapamatovat všechny účastníky setkání.

Poté katecheta vysvětlí dětem, proč se zde sešli a co znamená masopust a postní doba.

---

¹⁷¹ srov. GROM, B.; FRIEMEL, F. G. *Katechetické metody*. Interdiocézní katechetický tým Praha-Brno-Olomouc-Bratislava. 1990

¹⁷² srov. HECHTOVÁ, A. *Tvořivá práce s biblickými postavičkami*. Dolany.

K masopustu patří masopustní koblihy, o které je dobré požádat předem maminky, aby je na setkání poslaly. Při pojídání koblížků může katecheta dětem vyprávět tradice, které k masopustu patří.

V postní době se připravujeme na Velikonoce, které pro nás křesťany nejsou jen svátky jara, ale především připomínkou smrti a zmrtvýchvstání našeho Pána. Proto se chceme na tyto svátky dobře připravit. K tomu nám může pomoci metoda úkolů pro jednotlivé věkové kategorie, které jsou napsány na jednotlivé papírky a srolované v malé ruličky. Katecheta má připravenou Golgotu (pěnovou horu), na které je vztyčen dřevěný křížek. U Golgoty jsou připravené barevné vlaječky na párátkách, aby se daly dobře zapichovat do pěnové hory. Každé dítě si podle své věkové kategorie vybere na jeden postní týden úkol, který se snaží během týdne splnit. Když se mu to povede na nedělní bohoslužbě pak může vzít vlaječku, napsat na ni své jméno a zapíchnout ji na Golgotu. Poté si vezme další úkol na další týden. Po jeho splnění posouvá svou vlaječku směrem ke kříži na Golgotě. Jde o to, aby se co nejvíce dětem podařilo dostat se až na vrchol Golgoty.

Návrh úkolů pro předškoláky :

- Jeden dobrý skutek pro maminku.
- Jeden dobrý skutek pro tatínka.
- Každý večer si uklidím své věci bez odmlouvání a bez připomínání.
- Odřeknu si sladkost.
- Během tohoto týdne namaluji babičce nebo dědečkovi hezký obrázek.

Návrh úkolů pro děti z prvního stupně ZŠ :

- Během tohoto týdne si odřeknu koukání na televizi.
- Během tohoto týdne si odřeknu počítač.
- Udělám během tohoto týdne jednu práci v domácnosti navíc.
- Každý večer se pomodlím modlitbu Otče náš a Zdravas Maria za našeho kněze.
- Během tohoto týdne se snažím dělat dobré skutky ve škole.

Návrh úkolů pro děti z druhého stupně ZŠ :

- Tento týden se zúčastním pobožnosti křížové cesty.
- Každý den se pomodlím desátek růžence za naše biskupy.
- Každý den si něco odřeknu.

- Každý den vykonám něco dobrého pro moje nejbližší.
- Každý den si budu číst v Písmu svatém.

Golgota s vlaječkami je celou dobu postní v kostele na viditelném místě.

Masopustní setkání se může ukončit písničkami nebo hraním různých her.

Takové katecheze, které provázejí liturgickým rokem, jsou pobídkou pro děti, aby se zapojily do společenství, a pomáhají jim prožít liturgickou dobu duchovněji.

Závěr

Na závěr bych chtěla říci, že to, co si děti vyrůstající v náhradních rodinách z tohoto doprovázení na cestě víry odnesou do svého života, nelze dostatečně zhodnotit. Důležité je, aby se děti cítily od doprovázejícího, ať jsou jimi rodiče, učitel náboženství, katecheta nebo kněz, při katechezích a výuce náboženství, přijaté do společenství nejen rodiny, ale zároveň i do společenství věřících. Velmi důležité je, aby ti, co doprovázejí druhé na cestě víry, je doprovázeli k Bohu s radostí a svěžestí. Pozornost vůči osobě, schopnost rozhovoru mezi osobami je pro každého učitele, katechetu nebo rodiče zásadní. Protože katecheté i učitelé náboženství pracují s celou skupinkou, musí se stále pokoušet vytvořit z ní křesťanské společenství. Křesťanské společenství existuje jen díky přínosu každého ze svých členů. Spiritualita katechety a učitele náboženství by tedy měla zahrnovat jednak smysl pro společenství v jeho celku, jednak i péči o osobní vztah a individuální doprovázení. Osvojení víry vyžaduje dnes více, než dříve zprostředkovávání života z víry mezi osobami, setkáními v pravdě, která respektují a ctí individualitu každého člověka, jeho potřeby, otázky, pochybnosti, touhy a talenty. Z toho pro katechetu i učitele náboženství plyne požadavek pěstovat autentickou spiritualitu.

Pro křesťanské rodiče, kteří se rozhodnou vzít si do náhradní rodinné péče dítě, nebo děti, a kteří by jim chtěli předat pomocí rodinných katechezí svoji víru a život s Kristem je důležité, aby zachovávali svobodu dětí a svojí otevřeností a příkladem vzorného křesťanského života působili na své děti.

Seznam použité literatury

ČÁP,J.;MAREŠ,J. *Psychologie pro učitele*. Praha: PORTÁL,2001. 655 s. ISBN 80-7178-463-X

VÁGNEROVÁ,M. *Vývojová psychologie pro obor speciální pedagogika předškolního věku*. Liberec: TECHNICKÁ UNIVERZITA,2007. 122 s. ISBN 978-80-7372-213-5

MATĚJČEK,Z. *Prvních 6 let ve vývoji a výchově dítěte*. Praha: GRADA, 2009. 182 s. ISBN 80-247-0870-1

MATĚJČEK,Z.;BUBLEOVÁ,V.;KOVAŘÍK,J. *Pozdní následky psychické deprivace a subdeprivace*. Praha: PSYCHIATRICKÉ CENTRUM PRAHA,1997. 69 s. ISBN 80-85121-89-1

KOVAŘÍK,J. A KOL.; *Náhradní rodinná péče v praxi*. Praha: PORTÁL,2004. 167 s. ISBN 80-7178-957-7

SOBOTKOVÁ,I. *Pěstounské rodiny: jejich fungování a odolnost*. Praha: MINISTERSTVO PRÁCE A SOCIÁLNÍCH VĚCÍ, 2003. 142 s. ISBN 80-86552-62-4

MATĚJČEK,Z. *O rodině vlastní, nevlastní a náhradní*. Praha: PORTÁL, 1994. 98 s. ISBN 80-85282-83-6

SCHAEFFEROVÁ,E. *Co je to rodina*. Praha: NÁVRAT DOMŮ, 1995. 178 s. ISBN 80-85495-41-4

MATĚJČEK,Z. *Rodiče a děti*. Praha: AVICENUM, 1989. 335 s. ISBN 08-056-89

ŠOLTÉSZ,Š. *Kristus a rodina*. Praha: KALICH, 1970. 214 s. ISBN neuvedeno

TIRPÁK,P. *Pastoračná odpoveď cirkvi na súčasnú krízu manželstva*. Krakowie: WYDAWNICTWO NAUKOWE PAPIESKIEJ AKADEMII TEOLOGICZNEJ, 283 s. ISBN 978-83-7438-183-3

BUBLEOVÁ,V.;DECKÁ,J.;HABERLOVÁ,V.;HOLÁ,B.;MÁLIKOVÁ,J.;VÁVROVÁ,A. *Pěstouni mají právo na služby. Praktický průvodce pro náhradní rodinnou péči*. Praha: OBČANSKÉ SDRUŽENÍ RORUM A CIT, 2007. 241 s. ISBN neuvedeno

ŠTURMA,J. *Časopis Nové Město. Dítě potřebuje bezpodmínečnou lásku*. Praha: VS PANKRÁČ, 2007, ročník 16, č. 6, s. 8-9 ISSN 1212-0782

MINISTERSTVO PRÁCE A SOCIÁLNÍCH VĚCÍ. *Národní zpráva o rodině 2004* [online]. Praha: MPSV, 2004 [cit. 2009-04-07]. Dostupné na: <http://www.mpsv.cz>

BALÍK,J. *Na cestě s mladými*. Praha: PAULÍNKY, 2004. 500 s. ISBN 80-86025-76-4

DŘÍMAL,L. *Katecheze jako výchova víry*. Olomouc: MATICE CYRILOMETODĚJSKÁ, 2002. 43 s. ISBN 80-7266-122-1

ALBERICH,E.;DŘÍMAL,L. *Katechetika*. Praha: PORTÁL, 2008. 216 s. ISBN 978-80-7367-382-6

KONGREGACE PRO KLÉRUS. *Všeobecné direktorium pro katechezi*. Praha: SEKRETARIÁT ČESKÉ BISKUPSKÉ KONFERENCE, 1998. 239 s. ISBN neuvedeno

MUROŇOVÁ,E.;MUCHOVÁ,L. *Osnovy k výuce náboženské výchovy Římskokatolické církve v 1.-9. ročníku Základní školy*. 2004. 168 s. ISBN neuvedeno

NOVÁKOVÁ,M. A KOLEKTIV. *Učíme etickou výchovu. Manuál etické výchovy pro základní školy a střední školy*. Praha: ETICKÉ FÓRUM, 2009. 131 s. ISBN 978-80-7130-143-1

SEKRETARIAT DER DEUTCHEN BISCHOFSKONFERENZ. *Katechese in veränderter Zeit*. Boon: 2004 ISBN neuvedeno

MUCHOVÁ,L. *Budete mými svědky*. Brno: JIŘÍ BRAUNER, KARTUZIÁNSKÉ NAKLADATELSTVÍ A VYDAVATELSTVÍ, 2011. 283 s. ISBN 978-80-86953-82-3

Kompendium Katechismu Katolické Církve. Kostelní Vydří: KARMELITÁNSKÉ NAKLADATELSTVÍ , 2006. 183 s. ISBN 80-7195-094-7

Bible. Písmo Svaté Starého a Nového Zákona. Praha: ČESKÁ BIBLICKÁ SPOLEČNOST, 1985. 283 s. ISBN 80-85810-37-9

LUBICHOVÁ,CH. *O rodině*. Bratislava: NOVÉ MĚSTO 1991. 60 s. ISBN 80-85487-01-2

SCHRÖTTEROVÁ,P.; SCHRÖTTER,J. A SPOLUPRACOVNÍCI. *Rodinná katecheze*.Praha:SDRUŽENÍ SALESIÁNSKÝCH SPOLUPRACOVNÍKŮ, 1991. 68 s. ISBN neuvedeno

OBRUČOVÁ,L.;BOŠTIKOVÁ,Z. A SPOLUPRACOVNÍCI. *Rodinná katecheze*. Praha:SDRUŽENÍ SALESIÁNSKÝCH SPOLUPRACOVNÍKŮ, 1991.63 s. ISBN neuvedeno

SCHRÖTTEROVÁ,P.; CÚTH,M. A SPOLUPRACOVNÍCI. *Rodinná katecheze*. Praha:SDRUŽENÍ SALESIÁNSKÝCH SPOLUPRACOVNÍKŮ, 1991.63 s. ISBN neuvedeno

PLHOŇ,J. *Vyznání víry, souhrn katechezí pro žáky 2.stupně ZŠ a pro středoškolskou mládež*. Rosice u Brna: GLORIA, 2005. ISBN 80-86760-21-9

JONKER,E. *Aby se Slovo dostalo ke slovu*. Eman: EVANGELICKÉ MANUFAKTURNÍ ALTERNATIVNÍ NAKLADATELSTVÍ, 2006.134 s. ISBN 80-86211-39-8

GROM,B.;FRIEMEL,F.G. *Katechetické metody*. Praha-Brno-Olomouc-Bratislava: INTERDIECÉZNÍ KATECHETICKÝ TÝM, 1990. 204 s. ISBN neuvedeno

HECHTOVÁ,A. *Tvořivá práce s biblickými postavami*. Dolany: ČESKÉ KATOLICKÉ BIBLICKÉ DÍLO, 99 s. ISBN 80-86953-04-1

SKUPINA KNĚŽÍ A LAIKŮ ZE SEKCE PRO MLÁDEŽ ČBK. *Pojď a následuj mě 1*. Praha: PAULÍNKY, 2001. 131 s. ISBN 80-86025-36-5

SKUPINA KNĚŽÍ A LAIKŮ ZE SEKCE PRO MLÁDEŽ ČBK. *Pojď a následuj mě2*. Praha: PAULÍNKY, 2001. 161 s. ISBN 80-86025-46-2

Dokumenty II. Vatikánského koncilu. Praha: ZVON, 1995. 603 s. ISBN 80-7113-089-3

Youcat, katechismus katolické církve pro mladé. Kostelní Vydří: KARMELITSKÉ NAKLADATELSTVÍ, 2011. ISBN 978-80-7195-564-1

ABSTRAKT

FŮRSTOVÁ, M. *Katecheze dětí v náhradní rodinné péči*. České Budějovice 2012. Diplomová práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích. Teologická fakulta. Katedra pedagogiky. Vedoucí práce doc. PhDr. Ludmila Muchová, Ph.D.

Klíčová slova: náhradní rodinná péče, současná rodina, vývoj psychiky a identity dětí, rodinná katecheze, farní katecheze, křesťanská společnost

Práce se zabývá katechezí a jejím dopadem v náhradní rodinné péči. Teoretická část charakterizuje formy náhradní rodinné péče, důležitost rodiny pro rozvoj psychiky a identity dítěte a stav rodiny v současnosti. Dále práce popisuje křesťanskou výchovu dětí, formy a historický vývoj katecheze.

Praktická část obsahuje návrhy, metody a témata katecheze dětí v náhradní rodinné péči v rodinách a ve farnostech.

ABSTRAKT

The Catechism of children in surrogate family care. České Budějovice 2012. The diplom work. The University of South Bohemia in České Budějovice. The fakulty of Theology. Departmen of Education. Diploma supervizor doc. PhDr. Ludmila Muchová, Ph.D.

Key words: surrogate family care, contempotary family, development of children's psychic and identity, family catechism, Catholic community

The work deals with catechism and its impact on surrogate family care. The theoretical part characterizes forms of surrogate family care, the importace of family for the psyche and identity of the child and family situation at present time.

Then the Diploma characterizes the Christian education of children and historical development of forms of catechesis.

The practical part contains proposals, methods and topics of catechesis of children in surrogate care in families and in parishes.